

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Avaliku õiguse osakond

Harrys Puusepp

**TÕE TÄHTSUS FAKTIVÄIDETE JA VÄÄRTUSHINNANGUTE
ÕIGUSVASTASUSE TUVASTAMISEL**

Magistritöö

Juhendaja
PhD Carri Ginter

Tartu
2020

SISSEJUHATUS	3
1. PÕHIÕIGUSED ERAÕIGUSES VÄLJENDUSVABADUSE KONTEKSTIS	7
1.1. Väljendusvabaduse piiramine riigisiseses õiguses.....	11
1.2. Saksa ja Hollandi õiguse mõjud väljendusvabaduse piiramisele Eestis	16
1.3. Euroopa Inimõiguste Kohtu kriteeriumid põhiõiguste piiramisel	20
1.4. Riigi kaalutlusruum EIK-i kriteeriumite sisustamisel.....	23
1.5. Põhiõiguste tasakaalustamine EIK-i praktikas.....	25
1.5.1. Õiglase tasakaalu test.....	27
1.5.2. Tasakaalustamise kriitika.....	32
2. FAKTIVÄIDETE JA VÄÄRTUSHINNANGUTE ÕIGUSVASTASE AVALDAMISE MÕJUTEGURID	36
2.1. Faktiväite õigusvastase avaldamise mõjutegurid.....	38
2.2. Ebaõige faktiväite ümberlökkamise kohustus kui väljendusvabaduse piirang.....	46
2.3. Väärtushinnangu õigusvastase avaldamise mõjutegurid	56
2.4. Mõistliku inimese arusaam	61
KOKKUVÕTE	64
Relevance of Truth in Determining the Unlawfulness of Statements of Fact and Value Judgments. Abstract.....	68
KASUTATUD KIRJANDUS	75
KASUTATUD ÕIGUSAKTID	77
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA.....	78
KASUTATUD MUUD ALLIKAD	83

SISSEJUHATUS

Vaidluses selgub tõde. Selleks, et tõde selguks, peab saama vabalt vaielda. Õigus vabale eneseväljendusele on ühe põhiõigusena demokraatliku ühiskonna nurgakivi. Ometi pole tegemist absoluutse vabadusega, vaid seesama demokraatlik ühiskond on seadnud väljendusvabadusele mitmed piirangud, mille esinemisel on väljendusvabaduse riive õigustatud. Eestis on väljendusvabadus tagatud Põhiseadusega¹ (PS), kus on toodud ka selle piiramise alused ja eesmärgid. Väljendusvabaduse piiramise seaduslik alus tuleb Eestis valdavalt võlaõigusseadusest (VÕS).² Põhiõigused, mida tihti samatähenduslikult nimetatakse inimõigusteks³, on aga ka rahvusvahelise õiguse subjektiks. Eesti kuulub nende riikide hulka, kes on ühinenud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooniga (EIÕK). Eesti sai liituda konventsiooniga okupatsioonist tingitud faktiliste takistuste tõttu riigina rohkem kui pool sajandit peale selle allakirjutamist 4. novembril 1950. Välislepinguna on EIÕK tänaseks olnud Eestile õiguslikult siduv pea veerand sajandit, mille kestel konventsioon on tugevalt kinnistunud Eesti kehtiva õiguse osana nagu PS § 123 ette näeb. See aeg on ühtlasi olnud võimalus ja kohustus Eesti kohtutele järgida õigusemõistmisel ka konventsiooni ning selle primaarse tõlgendaja, Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) tõlgendusi ja kriteeriume põhiõiguste sisustamisele ning piiramisele.

Magistritöö laiem taust püstitab küsimuse põhiõiguste mõjust eraõigusele väljendusvabaduse kontekstis. EIK on kujundanud aastakümnete jooksul standardid, mille järgi põhiõigusesse sekkumise põhjendatust kontrollida. Sekkumine peab olema seaduse alusel, eesmärgipärane ning proportsionaalne kitsamas tähenduses. Proportsionaalsus kitsamas tähenduses viitab EIK-i kriteeriumile „vajalik demokraatlikus ühiskonnas“, mida omakorda on sisustatud mõistega „tungiv ühiskondlik vajadus“. Rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtte ning Eesti põhiseaduse kohaselt tuleb õigusnorme tõlgendada põhiõiguspäraselt. See tähendab, et eri tõlgendusvõimaluste korral peab õiguse rakendaja valima tõlgenduse, mis on põhiõigustega kooskõlas. Magistritöös uurin, kas sisuliselt väljendusvabaduse piiramisele suunatud sätteid saab tõlgendada pelgalt subsumeerimise reeglina või printsibiiteooria

¹ RT I, 15.05.2015, 2

² RT I, 08.01.2020, 10

³ Põhiõigusi on nimetatud tihti ka inimõigusteks. Kas tegu on täielike sünonüümidega või mitte, pole käesoleva magistritöö teema kese, kuid töös on nad läbivald kasutatud samatähenduslikult.

kohaselt tuleb igakordse kaalumise tulemusel seada tasakaalu konflikti sattunud põhiõigused väljendusvabadus ning au ja hea nime kaitse.

Magistritöö analüüsib Eesti kohtupraktikas kinnistunud tõlgendusi väljendusvabaduse piiramisel faktiväidete ja väärtushinnangute avaldamisel, et tuvastada nende kooskõla EIK-i praktikaga. Konkreetsemalt kuulub analüüsimisele, kas Eesti kohtupraktika arvestab rahvusvahelise õiguse ja põhiõiguste mõjuga tsiviilkohtumenetluses faktiväidete ja väärtushinnangute õigusvastasuse tuvastamisel. Faktiväidete tõe vastavus peab olema kohtumenetluses kontrollitav. Väärtushinnangute puhul tuvastatakse nende põhjendatust. Mil määral võib väljendusvabadust piirata väidete puhul, kus avaldatakse kas ebaõigeid faktilisi andmeid või antakse nende põhjal kellegi suhtes väärtushinnang,⁴ ei ole niivõrd küsimus jõudmisest tõepõhjata või tõejärgsesse ajastusse. Küll tuleb enne piirama asumist aru saada, kas väljendusvabadus teenib tõe defineerimise või väljaselgitamise eesmärki.

Faktiväidete puhul on küsimus tõe vastavuse kriteeriumi keskses tähtsuses ning kuivõrd seda saab alati pidada väljendusvabaduse piiramise vääramatuks aluseks. Sellise tõeihalusse kalduva käsitluse puhul tuleb küsida riive proportsionaalsuse kohta. Eesti kohtupraktikas on levinud avaldatust teisest väidete tuletamine. Otsin vastust küsimusele, et kui avaldatust on võimalik kaudne faktiväide tuletada, siis kas seda tuleb alati ka teha ning kohustada väite avaldajat ümber lükkama tema öeldust kohtu hinnangul järelduvat väidet. Ebaõigete faktiväidete ümber lükkamise kohustuse tõlgendamisega on Eesti kohtupraktikas märkimisväärsed käärid. Küsimus on selles, kas lugeda VÕS § 1047 lg 4 nõue ebaõigete faktiväidete ümberlükkamiseks põhiõiguse riiveks või mitte. Eesti kohtupraktikat tuleb analüüsida, et mõista, kas konventsiooni ning EIK-i praktikaga on kooskõlas ümberlükkamise nõude sisustamine igal juhul proportsionaalse riivena, kui väide ei vasta absoluutsele tõe. Küsimus on õiguses ennast väljendades hoolsuse korral teatud tingimustel eksida.

Väärtushinnangute õiguspärasuse tuvastamine on samuti seotud tõe vastamise tähtsusega, kuna Eesti praktika kohaselt on ebaõigetel andmetel põhinev väärtushinnang praktiliselt alati õigusvastane ning teised kriteeriumid peavad taanduma, kui nad üldse tähtsust omavana kohtu kaalutluses esinevad. Tihti pole väited puhtalt faktiliste asjaolude avaldamine või faktiväitest eraldatav arvamused, vaid tegu on segaväidetega. Eesti praktikas eelistatakse need kas

⁴ Väärtushinnangut võib samastada arvamused väitega ning käesolevas töös käsitletakse neid samatähenduslikuna.

tõlgendada pigem faktiväiteks või siis eraldada segaväitest faktiväide ning ahtamas väljendusvabaduse kaitsealas asuda selle avaldamise õigust piirama, kui see osutub ebaõigeks. Analüüsis tuvastan, kas Eesti tõlgendus on kooskõla EIK-i praktikaga, mis avaliku huvi teemal avaldatud segaväited tõlgendab pigem väärtushinnanguks.

Magistritöös kasutan kombineeritult analüütilist ja võrdlevat meetodit. Magistritöö esimene osa uurib põhiõiguste mõju eraõigusele väljendusvabaduse kontekstis. Probleemistiku aluslähtekohad on põhiõiguste kolmikmõju teoorias ja EIK-i kriteeriumite kohustuslikkuses riigisiseste kohtutele ning viimaste kaalutusruum nende tõlgendamises. Analüüsin Eesti regulatsiooni võrdluses Saksamaa ja Hollandi omadega, sest need on mõjutanud faktiväidete ja väärtushinnangute õigusvastasuse määratlemist Eestis. Magistritöö teises osas teen võrdleva analüüsi tulemusel järeldusi Eesti kohtupraktika ja selle kooskõla kohta EIK-i praktikaga.

Väljendusvabaduse piiramist sisustavat regulatsiooni ja kohtupraktikat on Eestis käsitletud teadustöodes ka varem, kuid nende fookus oli mujal. Üldiselt Eesti ja EIK-i dogmaatika ühtlust jaatades on osutatud, et erinevalt Eestist pole EIK-i käsitlemise järgi õiguspärane piirata väljendusvabadust ainuüksi väite solvava eesmärgi ja vulgaarse väljenduslaadi tõttu.⁵ Faktiväidete ja väärtushinnangute eristamise probleemistiku puhul on leitud, et Eesti ja EIK-i praktika on kooskõlas.⁶ Käesoleva magistritöö osa on Tartu Ülikooli õigusteaduskonna bakalaureuseõpingute käigus tehtud uurimistöo⁷, milles leidsin, et Eesti ja EIK kohtupraktika vahel esineb ebakõlasid faktiväidete ja väärtushinnangute eristamisel. Kasutan toonase uurimistöo materjale alusena, kuid arendan üleskerkinud õiguslikke probleeme edasi. Huvi uurimisteema vastu tõukus muu hulgas avalikkuses kerkinud arutelust selle ümber, et Eesti kohus kohustas ajalehte ümber lükkama väite, mida nad otsesõnu pole kunagi esitanud. Peaasjalikult keskendubki töö just ajakirjanduses avaldatule selle ühiskondliku mõju tõttu, aga ka tulenevalt ajakirjanduse erilisest rollist avalikkuse kujundaja ja demokraatia tagajana. Tulenevalt oma mõjust ühiskonnas, käivad vabadusega kaasas ka kohustused. Nii on ajakirjanike kohuseks pakkuda avalikkusele mitmekülgset teavet ja eriarvamusi, mis on arvamuspaljusele tugineva vaba maailma alustala. Selgitust vajab kuivõrd peab ajakirjandus

⁵ Bernard, N. Väljendusvabaduse piirid väärtushinnangu avaldamisel tsiviil- ja kriminaalõiguses. Magistritöö. Tallinn 2019.

⁶ L. Laursoo. Ebakohase väärtushinnangu klassifitseerimine ja õigusvastasus Eesti kohtupraktikas. Magistritöö. Tallinn 2015.

⁷ Puusepp, H. Faktiväidete ja väärtushinnangute eristamise probleemid EIK ja Eesti kohtupraktikas. Uurimistöo. Tallinn 2018

veendumata avaldatu tõele vastavuses, kas tegemist on kõikehõlmava standardiga ning kuidas suhestub väljendusvabadus teiste õiguste, iseäranis põhiõigustega.

Põhiõiguste mõju osas on peamised allikad rahvusvaheline ja Eesti õiguskirjandus, mis käsitleb põhiõigusi eraõiguses fookusega väljendusvabadusele. Magistritöö tarbeks tehtud uurimuse juures tuleb piirava asjaoluna tunnistada, et kuna ma saksa keelt ei valda, pidin vastava õiguskirjanduse või kohtulahendite osas tuginema tõlkematerjalidele.

Määratlemata õigusmõisteid, nagu faktiväide ja väärtushinnang, peab sisustama kohtupraktika. Analüüsisin läbi Riigikohtu lahendite infosüsteemist tekstiotsinguga “VÕS § 1046” 2020.a veebruari lõpu seisuga leitud 23 kohtuotsust ja 6 eriarvamust⁸. Samal meetodil kuulus analüüsi üldkogumisse Riigikohtu lahendite infosüsteemist tekstiotsinguga “VÕS § 1047” 2020. a veebruari lõpu seisuga 29 kohtuotsuse ja 6 eriarvamuse viidet.⁹ Täiendavalt on näiteid aktuaalsest ja asjassepuutuvast maa- ja ringkonnakohtu praktikast. EIK-i praktikast valisin analüüsiks nii viimaseid korduvalt EIK-i praktikas viidatud lahendeid kui ka tuntud õigusteadlaste poolt õiguskirjanduses viidatud maamärkideks kujunenud lahendeid, mis peaks andma tugeva võrdlusbaasi Eesti praktika osas järelduste tegemiseks. Magistritöös on ajalooline meetod kasutusel EIK-i tasakaalustamise praktika muutuse tuvastamisel, muus osas on ajalukku jäävad kaasused pigem võrdlusmeetodi käsutuses.

Magistritöö püüab anda vastuse, kas Eestis kohaldatakse ja tõlgendatakse võlaõigusseadust moel, mis arvestab piisavalt põhiõiguste mõjuga eraõigusele. Kui veerandsada aastat tagasi konventsiooniga liitunud Eesti praktika ei ole kooskõlas EIK praktikaga, siis kuidas tuleb mõista probleemi olemust ja lahendusi – kas on tarvis muuta võlaõigusseadust või piisab kohtupraktika ühtlustamisest? Loodetavasti pakub käesolev magistritöö mõtlemisainet neile, kellele lasub igal konkreetsel korral õiglase lahenduse leidmise kohustus, kuna *iura novit curia*.

Magistritööd enim iseloomustavad märksõnad Eesti märksõnastikust on põhiõigused, sõnavabadus, proportsionaalsuse põhimõte ja tsiviilkohtumenetlus.

⁸ Lahendite nimekiri leitav veebiotsinguga:

<https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?tekst=%22V%C3%95S%20%C2%A7%201046%22&sortVaartus=LahendiKuulutamiseAeg&sortAsc=False&kuvadaVaartus=Pealkiri&pageSize=25&lk=1>

⁹ Lahendite nimekiri leitav veebiotsinguga

<https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?tekst=%22V%C3%95S+%C2%A7+1047%22&sortVaartus=LahendiKuulutamiseAeg&sortAsc=false&kuvadaVaartus=Pealkiri&pageSize=25&defaultPageSize=25>

1. PÕHIÕIGUSED ERAÕIGUSES VÄLJENDUSVABADUSE KONTEKSTIS

Põhiõigusi on ajalooliselt peetud keskseks vertikaalses õigussuhtes riigi ja isiku vahel, kus põhiõigused piiravad riigi võimu negatiivse kohustusena sekkuda isiku tegutsemisse. Dworkin on pidanud väljendusvabaduse piiramist avaliku huvi või avaliku korra ettekäändel põhiõiguste olemuse eitamiseks, välja arvatud hädaolukorras, samas kui teiste põhiõigustega konflikti lahendamine tasakaalustamise abil põhiõigusi tundmatuseni ei moonuta.¹⁰ Põhiõigused on alati pidanud kaitsma isikut suurema võimu eest ja nüüdisajal omavad demokraatlikes riikides just eraõiguslikud juriidilised isikud järjest suuremat mõju isiku üle. Juba 1980ndatel aastatel leiti õiguskirjanduses, et vähemalt demokraatia tingimustes rikuvad sagedamini ja jõhkramalt inimõigusi just eraõigusliku võimu esindajad, olgu siis näiteks tööandja ja töötaja või üürileandja ja üürniku vahelistes suhetes ning ettevõtja keeldumine teenusepakkumisest.¹¹

Horisontaalses õigussuhtes on riigil positiivne kohustus tagada, et isikud saaks oma põhiõigusi teostada. Küsimus konstitutsiooniliste õiguste mõjust eraõigusele pole uus ning on pälvinud mitmetes õigussüsteemides hulgaliselt tähelepanu.¹² Aastate jooksul on põhiõiguste tähtsus eraõiguses kasvanud ka praktikute jaoks. Muu hulgas ka eraõiguslike vaidluste kontekstis on põhiõigustele omistatud õiguskirjanduses trumbi olemus,¹³ millega praktikud püüavad vaidlust enda kasuks kallutada, kas siis otsese või kaudse mõju kaudu. Põhiõigusest tulenevaid argumente tõstatatakse seetõttu järjest enam vaidlustes, mis pole sedavõrd riigi otsese sekkumise või tugeva eraõigusliku võimu esindaja tegevuse vastustamises, vaid ka võrdse võimupositsiooniga isikute vahel. Õiguskirjanduses on juhitud tähelepanu, et ka näiteks Euroopa Liidu õiguse mõju võiks pidada eraõiguse konstitutsionaliseerimiseks, ent see pole käesoleva magistritöö fookuses.¹⁴

Magistritöö fookusesse jääb aga EIÕK mõju, mis seab piirid, millega eraõiguses tuleb arvestada. Need tähendavad positiivseid kohustusi riigile, kes ka eraisikute omavahelistes

¹⁰ Dworkin, R. *Taking Rights Seriously*. Harvard University Press 1977; Dworkin, R. *Rights as Trumps*. – Waldron, J.(ed.). *Theories of Rights*. Oxford University Press 1984.

¹¹ MacDonald, R.A. *Postscript and Prelude – The Jurisprudence of the Charter: Eight Theses* – Belobaba, E.T, Gertner, PE. *The New Constitution and the Charter of Rights*. Toronto:Butterworths 1982.

¹² Barak, A. *Constitutional Rights and Private law*. Human Rights in Private Law – Friedmann, D., Barak-Erez, D.(toim). *Human Rights in Private Law*. Hart Publishing. Oxford-Portland Oregon 2003, lk 13.

¹³ Dworkin, R. *Rights as trumps*. Waldron, J. (toim.), *Theories of rights*, Oxford 1984, p. 153-168.

¹⁴ Barkhuysen, T., van Emmerik, M. *Constitutionalisation of Private Law*. *The European Convention of Human Rights Perspective* – Tom Barkhuysen and Siewert Lindenbergh (toim.), *Constitutionalisation of Private Law*. Koninklijke Brill NV. Printed in The Netherlands 2006, lk. 45.

suhetes peab jälgima, et konventsiooniga tagatud põhiõiguste kriteeriumid on täidetud ning arvestama Euroopa järelevalvega. Õiguskirjanduses on osutatud, et tsiviilõiguse praktikutel tuleb arvestada EIK suunistega, et igas riigis määratleda, kas riigisisene eraõiguslik regulatsioon ja kohtupraktika jääb EIK praktikas kujundatu piiresse ning mida konventsioon konkreetse riigi eraõigusele tähendab.¹⁵

Õigusteadlane Ilmar Tammelo on hinnanud vastuvõetamatuks inimõiguste ühekülgset rõhutamist ning moraalselt mõistetavamaks saab pidada oma inimõiguste nõudmist siis, kui rõhutatakse ka inimeste põhilisi kohustusi.¹⁶ Vabadused saavad olla piiramatud vaid seni, kuni nende kasutamine ei puuduta teiste inimeste õigusi, mistõttu sätestavad põhiõigused tegelikkuses ka eraisikute omavahelisi õigusi ja kohustusi, mida nähtusena nimetatakse põhiõiguste teoorias põhiõiguste kolmikmõjukuks või põhiõiguste horisontaalseks mõjukuks.¹⁷ Eesti õiguskirjanduse viimases põhjalikumas põhiõiguste kolmikmõju analüüsis leiti, et Eestis on kohtupraktikat enim just väljendusvabaduse ning au ja hea nime kaitse konfliktides. Käesolev käsitlus keskendubki põhiõiguse kolmikmõjule just väljendusvabaduse kontekstis, terviklik ülevaade põhiõiguste kolmikmõjust jääb magistritöö piiratud mahu ja fookuse tõttu kõrvale.¹⁸

Õiguskirjanduses on kirjeldatud nelja peamist mudelit, kas ja kuidas põhiõigused eraõiguses kohalduvad: otse, kaudselt, ainult kohtumenetluses või põhiõiguste mõju eraõigusele ei kohaldu.¹⁹ Baraki järgi on tugevdatud ja edasiarendatud kaudse mõju lähenemine enim kooskõlas inimõiguste ideoloogia eesmärkidega, milleks on võrdsuse, väärkuse ja individuaalse autonoomia austamine.²⁰ Selle mudeli kohaldamiseks on eraõiguses isegi vastavad tööriistad olemas nagu hea usu ja mõistlikkuse põhimõte.²¹ Üks riikidest, kus põhiõiguste kolmikmõju saab pidada otsekohalduvaks on Saksamaa ning otsese mõju üks esimesi kohaldajaid oli omaaegne Saksamaa Tööõiguse Ülemkohtu juht H.C. Nipperday. Saksamaa praktikas sai ka kaudne põhiõiguste kolmikmõju kohtus kinnitust just

¹⁵ Ibidem, lk. 56-57.

¹⁶ Tammelo, I. Õiglus ja hool. Ilmamaa 2006, lk 30

¹⁷ Ernits, M. Põhiseaduse § 19 kommentaar, kumm 17. – Ü. Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura, 2017

¹⁸ Teadaolev viimane eestikeelne ülevaatlik käsitlus pärineb Vitali Šipilovi magistritöö „Põhiõiguste kolmikmõju ja Euroopa Liidu õiguse horisontaalne kohaldatavus“ ülevaatest (arvutivõrgus https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/vitali_sipilov_pohioiguste_kolmikmoju.pdf) *sine loco, sine anno*

¹⁹ Barak, A. (viide 5), lk 14.

²⁰ Ibidem, lk 14

²¹ Ibidem, lk 14

väljendusvabaduse piiramise kaasuses, juba mainitud legendaarses Lüthi juhtumis juba 1950. aastal,²² mida peetakse kaudse mõju teooria alguspunktiks Saksamaal. Käesoleva magistritöö jaoks omab tähendust, et kaasus puudutas just väljendusvabaduse ja isiklike õiguste konflikti.

Belling on Lüthi kaasuse pinnalt toonud esile, et põhiõigused mitte ei lahenda konkreetset eraõiguslikke vaidlusi, vaid „avavad ennast alles vastavat õiguslikku valdkonda vahetult reguleerivate õigusnormide vahendusel.“²³ Saksa konstitutsioonikohus argumenteeris, et materiaal- ja menetlusõiguse seisukohast jääb eraõiguslike kodanike vaheline vaidlus põhiõigustest mõjutatud käitumisreeglitest tulenevate õiguste ja kohustuste üle eraõiguslikuks vaidluseks. Eraõigust tõlgendatakse ja kohaldatakse isegi siis, kui selle tõlgendaja peab järgima põhiseadust.²⁴ Kohus on eraõiguse normide kohaldamisel vahetult seotud põhiõigustega ning aktiivsel põhiõigustesse sekkumisel õiguse rakendamisel ühe osapoole kahjuks, tulevad põhiõigused esile oma klassikalises vormis kaitseõigustena, ilma et oleks vaja kasutada sellist määratlemata mõistet nagu põhiõiguse kiirgav mõju eraõigusele.²⁵

Eraõiguse normide seotus põhiõigustega määratleb ka selle, kuidas lahendada põhiõiguste konflikti sattumisega tekkiv probleem, nagu väljendusvabaduse ning au ja hea nime kaitse põrkumise korral. Tegemist on normidega, millel on Dworkini järgi kaalukuse või tähtsuse mõõde.²⁶ Sellise konflikti ehk kollisiooni parimaks lahenduseks peab õigusteadlane Robert Alexy printsibiiteooriat, mille kohaselt on printsibiidid normid, mis käsivad midagi realiseerida tegelike ja õiguslike võimalustega võrreldes võimalikult suurel määral. Selle juures on tähtis mõista põhiõiguste printsibi iseloomu, mis nõuab optimeerimiskäsku.²⁷ Lahendus saabub kaalumise teel, kasutades proportsionaalsuse põhimõtet, mille järgi riive peab olema sobiv, vajalik ja mõõdukas.

Käesoleva magistritöö uurimisteema kontekstis tuleb määratleda tõe ja väljendusvabaduse suhe. Vastamaks küsimusele, kas Eestis kehtib väljendusvabadus vaid tõe, tuleb enne mõista, kuidas mõistetakse tõe vaba eneseväljenduse kui põhiõiguse raames. Eesti õiguskirjanduses on osutatud, et väljendusvabadust tuleb kaitsta, kuna see teenib avatud diskussiooni eesmärki,

²² BVerfG 7, 198 – mitteametlik tõlge arvutivõrgus <https://germanlawarchive.iuscomp.org/?p=51> (20.02.2020)

²³ Belling, D.W. Põhiõiguste tähendus eraõigusele. *Juridica I/2004*, lk 6

²⁴ BVerfG 7, 198

²⁵ Belling, D.W. Põhiõiguste tähendus eraõigusele. *Juridica I/2004*, lk 7.

²⁶ Dworkin, R. *Taking Rights Seriously*. Harvard University Press 1977, lk 26 jj

²⁷ Alexy, R. Kollisioon ja kaalumine kui põhiõigusedogmaatika põhiprobleemid. *Juridica I/2001*, lk 9-10.

mille piiramisel jääme olulistest teadmistest ja hinnangutest ilma. Sellise käsitluse rajajaks peetava John Stuart Milli ja tema teose Vabadusest (1859) kõrval leiab alusmõtte juba John Miltoni ideedest paar sajandit varem. Milli käsitluses valede arusaamade väljendamine võimaldab eristada õiget väärast. Miltonile toetudes seisis Mill piiramatu väljendusvabaduse eest ning panustas sellega väljendusvabaduse laiemasse tunnustamisse.²⁸

Anglo-ameerika õigusmõtlemise kohaselt selgub tõde vaidluses. Nii on ajaloolises lahendis kohtunik Holmes toonud esile väljendusvabaduse kui tõe selgitamise ideede võistluses ning tõe määrabki see, mis selles konkurentsisis peale jääb.²⁹ Tõe defineeriva käsitluse kõrval tuleb Frederick Schaueri järgi mõista väljendusvabaduse kaitse argumenti läbi tõe väljaselgitamise hüve, mis näeb väärtust iga isiku talle teadaoleva tões ning on ka parim võimalus üldse välja selgitada, millised on erinevad arusaamad on üldse olemas, et ühiskond saaks sellest võimalikult palju kasu.³⁰ Taoline käsitlus ja kaitseargument väljendusvabadusele kui tõe otsivale, tähendab osutust õigusele ka eksida ning hoiab ära külmutava efekti, kus inimesed sanktsiooni kartuses ennast tsenseerima võimaliku vea tõttu ning ühiskond jääb seeläbi võimalikult olulisest teadmistest ilma. See on ka selge ühenduspunkt John Stuart Milli käsitlusega väljendusvabaduse ühest peamisest eesmärgist ning piiramise ohtudest.

Liberaalsele ideoloogiale kohane väljendusvabaduse kõrge kaitse on täna reaalsus vabades demokraatlikes ühiskondades ning kõrget rahvusvahelist kaitset pakub EIÕK, mille järgimise üle konventsiooniga liitunud riikides teostab järelevalvet viimase instantsina EIK. Küsimus tõe ja väljendusvabaduse suhtest pole aga nii mustvalge nagu ta Milli ideaalses teoorias oli, mistõttu on väljendusvabadust piiratud muuseas just valede avaldamise eest kaitstes, kui nendega rikutakse teiste inimeste õigusi. Iseäranis keeruline võib olla tõe ja vale eristamine, kuna nagu Mario Rosentau on osundanud, siis meie praktiliste vestluslausete hulgas moodustavad mustvalge tõeväärtusega laused vähemuse.³¹ Tsiviilkohtumenetluses on faktiväidete puhul üks olulisemaid asjaolusid avaldatu tõe vastavus, mida peab saada kohus kontrollida. Väärtushinnangute õiguspärasuse puhul on üks relevantsemaid asjaolusid väidete põhinemine tõestel andmetel.

²⁸ Žurakovskaja, K. Liberaalsete väljendusvabaduse kontseptsioonide juriidiline teostamine. *Juridica* 2007/VIII, lk 554

²⁹ *Abrams v. United States*, 250 U.S. 616, 630 (1919) (Holmes, J., eriarvamus).

³⁰ Schauer, F. *Free Speech, the Search for Truth, and the Problem of Collective Knowledge*, 70 *SMU L. Rev.* 2017

³¹ Rosentau, M. Tõe ja vale vahel. Arusaamatuste epistemoloogia. *Studia Philosophica Estonica*. 11.1, 9-43. Avaldatud internetis: september 2018. *sine anno*

Kokkuvõtvalt tähendab põhiõiguste mõju, täpsemalt kolmikmõju eraõigusele väljendusvabaduse kontekstis, et eraõiguslikus õigussuhtes, faktiväidete ja väärtushinnangute avaldamisel peab nende õigusvastasuse tuvastamine toimuma põhiõiguste seatud piirides. Nii pole väljendusvabadus piiramatu, ent nii eraõiguslik regulatsioon kui ka selle kohaldamine peab toimuma põhiõiguskonformselt.

1.1. Väljendusvabaduse piiramine riigisisises õiguses

Oluline õiguse allikas faktiväite ja arvamuse avaldamisel on EIÕK ning EIK praktika. EIÕK kui välislepingu ratifitseerimise ajast³² on õigusteadlaste valdav arvamus, et Eesti riik on võtnud endale õiguslikult siduva kohustuse tagada enda jurisdiktsioonis kõigile konventsiooniga tagatud õigused ja vabadused. Konventsioon on põhiseadusega kooskõlas olev välisleping, mistõttu EIÕK-s sätestatud õiguste ja vabaduste tagamine on Eesti riigisisese õigussüsteemi osana riigi kohustus.³³ Aastaid EIK kohtunikuna töötanud õigusteadlase Rait Maruste hinnangul võib igaüks oma kohtuasja lahendamisel viidata EIÕK-le (nii nagu ka põhiseadusele) ja kasutada selle rakendamispraktikat oma seisukohtade põhistamisel. Kohtud võivad asja lahendamise motiveerimisel ja lahendeid tehes toetuda EIÕK-le ja tema pretsedendiõigusele ja nad ei ole selleks mitte ainult õigustatud, vaid nad on selleks ka kohustatud. See teoreetiline tõdemus on ka Riigikohtu praktikas kinnitust leidnud, kui põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium märkis, et „Eesti õiguse üldpõhimõtete kujundamisel tuleb Põhiseaduse kõrval arvestada ka Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liidu asutuste poolt kujundatud õiguse üldpõhimõtteid. Need põhimõtted on tuletatud arenenud õiguskultuuriga liikmesriikide õiguse üldpõhimõtetest.“³⁴ Kui kohtute ette on püstitatud küsimus õigusi ja vabadusi puudutava toiminguga vastavusest EIÕK-le või kooskõlast EIÕK-ga, siis kohus ei saa jätta seda tähelepanuta ja peab sellele andma oma hinnangu, sest PS § 14 kohaselt on õiguste ja vabaduste tagamine kohtu kohustus.³⁵

Põhiseaduse kommenteeritud väljaandes sedastatakse samuti, et horisontaalse mõju õigusliku aluse on EIK sõnastanud läbi põhimõtte, et riigil on lisaks kohustusele kaitsta konventsioonist tulenevaid õigusi ja vabadusi ka kohustus tagada nende õiguste kasutamine ning selle tõttu

³² Ratifitseerimine jõustus 11. aprillil 1996 (RT II 1996, nr 11)

³³ Maruste, R. EIÕK staatus Eesti õigussüsteemis. *Juridica* 1996/9, lk 474-478

³⁴ RKPJKo III-4/A-5/94, lk. 2.

³⁵ Maruste, R.(1996). *op. cit.*

peab riik enda jurisdiktsioonis igäühelt nõudma konventsiooni austamist.³⁶ PS kommentaaride autorid toovad esile, et „EIK on korduvalt rõhutanud, et sekkumise lubatavust ei tule testida mitte ainult riigisisese lubatavuse standarditest, vaid ka Euroopa järelevalvestandarditest lähtuvalt. Kõiki sekkumise lubatavaid erandeid tuleb tõlgendada kitsendavalt³⁷ ning iga piirang peab olema veenvalt põhjendatud“.³⁸

Nõustun siinkohal kõige üldisema suunisega PS kommenteeritud väljaande autoritelt, et “väljendusvabadus ei ole oluline ja möödapääsmatu mitte ainult võimu ohjamisel, vaid ka ühiskonnas aset leidva mõistmiseks, ühiskondlike kokkulepete ja ühiskonnale kõige enam sobivate lahenduste leidmiseks ning seeläbi igäühe ja kõigi üldiseks vabaks arenguks ja probleemide lahendamiseks. Väljendusvabaduse sellise fundamentaalse tähenduse tõttu võib väita, et õiguste ja vabaduste konflikti korral domineerib väljendusvabadus ehk teda tuleb üldjuhul püüda eelistada.”³⁹ Sellises hoiakus peegeldub EIK-i n-ö eelmise põlvkonna tasakaalutunnetus, samas kui viimase kümnendi või pisut enama kestel on tasakaalupunkt nihkunud enam konkureerivate põhiõiguste poole. Eeskätt tuleb nendeks pidada reputatsiooni kaitset, mida EIK määratleb art 8 kaitsealasse ning samuti privaatsusõigust.

Eesti põhiseaduse kontekstis on EIÕK-i mõju hinnatud põhiõiguste piiramise üldklausli, PS § 11 lause 2 esimese alternatiivi puhul ilmselgeks ning Alexy hinnangul ongi demokraatlikus ühiskonnas vajalikkuse kriteerium üle võetud konventsioonist.⁴⁰ EIÕK-s pole nimetatud kriteerium üldise piiriklauslina, vaid kirjas art 8–11 piiranguklauslina. Alexyga tuleb nõustuda, et EIK otsustes mängib see klausel otsustavat rolli. Asjaolu, et Eesti PS on sõnastuse EIÕK-st üle võtnud, pole küll määravaks põhjuseks, et kanda Eesti põhiseadusse üle ka sellele väljendile EIÕK-i ja EIK-i tõlgendus, kuid selle klausli tõlgendamine Eestis peaks vähemalt algama pilguheiduga euroopalikule tõlgendusele.⁴¹ Alexy püstitab hüpoteesi, et klauslile Euroopa inimõiguste konventsiooni ja Euroopa Inimõiguste Kohtu poolt antud tõlgendus viib olulises osas proportsionaalsuse põhimõtte, mis moodustab oma kolme osapõhimõttega – sobivuse, vajalikkuse ja proportsionaalsusega kitsamas tähenduses – juba aastakümneid

³⁶ Maruste, R.; Turk, K. Põhiseaduse § 45 kommentaar, kumm 9. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura, 2017; EIKo 71503/01, *Assanidze vs. Gruusia*, p 137, p 146.

³⁷ EIKo 5029/71, *Klass jt vs. Saksamaa*

³⁸ EIKo 9815/82, *Lingens vs. Austria*; EIKo 69698/01, *Stoll vs. Šveits*

³⁹ Maruste, R.; Turk, K. Põhiseaduse § 45 kommentaar, kumm 6. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura, 2017.

⁴⁰ Alexy, R. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. *Juridica*, 2001/Eri. 5.4.2.2 (1)

⁴¹ *Ibid*

Liidukonstitutsioonikohtu materiaalse põhiõigusliku kontrolli põhiplaani ja on tänaseks pea kõikjal vähemalt põhimõtteliselt tunnustatud. Alexy hinnangul pole proportsionaalsuse põhimõtte kõrval olemas ühtegi muud ratsionaalset materiaalse põhiõiguste kontrolli mõõdupuud.⁴² Seega tuleb Eesti kohtutel rakendada oma kaalutlustes põhiõiguste piiramisel EIÕK-st lähtuvat demokraatlikus ühiskonnas vajalikkuse kriteeriumit, et riive oleks põhiseadusega kooskõlas.

Eesti Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium on andnud juba 1994. aastal suunise arvestada Euroopa Nõukogu kujundatud õiguse üldpõhimõtetega.⁴³ Euroopa Nõukogu on need kujundanud muu hulgas EIÕK-s ja konventsiooni rakendamise üle järelevalvet teostava EIK praktika käigus. Väljendusvabaduse sisustamise ja piiramise mõttes on asjakohane mõista täpsemalt üldpõhimõtteid, millega EIK tuvastab väljendusvabaduse piiramise legitiimsuse.

Faktiväidete ja arvamuse avaldamine on otseselt väljendusvabaduse realiseerimine PS § 45 tähenduses. Nii ebakohaste väärtushinnangutega kui ebaõigete andmete avaldamisega riivatavad õigused on enamasti au ja hea nimi, mida põhiseadus otsesõnu keelab teotada ükskõik kelle puhul (PS § 17). Iseseisva kohustusena on Alexy pidanud PS § 17 ebatavaliseks ja üleliigseks, kui parlament kasutab võimalust kaitsta au ja head nime lihtõiguslikult.⁴⁴ Au ja hea nime teotamise keelu kohane asukoht on sõnavabaduse piiriklauslis, kus taas leiab „au ja hea nime“ (PS § 45 lg 1 lause 2) ning ülejäänud juhtudel kuuluvat au ja hea nimi üldise isikuõiguse kaitsealasse, mille PS § 19 lõige 1 üldise tegevusvabaduse kõrval garanteerib.⁴⁵ Alexy hinnangul võiks seega PS §-i 17 ära kaotada, ilma et midagi sisuliselt muutuks, pidades üleliigsust kahjutuks.⁴⁶ Samas tuleb öelda, et kuivõrd küsimus on näiteks reputatsiooni kaitset, siis on EIK alles võrdlemisi hiljutise praktika käigus asunud tõlgendama reputatsiooni kaitset kui eraelu kaitsealasse kuuluvana art 8 mõttes ning tõlgendanud seda iseseisva õigusena laiendavalt, selmet piiritleda reputatsiooni rangelt ja kitsalt väljendusvabaduse piiranguna. EIK on oma praktika muutumisega osutanud, et asukoht sõnavabaduse piirklauslina või iseseisva õigusena võib tingida õiguslikult märkimisväärselt erineva kaitse aule ja heale nimele. Teisalt tingib see ka väljendusvabaduse ja reputatsiooni kaitse tasakaalupunkti nihkumise au ja hea nime suunas. Isiklike õiguste kaitsest tulenevalt on ebaõigete andmete ning ebakohase

⁴² Ibid

⁴³ RKPJKo III-4/A-5/94

⁴⁴ Alexy, R.(2001) Põhiõigused Eesti põhiseaduses. – Juridica, 2001/Eri. 4.2.2.1. (4)

⁴⁵ Ibidem

⁴⁶ Ibidem

väärtushinnangu avaldamise õigusvastasuse tuvastamisel eraõiguslikus vaidluses seega oluline rõhutada põhiõiguste tagamise kohustust riigil nii negatiivses kui ka positiivses mõttes. Antud kontekstis tähendab see keeldu sekkuda ebaproportsionaalselt väljendusvabadusse ning tagada, et au ja hea nime teotamise korral õiguskaitsevahendid on loodud ja toimivad.

Konkreetsemalt tähendab väljendusvabaduse riive õigustus formaalset ja materiaalselt kooskõla põhiseadusega. Formaalselt on vaja seaduslikku alust ning materiaalselt legitiimse riivepõhjuse olemasolu ning tuleb kontrollida, kas väljendusvabaduse riive on proportsionaalne. Õigusteadlane Madis Ernits rõhutab, et kesksel kohal on seejuures mõõdukuse kontroll ehk kaalumine, mis tuleb teha kõigil juhtudel, kus väljendusvabaduse vastas kaalukaasil on mõni teine põhiõigus, näiteks au ja hea nimi või eraelu puutumatus „Eraõigusliku kaasuse puhul peab kaalumine toimuma VÕS § 1047 kohaldamise raames. Kõrvuti tuleb asetada väljendusvabaduse olulisus konkreetset juhul ning au ja hea nime või eraelu riive intensiivsus. Seejuures kehtib reegel: „Mida intensiivsem on põhiõiguse riive, seda mõjuvamad peavad olema riivet õigustavad põhjused.“⁴⁷ Selle mõttekäigu harva avaldamist senises kohtupraktikas nimetab Ernits vast suurimaks kriitikanooleks tsiviilkohtute aadressil.⁴⁸

Vajadus isikutel eraõiguslikus suhtes arvestada teiste põhiõigustega ning tsiviilkohtul nende vahel tasakaalu leida, nimetatakse õiguskirjanduses põhiõiguste kolmikmõjukuks⁴⁹, mis tuleneb Eesti riigisisese regulatsioonis PS § 19 lg 2 laiast kohaldamisalast ning Riigikohtu seisukoha järgi “Mis tahes põhiõiguse kasutamisele seab piirid PS § 19 lg 2.”⁵⁰ PS kommenteeritud väljaande autoritega jääb ainult nõustuda, kui nad leiavad, et § 19 lg 2 on põhiõiguste kolmikmõju keskne sätestus, kuid kõrval tuleb kolmikmõju üldnormina arvestada ka § 13 lg 1, mis annab igapähele õiguse riigi ja seaduse kaitsele.⁵¹ Seega on põhiõiguste konflikti korral vaja läbi viia kaalumine, et tuvastada igal konkreetset juhul kohane põhiõiguste tasakaal. Kaalumata jätmine ise või selle tulemus võib kaasa tuua põhiõiguste ebaproportsionaalse riive ehk rikkumise.

⁴⁷ RKPJKo 3-4-1-5-05, p 8

⁴⁸ Ernits, M. Avalik väljendusvabadus ja demokraatia, *Juridica*, 2007, nr 1, lk 20

⁴⁹ Ernits, M. PS § 19 komm 17 – Ü. Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura, 2017.

⁵⁰ RKEKo 3-2-1-99-97; RKTko 3-2-1-43-09, p 15

⁵¹ Ernits (viide 134)

Magistritöö käsitleb eraõiguses lepinguväliste võlasuhete õigust, millega sätestatakse väljendusvabaduse piirangud. Eesti kehtivas riigisisises õiguses on faktiväidete ja väärtushinnangute⁵² eristamise ja õigusvastasuse alused reguleeritud peamiselt VÕS-i §-des 1046 ja 1047, seda alates seaduse jõustumisest 1. juulist 2002. a.⁵³ Vähetähtis pole ka kohtupraktika, mis eelnes VÕSile. Õiguskirjanduses on osutatud Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsuste mõjule seadusandja tegevusele ning asjaolule, et võlaõiguse isikuõiguste regulatsiooni uuendamise ehk isiklike õiguste kaitset reguleerivate võlaõigusseaduse sätete algpõhimõtted saab tuletada võlaõigusseaduse jõustumisele eelnenud tsiviilkoodeksi kehtivuse aegsest Riigikohtu praktikast.⁵⁴

VÕS § 1046 sätestab isiklike õiguste kahjustamise õigusvastasuse ning loob eelduse, et isikliku õiguse kahjustamine on õigusvastane. Täpsemalt VÕS § 1046 lg 1 kohaselt on isiku au teotamine, muu hulgas ebakohase väärtushinnanguga, isiku nime või kujutise õigustamatu kasutamine, eraelu puutumatus või muu isikliku õiguse rikkumine on õigusvastane, kui seadusega ei ole sätestatud teisiti. Õigusvastasuse tuvastamisel tuleb arvestada rikkumise liiki, põhjust ja ajendit, samuti suhet rikkumisega taotletud eesmärgi ja rikkumise raskuse vahel. VÕS § 1046 lg 2 järgi pole isikliku õiguse rikkumine õigusvastane, kui rikkumine on õigustatud, arvestades muid seadusega kaitstud hüvesid ja kolmandate isikute või avalikkuse huve. Õigusvastasuse tuvastamisel tuleb sellisel juhul lähtuda erinevate kaitstud hüvede ja huvide võrdlevast hindamisest. VÕS § 1046, mis sätestab isiklike õiguste rikkumise (VÕS § 1045 lg 1 p 4) õigusvastasuse täiendavad eeldused, on oma eeskuju saanud prof Christian von Bari analüüsist Saksa võlaõiguse reformi käigus ja tema ettepanekutest reformida BGB deliktiõigust, täpsemalt ettepanek BGB § 825 kohta.⁵⁵

VÕS § 1047 sätestab ebaõigete andmete avaldamise õigusvastasuse. VÕS § 1047 lg 1 järgi isiklike õiguste rikkumine või isiku majandus- või kutsetegevusse sekkumine isiku või tema tegevuse kohta ebaõigete andmete avaldamise või faktilist laadi andmete mittetäieliku või eksitava avaldamisega on õigusvastane, kui avaldaja ei tõenda, et ta ei teadnud avaldamisel

⁵² töös on läbivalt samaväärsena kasutatud mõisted väärtushinnang ja arvamus ning andmete või faktiliste asjaolude ja faktiväite avaldamine. Samaväärsus tuleneb Eesti ja EIK kohtupraktikast ning eluliste asjaolude tõlgendamisest.

⁵³ Magistritöös viidatud ja analüüsitud kohtulahendite puhul enne 01.07.2002 põhines regulatsioon tsiviilseadustiku üldosa seaduse (TsÜS) 2. ptk 4. jaol (TsÜS RT I 1994, 53, 889), kus oli sätestatud au teotamine, eraelu kaitse, isiku nime kaitse ja muude isiklike õiguse kaitse.

⁵⁴ Kull, I. jt. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi praktika seadusandja mõjutajana. *Juridica*, 2009, nr 8, lk 556

⁵⁵ Varul P. jt (koost). *Võlaõigusseadus III. Komm. vlj.* Tallinn: Juura 2009, § 1046, lk 657, p 2.

andmete ebaõigsusest või mittetäielikkusest ega pidanudki sellest teadma. VÕS § 1047 lg 2 paneb õiguspärasuse tõendamiskoormuse avaldajale: teise isiku au teotava või teisele isikule majanduslikult kahjuliku asjaolu avaldamine loetakse õigusvastaseks, kui avaldaja ei tõenda, et avaldatud asjaolu vastab tegelikkusele. VÕS § 1047 lg 3 annab õigusvastasust välistavad tingimused: hoolimata käesoleva paragrahvi lõigetes 1 ja 2 sätestatust, ei loeta andmete või asjaolu avaldamist õigusvastaseks, kui avaldajal või isikul, kellele asjaolu avaldati, oli avaldamise suhtes õigustatud huvi ning avaldaja kontrollis andmeid või asjaolu põhjalikkusega, mis vastab võimaliku rikkumise raskusele. VÕS § 1047 lg 4 säte annab nõudeõiguse ebaõiged andmed ümber lükata: ebaõigete andmete avaldamise korral võib kannatanu andmete avaldamise eest vastutavalt isikult nõuda andmete ümber lükkamist või paranduse avaldamist avaldaja kulul sõltumata sellest, kas andmete avaldamine oli õigusvastane. Võlaõigusseaduse kommenteeritud väljaandes tuuakse välja, et paragrahvi eeskujuks lõigete 1 ja 4 puhul on Hollandi tsiviilkoodeksi art 6:167 regulatsioon ebaõigete andmete ümberlükkamise nõudest, mille esitamine ei eelda õigusvastase süülise teo olemasolu. Põhiõiguste kolmikmõju aspektist Hollandi õiguses üldiselt otsemõju pigem eitatakse ning põhiõigused mõjutavad eraõiguslikke suhteid ainult kaudsel viisil.⁵⁶ VÕS § 1047 lõigete 2 ja 3 eeskujuks juba osutatud prof. von Bari analüüs ja ettepanekud BGB deliktiõiguse reformimiseks, sedapuhku § 827 ja § 828 p 3 kohta.⁵⁷

1.2. Saksa ja Hollandi õiguse mõjud väljendusvabaduse piiramisele Eestis

Saksamaad ja tema õigussüsteemi on peetud näiteks, kus eraõigus on enim konstitutsionaliseeritud ning selle kõnekaim näide on Lüthi kaasus, mille valguses moodustab Saksamaa konstitutsioon (GG) objektiviseeritud väärtuste süsteemi, mis kohaldub kogu õiguskorrale, suunates ja valgustades seadusandlust, haldusakte ning kohtuotsuseid.⁵⁸ VÕSis sätestatud faktiväidete ja väärtushinnangute regulatsioon põhineb Saksamaa eeskujul ning Saksamaa eeskju Eesti õigusele on tänaseks juba üldteada asjaolu, mistõttu on mõistlik käsitleda ka Saksamaa regulatsiooni, mis puudutab põhiõiguslikku väljendusvabadust ja faktiväidete ja väärtushinnangute õigusvastasuse regulatsiooni. Saksamaa konstitutsioon näeb art 5 järgi ette kommunikatsioonivabadustena teiste seas ka väljendusvabaduse ning eraldi on

⁵⁶ Hesselink, M.W. The Horizontal Effect of Social Rights in European Contract law –Hesselink M.W. et al., *Privaatrecht tussen autonomie en solidariteit*. Boom Juridische uitgevers 2003, lk 119

⁵⁷ Varul P. jt (koost). lk 663, p 2

⁵⁸ Cherednychenko, O.O. Fundamental rights and private law: A relationship of subordination or complementarity? *Utrecht Law Review* 2007, Volume 3, Issue 2.

nimetatud ka pressivabadus, mida saab piirata üldiste seadustega.⁵⁹ Saksa õiguses on sätestatud faktiväidete ja väärtushinnangute avaldamisel väljendusvabaduse piirangud, mille rikkumise korral võib järgneda nii karistusõigusliku vastutus laimu kui ka tsiviilõiguslikku vastutus kahju õigusvastase tekitamise eest lepinguvälises võlasuhtes. Eestis alates VÕS jõustumisest 2002 ning samaaegselt Riigikogu poolt muudetud karistusõiguslik regulatsioon enam üldise piiranguna laimamist süüteona ei sätesta. Erisätted on veel ette nähtud rahvusvaheliselt kaitstud isiku (KarS § 247), võimuesindaja (KarS § 275 ja 275¹) ja kohtu (KarS § 305 ja 305¹) solvamise ja laimamise eest⁶⁰. Saksa õiguse puhul on oluline märkida, et nii karistusõiguslikke kui tsiviilõiguslikke piiranguid tuleb tõlgendada kitsalt ning põhiseaduse valguses nii, et põhiõiguse olemus säiliks.⁶¹ See tähendab õiguste tasakaalustamist. Nii konventsiooni kui ka EIKi praktikad tuleb arvesse võtta ning Saksa praktikas tähendab arvesse võtmine seda, et kohtud peavad tõsiselt arvestama EIK jurisprudentsiga ning ühildamatu järeelmi korral veenvalt põhjendama oma kaalutlust.⁶²

Saksa konstitutsioonikohtu hinnangul on GG art 5 esmane mõte kaitsta isiklikku arvamust, kuid tagab väljendusvabaduse kõigile, eristamata selgelt seejuures faktiväiteid väärtushinnangutest. Väljendusvabaduse mõte Saksamaa käsitluses on võimaldada kujundada mitmesuguseid arvamusi, veenda teisi ja neid intellektuaalselt mõjutada. See tähendab õigust ennast vabadust väljendada, ilma et ta peaks suutma tingimata põhjendada oma hinnanguid.⁶³ Arvamuse ja faktiväidete erinev positsioon väljendusvabaduse kohaldamisalas väärib eraldi käsitlust, kuna väljendusvabaduse kohaldamisalasse kuulumise mõttes tõlgendatakse arvamust väga laialt. See tähendab et GG art 5 mõttes on kaitseb põhiõigusena arvamusevabadus igasugust ütlust, mida võib pidada vaatepunkti väljenduseks, seisukohavõtuks või arvamuseks mingisuguses intellektuaalse mõttevahetuse raamistikus.⁶⁴ Kui arvamusega panustatakse mõttevahetusse avaliku huvi teemal, tuleb üldiselt väljendusvabadust eelistada.⁶⁵ Sama kehtib ka järskude ning liialdatud väljendite korral, iseäranis kui need on avaldatud poliitilises debatis

⁵⁹ Saksa GG art 5 lg 1 ja lg 2 – <http://www.gesetze-im-internet.de/gg/GG.pdf>, mitteametlik ingliskeelne tõlge http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.pdf (04.04.2020)

⁶⁰ RT I, 28.02.2020, 5

⁶¹ BVerfG 7, 198

⁶² Klein, E. Germany – Gerards, J; Fleuren, J (toim.) Implementation of the European Convention on Human Rights and of the Judgements of the EcHR in National Case-law. A comparative analysis. Cambridge – Antwerp – Portland. Intersentia 2014, lk 207

⁶³ BVerfGE 42, 163, 170 – <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv042163.html> (22.04.2020)

⁶⁴ BVerfG 61, 1, p 13-16 – <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv061001.html> (22.04.2020)

⁶⁵ BVerfGE 7, 198, p 41

ning küsimus on vaid võimaliku piirangu ulatuses au ja hea nime kaitseks GG art 5 lg 2 tähenduses ning üldistes seadustes sätestatus.

Faktiväidete avaldamine on Saksa õiguse järgi vähem kaitstud kui väärtushinnangud. Nii kuulub faktiväite avaldamine GG art 5 kaitsealasse vaid juhul, kui see on arvamuse kujundamise eeltingimuseks ning GG art 5 kaitse katab kogu tervikut. Küll aga jääb väljendusvabaduse kaitsealast välja teadlik ja tahtlik valeväidete avaldamine. GG art 5 lg 1 kaitseala tõlgendada laialt selles tähenduses, et arvamuse väljendamine koosneb tihti nii faktilistest kui ka hinnangulistest elementidest.⁶⁶ Siit tuleb järeldada, et ka valefaktide avaldamine jääb segaväidete korral väljendusvabaduse kaitsealast välja vaid siis, kui hinnangu andmise kõrval on just tõele vastavus määrava tähtsusega. Kui faktiline korrektsus jääb lause mõtte puhul tahaplaanile, siis kuulub see väljendusvabaduse kaitsealasse. Näiteks Wahlkampfii kaasuse puhul oli küsimus sõnasõnalise tähenduse ja selle faktilise korrektsuse väheses tähtsuses võrreldes avalikku debatti panustava arvamuste kujundamisega. Lausung „CSU on Euroopa NPD“ oli faktiliselt vale (kristlike demokraatidele omistati Euroopa neonatsipartei staatus), ent lausega panustati avalikku diskussiooni poliitilises võitluses ning Saksa föderaalne konstitutsioonikohus pidas seda kaitstuks väljendusvabadusega. Seejuures tuleb märkida, et kohus leidis, et eraõigusliku regulatsiooni järgi faktiväiteks tõlgendamine ning selle piirangu kohaldamine ei saa kõrvale tõrjuda põhiseaduslikku garantiid väljendusvabadusele oma arvamuse väljendamisel, kuna see poleks koosõlas põhiseaduse ülimuslikkusega.⁶⁷

Saksa õiguse peamine kaitseobjekt on väljendusvabaduse puhul arvamuse kujundamise protsess ja nii on kaitstud ka küsimuste esitamine, mida käsitletakse nagu väärtushinnangut.⁶⁸ Retoorilisi küsimusi aga küsimustena ei käsitleta, vaid sõltuval olukorrast kas faktiväidete või väärtushinnangutena. Igal juhul on tegemist kontekstist sõltuva mõistega, mis määrab esmamulje kõrval, et millega tegelikult tegemist. Nii võib esmapilgul küsimusena näiv osutada hoopis ebaõigeks faktiväiteks.⁶⁹ Eraldi tuleb välja tuua, et kuritahtlik kriitika (*Schmähkritik*) jääb samuti Saksamaal väljendusvabaduse kaitsealast välja, kuna sel juhul pole väited suunatud

⁶⁶BVerfG 61, 1, p 15

⁶⁷BVerfGE 60, 234 – <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv060234.html#242> (22.04.2020)

⁶⁸ BVerfGE 85, 23, p 43, 44 – mitteametlik tõlge <https://law.utexas.edu/transnational/foreign-law-translations/german/case.php?id=624> (18.03.2020)

⁶⁹ BGH VI ZR 38/03, lk 6 – <http://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&nr=28184&pos=0&anz=1> (21.04.2020)

peamiselt asjakohasele debatile, vaid inimese laimamisele. Kuritahtlikuks kriitikaks kvalifitseerumiseks peab see ka sisaldama inimväärkuse alandamist⁷⁰

Tasub tähele panna, et Saksamaa põhiseadus nimetab ajakirjandusvabadust eraldi põhiõigusena väljendusvabaduse kõrval, samas kui Eesti õiguskirjanduses on pressivabadust peetud nii väljendus- kui ka informatsioonivabaduse *lex specialiseks*.⁷¹ Liidumaa kohtu määratud keeldu tegutseda ajalehe toimetajana on Saksa Föderaalne konstitutsioonikohus pidanud ülemääraseks, kuna ajakirjandusvabadus kätkeb endast ajakirjanduse õigust saada ja jagada teavet ning väljendada ennast täpselt sama vabalt nagu iga teine inimene.⁷²

Väljendusvabadust võivad eraisikud piirata näiteks omandiõigusega seoses, kuid mitte põhjusel, et näiteks kaubamaja omanikele ei ole meelepärane väljenduslaad ning arvamuste sisu. Riigile sama õigus ei laiene, tema tohib väljendusvabadust piirata vaid avaliku huvi tagamiseks, nagu näiteks lennujaamas olulise avaliku teenuse tagamise kaitseks.⁷³

Lüthi kaasusest alates võetakse Saksamaa praktikas väljendusvabaduse piiramisel arvesse selle erilist põhiseaduslikku tähtsust demokraatlikus riigikorras. Kesksel kohal Saksamaa õigusruumis väljendusvabaduse kui põhiõiguse piiramisel on proportsionaalsuse põhimõte, mille kohaselt iga piirang peab olema nii sobiv, vajalik kui ka mõõdukas.⁷⁴ Kokkuvõtlikult, Saksa õiguse kohaselt jäävad väljendusvabaduse kohaldamisalast välja ebaõiged faktiväited ja pahatahtlik kriitika, mille peamine eesmärk pole panustada mingi teema arutellu, vaid laimata kedagi.

Saksamaa kõrval on Hollandi tsiviilkoodeksi art 6:167 regulatsioon ebaõigete andmete ümberlukkamise nõudest on olnud eeskujuks Eesti VÕS § 1047 lg 1 ja lg 4, mis ei nõua ümberlukkamise nõude esitamiseks faktiväite avaldamise õigusvastasust. Hollandi tsiviilkoodeksi sätteid tuleb tõlgendada kooskõlas Hollandi põhiseadusega (*Grondwet*), mille art 7 kaitseb väljendusvabadust. Samuti on Hollandi õigussüsteemi lahutamatuks osaks EIÕK ning EIK praktika, kuna monistliku doktriini kohaselt on välislepingud Hollandi riigisisese õiguse osa ning seega saab igaks oma õigusi Hollandis realiseerida tuginedes otse konventsioonile. Sarnaselt Saksamaale tuleb ka Hollandi kohtutes EIÕK vastava artikli kohaldamisala puhul

⁷⁰ BVerfG 82, 272, p 41 – <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv082272.html> (23.04.2020)

⁷¹ Ernits, M. Põhiõigused, demokraatia, õigusriik. Tartu Ülikooli kirjastus 2011, lk 241

⁷² BVerfG 10, 118, p 14 – <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv010118.html> (21.04.2020)

⁷³ BVerfG 1 BvR 699/06, p 102-104 – https://www.bundesverfassungsgericht.de/e/rs20110222_1bvr069906en.html (22.04.2020)

⁷⁴ Ibidem, p 101

EIKi sellekohast praktikat arvesse võtta olenemata sellest, kas tegu on Hollandi suhtes tehtud otsusega.⁷⁵ Nii nagu Eesti PS § 123, sätestab Hollandi Põhiseaduse art 94, et seaduse ja välislepingu vastuolu korral kohaldatakse välislepingu sätteid. Teisisõnu, ka Hollandi tsiviilkoodeksit tuleb tõlgendada põhiõiguspäraselt konventsiooniga kooskõlas. Kuna Hollandi õiguse kohaselt ei tohi kohtud seadusaktide põhiseaduspärasust hinnata (Hollandi PS art 120)⁷⁶, on õiguskirjanduses osutatud, et oma õiguste realiseerimisel on seega otstarbekam tugineda otse konventsiooni artiklitele.⁷⁷ Nii nagu ka konventsioon art 10 lg 2 ette näeb, sätestab ka Hollandi konstitutsioon väljendusvabaduse piiramise vaid seaduse alusel. Sarnaselt Saksamaale ja erinevalt Eestist on enamik väljendusvabaduse piiranguid karistusõiguslikud nagu laimu ja solvamise keelunormid Hollandi karistusseadustiku 14. osas.⁷⁸ Tugeva karistusõigusliku regulatsiooni tõttu on tsiviilõiguslik vastutus teisese tähtsusega, mistõttu pole Hollandi tsiviilkoodeksi alusel väljendusvabaduse piiramise kohtuvaidlused teadaolevalt Euroopa Inimõiguste Kohtuse jõudnud.

1.3. Euroopa Inimõiguste Kohtu kriteeriumid põhiõiguste piiramisel

EIK on oma praktika käigus töötanud välja kriteeriumid, mille järgimist peab EIK riigisiseste kohtute kohustuseks, et oleks tagatud vaidlevate poolte õigused.⁷⁹ Need üldpõhimõtted väljendusvabaduse piiramiseks jagunevad kolme kategooriasse: seaduslik alus, legitiimne eesmärk ning vajalikkus demokraatlikus ühiskonnas.

EIK on korduvalt öelnud, et art 10 lg 2 tähenduses seadusliku aluse tingimusena kvalifitseerumiseks peab norm olema formuleeritud piisava selgusega, mis võimaldaks inimestel kohandada selle järgi oma käitumist. Vajadusel ka õiguslikku abi kasutades peab olema inimestel asjaolusid arvestades võimalik mõistlikult ette näha oma tegude võimalikke tagajärgi ning seda absoluutse kindlusega. Siinjuures peab riik suutma oma õigusruumis muutuvate asjaoludega kaasas käia. Siia kuulub kindlasti näiteks kohanemine internetiga

⁷⁵ HR, Nov. 10, 1989, NJ 1990, No. 628 – arvutivõrgus
https://www.navigator.nl/document/id1576198911107581nj1990628dosred/ecli-nl-hr-1989-ac1692-nj-1990-628-hr-10-11-1989-nr-7581?ctx=WKNL_CSL_92 (22.04.2020)

⁷⁶ Hollandi Põhiseadus – https://www.government.nl/binaries/government/documents/reports/2019/02/28/the-constitution-of-the-kingdom-of-the-netherlands/WEB_119406_Grondwet_Koninkrijk_ENG.pdf (22.04.2020)

⁷⁷ Leitjen, I. A Hole in the Dike? Dignity, Rights and the Dutch Constitution. – Giuseppe France Ferrari et al. (toim). *The Dutch Constitution Beyond 200 Years 2018*

⁷⁸ Hollandi karistusseadustik – mitteametlik tõlge
http://www.ejtn.eu/PageFiles/6533/2014%20seminars/Omsenie/WetboekvanStrafrecht_ENG_PV.pdf (21.04.2020)

⁷⁹ EIKo 44081/13, *Traustason jt vs. Island*, p 55-56

kaasas käivate muutustega ühiskonnas ning nende mõjuga põhiõiguste sisustamisele, piiramisele ning kaitsele. Arusaadavalt on norme, mis vähemal või rohkemal määral on ebaselged ning nende puhul on nende tõlgendamine ja kohaldamine kohtupraktika küsimus. Tähtis on selgus kohaldamisala valdkonnas, ulatuses ja adressaatides.

Analüüsinud Eesti väljendusvabaduse kohtupraktikat, võib küll kindlusega külgneva tõenäosusega väita, et Eesti õigusruumis selle EIK-i tingimusega suuri probleeme pole. VÕS kehtib aastast 2002 ning vähemalt sellest ajast alates on Eestis võimalik Põhiseadusega rööbiti isegi professionaalset õigusabi kasutamata mõista, milliste väljenduste avaldamise puhul võidakse väljendusvabadust seaduslikul alusel piirata. Eestis seab PS väljendusvabaduse piiramise vältimatuks tingimuseks seadusliku aluse PS § 45 teine lause, mis algab „Seda õigust võib seadus piirata...“. Seadusliku aluse piisava selguse puudumist on EIK oma praktikas kritiseerinud, süüdistades riiki, et laimuseadused ei tee vahet faktidel ja väärtushinnangutel, mistõttu on sunnitud ümber lükkama väärtushinnanguid.⁸⁰

EIK teise olulise kriteeriumi puhul on oluline, et seaduses sätestatud piirang peab olema legitiimne. Selline määratlus väljendusvabaduse piiramiseks on sätestatud ka PS § 45 teises lauses. PS kommenteeritud väljaande autorid on leidnud, et Eesti väljendusvabaduse piiramise alused on PS-s kitsamad kui EIÕK-s, kuna ei näe näiteks piirangute õigustatud alustena ette PS-s riigi julgeolekut ja territoriaalset terviklikkust, samuti on konfidentsiaalse informatsiooni leviku tõkestamine riive alusena mõeldud üksnes riigi ja kohaliku omavalitsuste teenistujatele.⁸¹

EIK tuvastab iga kord, kas konkreetsel juhul seatud piirangud vastavad mõnele art 10 lg 2 eesmärgile, mis kattuvad oma sisus PS § 45 teises ja kolmandas lauses nimetatud eesmärkidega: avaliku korra, kõlbluse, teiste inimeste õiguste ja vabaduste, tervise, au ning hea nime, teiste inimeste perekonna- ja eraelu kaitse, riigi ja kohalike omavalitsuste teenistujatel neile ameti tõttu teatavaks saanud riigi- või ärisaladuse või konfidentsiaalsena saadud informatsiooni ning õigusemõistmise huvides. PS kommenteeritud väljaande autorid on

⁸⁰ EIKo 72713/01, *Ukrainian Media Group vs. Ukraina*; EIKo 23472/03, *Grinberg vs. Venemaa*; EIKo 25968/02, *Dyuldin and Kislov vs. Venemaa*; EIKo 19710/02, *Standard Verlags ja Krawagna-Pfeifer vs. Austria*

⁸¹ Maruste, R.; Turk, K. Põhiseaduse § 45 kommentaar, komm 16. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura, 2017.

leidnud, et PS § 45 sätestatud piirangud ja EIÕK art 10 lg 2 piirangud on paljuski erinevad.⁸² Selle väitega saab nõustuda sõnastuse osas, ent teisalt on veel üks oluline sisuline erinevus: EIÕK nimetab art 10 lg 2 legitiimse eesmärgi juures tingimuse, mida praktikas sisustatakse eraldi kontrollile alluva kriteeriumina, mis on vajalikkus demokraatlikus ühiskonnas. Seega võimalikus vaieldavuses, mida PS kommenteeritud väljaande autorid näevad PS nimetamata, kuid EIÕK-s nimetatud alustel põhiõiguste piiramises, näen antud magistritöös teema mõttes kesksel probleemi – kas Eestis tohib põhiõigusi riivata, kontrollimata seadusliku aluse ja legitiimse eesmärgiga rööbiti samaväärselt olulise tingimuse, vajalikkuse demokraatlikus ühiskonnas, täidetust.

EIK on vajalikkust demokraatlikus ühiskonnas mõtestanud läbi tungiva ühiskondliku vajaduse kriteeriumi. Väljendusvabaduse piiramiseks on EIK kujundanud juba 1991. a tungiva ühiskondliku vajaduse kriteeriumid⁸³, mis on seadusliku aluse kõrval omavad võrdväärset tähendust. EIKi kujundatud raamistik demokraatlikus ühiskonnas vajalikkuse hindamiseks koosneb kolmest kesksest sambast:

- 1) demokraatia olemuse ning tungiva ühiskondliku vajaduse arvestamine;
- 1) proportsionaalsuse ja tõendamiskoormise arvestamine;
- 2) suvamäär ehk kaalutusulatuse hindamine.

Piirangute rakendamine on hindamise ja huvide tasakaalustamise küsimus, kus lisaks seadusliku aluse kriteeriumile omavad võrdväärset tähendust avalik huvi, tungiv ühiskondlik vajadus, proportsionaalsus ja piirangu vajalikkus demokraatlikus ühiskonnas.⁸⁴ Väljendusvabaduse osas on just ajakirjandusvabaduse kohta EIK eraldi rõhutanud, et võimudel on kaunis ahtake kaalutusruum otsustada, kas eksisteerib tungiv ühiskondlik vajadus väljendusvabadusse sekkumiseks.⁸⁵

⁸² Maruste, R.; Turk, K. Põhiseaduse § 45 kommentaar, komm 22. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura, 2017.

⁸³ EIKo 13585/88, *Observer ja Guardian vs. Ühendkuningriik*

⁸⁴ Maruste, R.; Turk, K. Põhiseaduse § 45 kommentaar, komm 29. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura, 2017.

⁸⁵ EIKo 58148/00, *Editions Plon vs. Prantsusmaa*, nr p 44; EIKo 69698/01, *Stoll vs. Šveits*, p 105

1.4. Riigi kaalutlusruum EIK-i kriteeriumite sisustamisel

Õiguskirjanduses riigi suvamääraks nimetatud kaalutlusruum (*margin of appreciation*) põhiõiguste sisustamisel ja piiramisel on üks olulisemaid määrajaid, kas EIK ja riigisiseste kohtute praktikat saab pidada kooskõlaliseks. Välislepingutega võetud kohustused avaldavad mõju riigi kohtupidamise suveräänsusele. Riigikohus on oma praktikas Euroopa Stabiilsusmehhanismiga liitumise üle suveräänsuse küsimust käsitletud ning viidanud õiguskirjandusele, mille kohaselt „enne Rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsiooni“ vastuvõtmist 1969. a-l tuli lepinguid tõlgendada kitsendavalt ning riigi suveräänsuse kasuks. Nimetatud konventsioon sellist põhimõtet ei sisalda ja alates Euroopa Inimõiguste Kohtu 21. veebruari 1975. a otsusest asjas *Golder vs. Ühendkuningriik* juurdus praktika, mis lähtus teesist, et konventsioon on leping, millega suveräänsed riigid nõustusid piirama oma suveräänsust. Rahvusvaheline leping on instrument, millega iga osalisriik võtab endale kohustuse kindlaks määratud juhtudel kindlal viisil käituda. See tähendab, et sellega loobub riik võimalusest valida sellistel juhtudel teine käitumisviis. Seega annab riik ära osa oma suveräänsusest, kui tahes väike osa see siis ka konkreetsel juhul ei ole.“⁸⁶

Osa suveräänsuse loovutamises jätab õhku küsimuse kaalutlusruumist ehk suvamäärast riigisiseste kohtute ja EIK vahelises suhtes, mis on Euroopa järelevalve üks põhiküsimusi kaasaja praktikas. EIK rõhutab läbivalt, et otsus põhiõiguse, sh väljendusvabaduse piiramise vajalikkuse üle demokraatlikkus ühiskonnas kuulub esmajoonelises riigisiseste kohtute pädevusse, kuid peab olema allutatud Euroopa järelevalvele ning EIK-il on viimane sõna otsustama, kas piirang on kooskõlas EIÕK art 10 nõuetega.⁸⁷ EIK peab tuvastama põhiõigusesse sekkumise põhjendatuse, vaadates juhtumi kui tervikut. See tähendab, et tuleb hinnata, kas riigi põhjused ja tõendid sekkumiseks on piisavad ja asjakohased. Lisaks peavad riigisisese kohtu kohaldatud standardid olema kooskõlas EIÕK-i art 10 nõuetega ning põhinema asjakohaste faktide hindamisel.⁸⁸

Väljendusvabadust on EIK pidanud üheks demokraatliku ühiskonna aluseks ja peamiseks arengu tingimuseks, et iga inimene saaks ennast teostada. Praktikas alates *Handyside* kaasusest on EIK rõhutanud, et väljendusvabadus ei tähenda ainult infot ja ideid, mis on meeldivad ning mida võib pidada neutraalseks või vähemalt mitte solvavaks, vaid laieneb ka neile

⁸⁶ RKÜK 3-4-1-6-12, p 129

⁸⁷ EIKo 18597/13, *GRA Stiftung gegen Rassismus und Antisemitismus vs. Šveits*, p 52

⁸⁸ EIKo 12697/03, *Mamère vs. Prantsusmaa*, p 19

väljendustele, mis solvavad, šokeerivad või häirivad.⁸⁹ Seda tingib pluralism, sallivus ja avatud meel, milleta poleks ühiskond demokraatlik. EIÕK art 10 sätestanud piirangud väljendusvabadusele, mida tuleb sisustada kitsendavalt ja igasugust riivet tuleb põhistada veenvalt.

Nii õiguskirjanduses kui Riigikohtu poolt on korduvalt sõnaselgelt öeldud, et Eestis tuleb põhiõiguste kohaldamisel arvestada Euroopa Nõukogu kujundatud õiguse üldpõhimõtteid ning seega tuleb ka Eestis arvestada EIÕK art 10 lg 2 tähendust. EIK on oma praktikas sisustanud demokraatlikus ühiskonnas vajaliku läbi kriteeriumi „tungiv ühiskondlik vajadus“. Selle sisustamisel on konventsiooni liikmesriikidel küll teatud kaalutusruum (*margin of appreciation*), kuid see käib käsikäes Euroopa järelevalvega, mis hõlmab nii seadusandlust kui ka selle kohaldamise otsuseid. Viimast isegi siis, kui neid on teinud sõltumatud kohtud. Siit ka EIK-i õigustus omada viimast sõna, kas riigi seatud piirang on ühildatav väljendusvabadusega nii nagu seda kaitseb art 10. Seejuures peab EIK veenduma, et riigivõimud kohaldasid standardeid, mis olid kooskõlas art 10 poolt hõlmatud põhimõtetega. Veelgi enam on oluline, et riigivõimud hindasid vastuvõetaval moel asjassepuutuvaid faktilisi asjaolusid. Kirjeldatud üldpõhimõtete ning tuvastatavate asjaolude kontrollkäik on keskne ja läbiv EIK väljendusvabaduse piiramise praktikas.⁹⁰

EIK mudel kõikide väljendusvabaduse piirangute õiguspärasuse üle otsustamisel ei tähenda, et ta astuks riigisisese kohtu kingadesse tema asemel, vaid vaatab üle, kas art 10 kohta riigisiseste kohtute otsused on tehtud kaalutusruumi piires ja EIK standarditele kohaselt. Küsimus ei piirdu järelevalvega pelgalt kohtute diskretsiooni põhjendatuse, hoolikuse ja hea usu üle, vaid EIK hindab tervikuna art 10 rikkumise kaebust ning tuvastab, kas põhjused, mis riigivõimude sekkumist õigustasid, olid asjakohased, piirdusid piisavaga ning olid taotletava legitiimse eesmärgi suhtes proportsionaalsed. Proportsionaalsuse küsimus võib EIK praktikas sõltuda sellest, kas riigisisese kohtu on leidnud kohase tasakaalu võistlevate õiguste vahel. Kohase tasakaalu tuvastamiseks võistlevate erahuvide või konventsiooniga tagatud õiguste vahel on riigisisestele kohtutele üldiselt jäetud lai kaalutusruum.⁹¹ Lai suvamäär on aga tagatud vaid

⁸⁹ EIKo 5493/72, *Handyside vs. Ühendkuningriik*.

⁹⁰ EIKo 49017/99, *Pedersen ja Baadsgaard vs. Taani*, p 68-71; EIKo 68416/01, *Steel ja Morris vs. Ühendkuningriik*, p 87; EIKo 12697/03, *Mamère vs. Prantsusmaa*, p 19

⁹¹ EIKo 6339/05, *Evans vs. Ühendkuningriik*, p 77; EIKo 36769/08, *Ashby Donald jt vs. Prantsusmaa*, p 40

siis, kui tasakaalustamine on tõepoolest tehtud ning järgitud seejuures EIK kohtupraktikast tulenevaid kriteeriume.

1.5. Põhiõiguste tasakaalustamine EIK-i praktikas

EIK tänapäevases praktikas on senine väljendusvabaduse piiramise riive põhjendatuse kontrollskeem muutunud ning tõele vastavuse aspektist nii faktiväidete kui ka väärtushinnangute avaldamise kontekstis on reputatsiooni tähtsus kasvanud. Kui väljendusvabadusse sekkumise vajalikkuse üle hinnangut andes on piirangu põhjenduseks inimese reputatsioon või teiste isiklikud õigused, on EIK-il õigus hinnata, kas riigisisesed kohtud on leidnud õiglase tasakaalu kahe EIÕK art 8 ja art 10 kaitstava väärtuse vahel.⁹² Tänapäevases praktikas on reputatsiooni kaitse EIÕK art 8 kaitsealas tingimusel, et inimese reputatsioon on kahjustada saanud piisavalt tõsiselt ja viisil, mis riivab eraelu austamise õigust isiklikul tasandil.⁹³

EIK on korduvalt leidnud, et põhimõtteliselt on EIÕK kaitstavad väärtused art 8 ja art 10 puhul võrdse kaaluga. Seega ei tohiks ka järeldus sõltuda sellest, kumma artikli rikkumise etteheitega on EIK-i pole pöördutud ning sellest tulenevalt on EIK on praktikas pidanud mõlema väärtuse puhul riigisisesete instantside suvamäära nende õigustesse sekkumiseks samaväärseks.⁹⁴ Juhul kui riigisisesed ametivõimud on põhiõiguste vahel õiglase tasakaalu tuvastanud kooskõlas EIK-i kohtupraktikas kehtestatud kriteeriumitega, vajab EIK väga tugevaid argumente, miks asendada riigisese kohtu hinnangud enda omaga.⁹⁵ Riigi laiemat kaalutlusruumi on rõhutatud just eraõiguslike vaidluste puhul, kus on vaja tasakaalustada mitut põhiõigust.⁹⁶

EIK kui supranatsioonaalne kohus on toonud esile riigi seadusandja või kohtute kohasemat ja paremat hindaja positsiooni, et millist väljendusvabaduse teostamist võib pidada konkreetses

⁹² EIKo 71111/01, *Hachette Filipacchi Associés vs. Prantsusmaa*, p 43; EIKo 39401/04, *MGN Limited vs. Ühendkuningriik*, p 142; EIKo 39954/08, *Axel Springer AG vs. Saksamaa*, p 84

⁹³ EIKo 17224/11, *Medžlis Islamske Zajednice Brčko jt vs. Bosnia ja Hertsegoviina*, p 76

⁹⁴ EIKo 39954/08, *Axel Springer AG vs. Saksamaa*, p 87; EIKo 40660/08 ja 60641/08, *Von Hannover vs. Saksamaa (nr. 2)*, p 106; EIKo 40454/07, *Couderc ja Hachette Filipacchi Associés vs. Prantsusmaa*, p 91

⁹⁵ EIKo 39954/08, *Axel Springer AG vs. Saksamaa*, p 88; EIKo 40660/08 ja 60641/08, *Von Hannover vs. Saksamaa (nr. 2)*, p 107; EIKo 39401/04, *MGN Limited vs. Ühendkuningriik*, p 150 ja 155; EIKo 28955/06, 28957/06, 28959/06 ja 28964/06, *Palomo Sánchez jt vs. Hispaania*, p 57

⁹⁶ Cherednychenko, O.O. Towards the control of private acts by the European Court of Human Rights? *Maastricht Journal of European and Comparative Law* 2006, volume 13, issue 2, lk 211.

riigis või konkreetses regioonis näiteks ohuks avalikule korrale laiemas mõttes. Laiemat kaalutlusruumi võiks lubada väljendusvabaduse piiramisel, kui avalik huvi kaalub üle sõnavabaduse terrorismi, spionaaži või miks mitte ka korratusi tekitavate meeleavalduste puhul. EIK-i ei saa aga pidada riigisisest kohtust vähem adekvaatsemaks hindama kohast tasakaalu väljendusvabaduse ja eraelu kaitse vahel. Viimase hulka kuulub järjest enam ning kindlamalt reputatsioon kui iseseisev õigus, mitte vaid pelgalt kitsalt tõlgendatav väljendusvabaduse piirang.⁹⁷ Seega viimati nimetatud juhtudel peaks liikmesriikide kaalutlusruum olema ahtam, mis tähendab ühtlasemat kohtupraktikat ning ühetaolisemaid nõudeid väljendusvabaduse ja eraelu kaitse tasakaalustamisel.

Samas, nagu öeldud, sõltub väljendusvabaduse tasakaalustamine avaliku huviga väga palju kontekstist ehk näiteks julgeolekuolukorrast konkreetses regioonis. Nii on näiteks EIK jätnud Türgi kohtute suvamäära sisse lause, mida Türgi pidas terrorismi toetamiseks: “Toetan PKK-d (Kurdi rahvuslik vabastusliikumine)/.../ aga teisest küljest ei poolda tapatalguid. Igaüks võib teha vigu ning PKK tapab naisi ja lapsi eksitusena.“ See väide avaldati peatselt pärast seda, kui PKK oli tapnud Türgi Kagu-osas mõned inimesed ning EIK ei pidanud riigile jäetud suvamäära arvestades vajalikuks sekkuda Türgi kohtute kaalutlusse, et tegemist oli terroristlike metsikuste toetamisega. Selle eest määratud karistust saab mõistlikult pidada proportsionaalseks avaliku korra tagamise eesmärgi saavutamiseks.⁹⁸

Eesti kontekstis kohtupraktika ebakõlade õigusliku tähenduse andmiseks peab mõistma millised eraõiguslikud kohtulahendid võiksid vastata EIK käsitluses suvamäärale (*margin of appreciation*), mis on jäetud riigisisestele kohtutele nii faktiväidete ja väärtushinnangute tuvastamisel, väljendusvabadusse sekkumise põhjendatuses ning kohase tasakaalu leidmises põhiõiguste konfliktis. Kuigi riigisisese kohtu praktika kaalutluse puudumist, teemade puhul avaliku huvi ja subjektide puhul avaliku elu tegelaste mõju eirab, siis võib see kõik jääda teisejärguliseks sekkumise intensiivsuse ees ning EIK ei näe lõppkokkuvõttes põhiõiguse rikkumist. Kriminaalkaristust ei peeta iseenesest ebaproportsionaalseks,⁹⁹ siis EIK arvestab just sanktsiooni raskust ühe otsustava faktorina kas sekkumine oli proportsionaalne. Eestis määratud hüvitised on keskmiselt üsna väikesed ja suunatud tekkinud kahju hüvitamisele.

⁹⁷ Barendt, E. Balancing Freedom of Expression and Privacy: The Jurisprudence of the Strasbourg Court, *Journal of Media Law* 2009, 1:1, 49-72, lk 54-55

⁹⁸ EIKo 18954/91, *Zana vs. Türgi*, p 62

⁹⁹ EIKo 23806/03, *Długolecki vs. Poland*, p 47; EIKo 53984/00, *Radio France vs. Prantsusmaa*, p 40

Tõrjuva kahjuhüvitise kehtestamise järel 2010. a lõpus (VÕS § 134 lg 5 ja lg 6) ning VÕS § 134 lg 2 muutmisega on kohtutes väljamõistetud hüvitiste summad mitmekordistunud.¹⁰⁰ Nii võib selle suundumusega kaduda ka EIK-i lahendite mõistes Eesti senine mitte nii raske sekkumise ulatus, kuna siingi kehtib seos – mida intensiivsem on põhiõigusesse sekkumine, seda enam peab see olema põhjendatud. Teisalt on EIK pidanud ülemääraseks sekkumiseks juba kohtuotsust ennast, kui on eksitud õigusvastasuse tuvastamisel, mis on toonud kaasa väljendusvabaduse piiramise.¹⁰¹ Tõsi, ka need riigisiseste kohtute juhtumid puudutasid väljendusvabaduse piiramist ajakirjaniku süüdimõistmisel kuriteos. Ainsas Eesti eraõiguslikus väljendusvabaduse piiramise juhtum, mida EIK on menetlenud, leidis kohus mõnesaja euro suuruse hüvitise olevat proportsionaalse, mis ajakirjanduse toimimisele märkimisväärset mõju ei avaldanud.¹⁰² Just ülemäärane külmutav mõju avalikkuses oluliste teemade arutelule, mis jätab ühiskonna ilma tähtsust omavast infost ja arvamustest, võib saada määravaks, mille puhul EIK võib leida, et riigisiseseid kohtud on väljunud enda kaalutlusruumist ning ülemääraselt piiranud väljendusvabadust.

1.5.1. Õiglase tasakaalu test

EIK-i varasema praktika järgi oli raskuskese väljendusvabaduse piiramise põhjendatusel. Tegu polnud seega mitte niivõrd põhiõiguste tasakaalustamisega, vaid kõne all oli ajakirjanduse õigus kohtuasja kohta infot avaldada ning riigi õigusega seda piirata. Kui riik ei suutnud piisavalt põhjendada piirangut seadusliku legitiimse ja proportsionaalse eesmärgiga, oli tegemist rikkumisega.¹⁰³ See on erinev protseduurist, kus kaalutakse õiglast tasakaalu. EIK-i varasema praktika maamärgiks kujunes *Lingensi* kaasus kui esimene laimu kaasustest, kus tuleb konteksti arvesse võtta, kui asjakohaseid ja piisavaid põhjuseid tuvastada ning esimest korda tunnustati laimuvastase seaduse külmutavat efekti sõnavabadusele.¹⁰⁴ *Lingensi* praktika kinnistus ja leidis tunnustust hilisemates lahendites.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Vutt, M. Mittevaralise kahju hüvitamise nõuded tsiviil- ja kriminaalasjades esimese ja teise astme kohtutes 2016. aastal. Kohtupraktika kordusanalüüs. Tartu 2017. – <https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/analyysid/2017/Mittevaralise%20kahju%20h%C3%BCvita%20mine%20tsiviil-%20ja%20kriminaalasjades%202016.pdf> (25.04.2020).

¹⁰¹ EIKo 37698/97, *Lopes Gomes da Silva vs. Portugal*, p 36; EIKo 15890/89, *Jersild vs. Taani*, p 35

¹⁰² EIKo 64569/09, *Delfi AS vs. Eesti*, p 160-161.

¹⁰³ EIKo 6538/74, *Sunday Times vs. Ühendkuningriik*

¹⁰⁴ EIKo 9815/82, *Lingens vs. Austria*, p 44

¹⁰⁵ EIKo 11798/85, *Castells vs. Hispaania*; EIKo 13778/88, *Thorgeirson vs Island*; EIKo 24839/94, *Bowman vs. Ühendkuningriik*.

EIK-i praktika muutumisel on õiguskirjanduses märgiliseks peetud Von Hannoveri kaasust, kus EIK muutis oma kontrolliskeemi õiglase tasakaalu testiga.¹⁰⁶ Varem oli EIK oma praktikas lähtunud aluseeldusest, et prevaleerib kas väljendusvabadus või eraelu kaitse, olenevalt sellest, mille rikkumise üle avaldaja kaebab EIK-i ette toodud juhtumis. Riik peab tõendama, et vastava õiguse kasutamisse sekkumine oli demokraatlikus ühiskonnas vajalik teiste isikute õiguste kaitseks. Kui riik ei suuda tõendada, et sekkumine oli proportsionaalne ja õigustatud läbi relevantse ja piisava põhjuse, on tegemist konventsiooni rikkumisega. EIK kujundas senise ühe või teise õiguse eelisseisundisse seadva suuna muutmise kahe kohustusega. Esiteks on riigil positiivne kohustus võtta tarvitusele positiivsed meetmed, et tagada privaatsusõiguse austamine teiste poolt, mis hõlmas ka ajakirjandust. Teiseks tuli eraisiku huvide ja kogukonna huvide vahel saavutada õiglane tasakaal.¹⁰⁷ EIK suunab kohtuid nende kahe kohustusega arvestama ning kallutab seeläbi ka riigisiseseid kohtuid vältima traditsioonilist, pelka riive proportsionaalsust kontrollivat lähenemist.

Üheks ilmekaks näiteks, kus EIK järelevalve sõltus ülemäära kaebaja positsioonist saab pidada Pfeifer vs. Austria, kus EIK nägi eraelu kaitse rikkumist. Viini juudi kogukonna esindaja Pfeifer oli teravalt kritiseerinud Austria Vabaduse partei liiget, Münsteri Ülikooli professorit, kes oli esitanud juudivastaseid vandenõuteooriaid ning pisendanud natside kuritegusid. Parempoolne väljaanne oli professori enesetapu järel kritiseerinud Pfeiferit, kes koos Sotsialistliku Partei, Rohelise Partei, mõnede ajakirjanike ja aktivistidega olevat „verejanulise kogukonnana“ viinud professori enesetapuni. Austria kohtud, kaalunud põhjalikult nii väljendusvabadust kui ka reputatsiooni kaitset, leidsid, et kuigi väärtushinnangu avaldamisel oli sõnakasutus terav, polnud ületatud väljendusvabaduse piire.¹⁰⁸ EIK lähtus oma järelevalves kontrollist, kas riik oli piisavalt teinud, et kaitsta Pfeiferi reputatsiooni teiste isikute sekkumise eest. Kohus muutis tõlgendust ning leidis hoolimata riigi suvamäärast (*margin of appreciation*), et tegu polnud väärtushinnangu, vaid pigem faktiväitega, mis polnud tõendatud ning seega polnud Austria saavutanud õiglast tasakaalu konkureerivate õiguste vahel.¹⁰⁹ Märgiliseks saab pidada kahe eriarvamusele jäänud kohtuniku kriitikat. Kohtunik Loucaides tunnustas EIK-i selles otsuses peegeldunud reputatsiooni kaitse ja väljendusvabaduse kui võrdsete põhiõiguste kehtestamise eest. Samas ei nõustunud ta kohtukoosseisu enamusega, et

¹⁰⁶ Barendt (viide 72), lk 57

¹⁰⁷ EIKo 59320/00, *Von Hannover vs. Saksamaa*, p 57

¹⁰⁸ EIKo 12556/03, *Pfeifer vs Austria*, p 16

¹⁰⁹ *Ibidem*, p 47-49

antud kaasuses oli ületatud väljendusvabaduse piire. Samuti eriarvamusele jäänud kohtunik Schäffer rõhutab eraldi, et EIK-i õiguste tasakaalustamise tulemus ei tohiks sõltuda sellest, millise artikli rikkumise kohta kaebus nendeni on toodud ning igal konkreetsel juhul peaks arvesse võtma EIK väljakujunenud pikaajalist kohtupraktikat õiglase tasakaalu saavutamisel.¹¹⁰

Algselt privaatsusõiguse tasakaalustamisel rakendatud õiglase tasakaalu testi kohaldati ka teiste eraelu kaitse alla liigitatud õiguste, nagu reputatsiooni kaitse puhul. Esimeseks reputatsiooni ja väljendusvabaduse võrdsust tunnistavaks kaasuseks peetakse Radio France vs. Prantsusmaa, mis oli seotud, samuti nagu Pfeiferi kaasus, valulike ajaloosündmuste kohta väidete avaldamisega.¹¹¹ Rõhuasetuse nihkumist väljendusvabaduse tähtsustamiselt reputatsiooni kaitsele ilmestab Chauvy kaasus,¹¹² mida on pretsedendina korratud järgnevates lahendites.¹¹³ Arusaadavalt toob selline praktika ka seniste pigem ajakirjandusväljaannete väljendusvabaduse kaebuste asemel EIK ette varasemast enam reputatsiooni kaitse rikkumise üle kaebajaid.

Tasakaalustamise praktika muutust avaliku elu tegelaste tehtava kriitika osas iseloomustab Lindoni kaasus.¹¹⁴ Tõsielusündmustel põhinevas novellis avaldati äärmuslike väljaütlemiste ja seisukohtade poolest tuntud poliitiku Jean-Marie Le Pen'i käitumise kohta raamatus väited „madalaim oportunist“, „amoraalne“ ja „vääritu“. Samuti kirjeldati teda kui „tapjate jõugu pealikku“, kes „õigustab mõrva toimepanemist“ ning „vampiiri, kes saab innustust oma valijate kibestumusest ja verest.“¹¹⁵ Prantsusmaa kohus mõistis raamatu avaldajad laimu eest süüdi, leides muu hulgas, et Lingensi kriteerium poliitiku kohta avaldatud väärtushinnangu kohta ei kohaldu. Ajaleht Libération avaldas seejärel lõigud sellest raamatust, korrates sellega kohtu hinnangul põhjendamatult samu väiteid ning ka ajaleht mõisteti laimu eest süüdi.

Lindoni kaasuse järeldused on olulised kahel põhjusel. Esiteks, selline lai kaitseala, mis väljendusvabaduse kitsalt tõlgendatava piirangu asemel käsitleb reputatsiooni täies ulatuses samaväärse õigusena, polnud seni EIK praktikas valdav olnud. Teiseks, tegemist on EIK-i

¹¹⁰ EIKo 12556/03, *Pfeifer vs Austria*, kohtunik Schäfferi eriarvamus, p 5

¹¹¹ EIKo 53984/00, *Radio France vs. Prantsusmaa*

¹¹² EIK 64915/01, *Chauvy jt vs Prantsusmaa*

¹¹³ EIKo 12556/03, *Pfeifer vs. Austria*; EIKo 64772/01, *Leempoel vs. Belgia*; EIKo 78060/01, *Petrina vs. Rumeenia*

¹¹⁴ EIKo 21279/02 ja 36448/02, *Lindon, Otchakovsky-Laurens ja July v. Prantsusmaa*

¹¹⁵ *Ibidem*

senisest praktikast kõrvale kaldumisega, mis puudutab tegelikkuse ja väljamõeldise eristamise probleemi. Senise praktika muutus ei toimunud üksmeelselt. Oma eriarvamuses leiavad kohtunikud Rozakis, Bratza, Tulkens ja Šikuta, et EIK jättis Lindoni kaasuses korralikult tasakaalustamata väljendusvabaduse art 10 ja reputatsiooni kaitse art 8 mõttes.¹¹⁶ Kuna konventsiooni liikmesriigi põhjendustest see samuti puudub, leiavad kohtunikud, et Euroopa järelevalve on jäänud puudulikuks kaasuses, milles kohtu põhjendused erinevad varasemast poliitikute suhtes lubatud kriitika osas.¹¹⁷ Eriarvamusele jäänud kohtunike kriitika puudutab kõige teravamalt probleemi, et Prantsuse kohtud ei teinud kuidagi vahet uudistekstil ja ilukirjandusel, leides et avaliku korra või teiste isikute õiguste kaitseks võib mõlemat piirata samadel alustel ja samal moel. Kusjuures see ei tähenda loomevabaduse piiramatust, vaid asjaolu, et tegu on ilukirjandusliku väljendusega, on vähemalt kaalutluses olulise tähtsusega.¹¹⁸

EIK-i varasem praktika on loominguvabaduse küsimusi selgelt eristanud ning valdavalt ka väljendusvabaduse laia kaitse kaitsela kohaldanud.¹¹⁹ Nii on EIK leidnud, et Karataše Türgi valitsuse suhtes agressiivselt meelestatud luuletuste pelk sõnasõnaline tõlgendamine võiks anda neile tähenduse kui üleskutse vihkamisele, mässule ja vägivalda kasutamisele.¹²⁰ Ent kohus tõi välja, et luule auditoorium on väga väike vähemus, loominguga võimaldatakse demokraatlikus ühiskonnas vajalikku ideede vahetust ning luuletuste tooni osas kaitseb art 10 lisaks sisule ka väljenduse vormi.¹²¹ EIÕK-i art 10 tagab väljenduse vormi kaitse¹²² kõrval ka meedia töö tulemuse esitamise viisi õiguse ning sellele lisaks ka vastava kasutatud meetodika ja tehnika.¹²³ Erandiks on räiged solvangud, kui selle „ründava lause ainus eesmärk on solvata.“¹²⁴ Tõsielul põhinevas novellis kirjeldati külaelanike tapmist ning kohus leidis sarnaselt Karataše kaasusega, et sõnasõnaline tõlgendamine võiks osade lõikude puhul tähendada üleskutset vihkamisele, mässule ja vägivalda kasutamisele, kuid tuleb meeles pidada,

¹¹⁶ EIKo 21279/02 ja 36448/02, *Lindon, Otchakovsky-Laurens ja July v. Prantsusmaa*, kohtunike Rozakis, Bratza, Tulkens ja Šikuta eriarvamus, p 3

¹¹⁷ EIKo 21279/02 ja 36448/02, *Lindon, Otchakovsky-Laurens ja July v. Prantsusmaa*, kohtunike Rozakis, Bratza, Tulkens ja Šikuta eriarvamus, p 3

¹¹⁸ Ibidem

¹¹⁹ EIKo 10737/84, *Müller ja teised vs. Šveits*, p 33; EIKo 36109/03, *Leroy vs. Prantsusmaa*, p 39; EIKo 68354/01, *Vereinigung Bildender Künstler vs. Austria*, p 26

¹²⁰ EIKo 23168/94, *Karataş vs. Türgi*

¹²¹ Ibidem, p 49.

¹²² EIKo 12726/87, *Autronic AG vs. Šveits*, p 47; EIKo 15890/89, *Jersild vs. Taani*, p 31; EIKo 19983/92, *De Haes ja Gijssels vs. Belgia*, p 48; EIKo 53984/00, *Radio France jt vs Prantsusmaa*, p 39

¹²³ EIKo 15890/89, *Jersild vs. Taani*, p 31, EIKo 19983/92, *De Haes ja Gijssels vs. Belgia*, p 48; EIKo 53984/00, *Radio France jt vs Prantsusmaa*, p 39.

¹²⁴ EIKo 43425/98, *Skalka vs Poola*, p 34; EIKo 32131/08 ja 41617/08, *Tuşlap vs Türgi*, p 48

et tegu on novelliga, mille auditoorium on massimeediast kitsam.¹²⁵ Olgugi et päriselu sündmustel põhinev, on novelli näol tegemist fiktsiooniga ning oma kunstilise olemuse ja piiratud mõju tõttu tõlgendas kohus novellis esitatut kui traagiliste sündmuste tekitatud sügavate kannatuste väljendust, mitte aga kui üleskutset vägivallale.¹²⁶ Le Pen'i kaasuses ei osutunud novelli ja fiktsiooni olemus aga määravaks.

Kohus on arvestanud intellektuaalidele orienteeritud nädalalehes kommentaari avaldanu selgitust, et tegemist oli intellektuaalse naljaga, millest ei pidanudki paljud aru saada.¹²⁷ Näitusel piltide väljapaneku piiramise üle otsustamisel on EIK samuti toonud esile, et loominguvabadust võib art 10 lg 2 toodud alustel piirata. Satiiri kasutatav karikatuur on loomevabaduse ja ühiskondliku kommentaari vorm, millele on omane liialdus ning reaalsuse moonutamine ning loomusest tulenevalt püüabki provotseerida ning agiteerida. Seega tuleb erilise hoolega hinnata iga sekkumist kunstniku õigusesse ennast selliselt väljendada.¹²⁸

Lindoni kaasuses panid Prantsuse kohtud väljamõeldud tegelaste poolt öeldu laimava iseloomu sõltuma sellest, kuiõrd kirjanik on ennast sellest distantseerunud. EIK-i enamusega eri meelt jäänud kohtunikud toovad esile, et taolistes olukordades EIK praktika kooskõla tagamiseks tuleb kaaluda eriliste asjaolude suhtelist tähtsust ning kirjanduslik eneseväljendus annab alust väljendusvabaduse kõrgemaks kaitseks. Kuidagi ei saa kunstilise teose puhul väljendusvabaduse ulatust käsitleda ühetaolisena politseiinfo uurimiste¹²⁹, mikrolaine ahjude kasutamise ohtlikkuse¹³⁰ ning reklaami¹³¹ osas.

EIK-i kohtunikud pole kaugeltki üksmeel, kuidas peaks tasakaalustama väljendusvabadust ja reputatsiooni kaitset. Kohtunik Loucaides leiab, et EIK on igati õigustatult asunud senisest tugevamalt kaitsma reputatsiooni, kuna seni on käsitletud seda vaid väljendusvabaduse piiranguna, mida tuleb tõlgendada kitsendavalt, samas kui art 8 all peaks seda sisustama laialt ja oleks seda alati tulnud teha. Loucaidese järgi on EIK-i praktika kohati väljendusvabadust üle kaitsnud, kuna reputatsiooni tõlgendati pelga art 10 piiranguna, mida tuleb sarnaselt iga

¹²⁵ EIKo 40287/98, *Alnak vs. Türgi*, p 41

¹²⁶ Ibidem, p 43, 45

¹²⁷ EIKo 72208/01, *Klein vs. Slovakkia*, p 48

¹²⁸ EIKo 68354/01, *Vereinigung Bildender Künstler vs. Austria*, p 33

¹²⁹ EIKo 49017/99, *Pedersen and Baadsgaard vs. Taani*

¹³⁰ EIKo 25181/94, *Hertel vs. Šveits*

¹³¹ EIKo 68416/01, *Steel and Morris vs. Ühendkuningriik*

piiranguga tõlgendada rangelt ja kitsalt.¹³² Meediavabaduse ülekaitsemise ohtudele on Loucaides juhtinud tähelepanu ka varem, nähes meediat võimsa avaliku arvamuse mõjutajana ning meedia peaks alluma samasugustele piirangutele nagu kõik teised, vältima võimu kuritarvitamist, käituma õiglaselt ja austama teiste õigusi.¹³³

1.5.2. Tasakaalustamise kriitika

Igakordse ja igakülgse asjaolude kaalumise käib kaasas tubli annus määramatust, mis ei aita kaasa kohtuotsuste ettenähtavuse tagamisele. Igakordse tasakaalustamise kriitika on väga tugev Mandri-Euroopast väljendusvabaduse tähtsustamisel märkimisväärselt eristuv Ameerika Ühendriikides, mille puhul tuleb arvesse võtta ka üldise õiguse eripärasid. USA Ülemkohus kujundas New York Times'i järgi tuntuks saanud definitsioonipõhise tasakaalustamise reegli.¹³⁴ Võimuesindajad asetati USA kohtupraktikas erinevasse positsiooni teiste ühiskonna liikmetega,¹³⁵ kus sõnavabaduse piiramiseks oma eraelu kaitseks õigustuseks pidid nad suutma tõendada tegelikku pahatahtlikkust (*actual malice*), mis seisnes teadlikus valetamises või hoolimatuses tõe vastamise osas. Kui seda ei suutnud, jäi kaalukauss alati sõnavabaduse kasuks.

Reegel sarnaneb mõneti Saksamaa *schmähkritik*'i mõistega, mis Saksa Föderaalsete Konstitutsioonikohtu hinnangul kohaldub, kui väidetega ei panusta debatti enam asjakohaselt, vaid peamine eesmärk on laimata. Vaieldava ja liialdatud kriitika kõrval peab olema tuvastatud, et väited on alandavad ning kogumis jääb selline tegevus väljendusvabaduse kaitsealast välja.¹³⁶ Ameerikas on definitsioonipõhise tasakaalustamist õigustatud esiteks just ettenähtavama tulemusega ning teiseks väljendusvabadusele suurema kaalu andmisega võrreldes reputatsiooni kaitsega.¹³⁷ Euroopa õiguskirjanduses on sellist lähenemist kritiseeritud, kuna Euroopa õiguses ei peeta õigustatuks väljendusvabadust nii suures ulatuses eelistamist, isegi kui see aitab vältida „külmutavat efekti“, mis võiks heidutada avaldamast avalikkuse jaoks tähtsust omavat materjali.¹³⁸ Erineva positsiooni tingib asjaolu, et Ameerika

¹³² EIKo 21279/02 ja 36448/02, *Lindon, Otchakovsky-Laurens ja July v. Prantsusmaa*, kohtunik Loucaidese eriarvamus.

¹³³ *Ibidem*.

¹³⁴ *New York Times v Sullivan* 376 US 254 (1964)

¹³⁵ *Gertz v Robert Welch* 418 US 323 (1971)

¹³⁶ BVerfG 82, 272, p 41 – <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv082272.html> (23.04.2020)

¹³⁷ Nimmer, MB. *The Right to Speak from Times to Time: First Amendment Theory Applied to Libel and Misapplied to Privacy*. *California Law Review* 1968

¹³⁸ Barendt, E. *Balancing Freedom of Expression and Privacy: The Jurisprudence of the Strasbourg Court*, *Journal of Media Law* 2009, 1:1, 49-72, lk 56

Ühendriikides on väljendusvabadus konstitutsiooniline ja reputatsiooni kaitse *common law* õigus.¹³⁹ Mandri-Euroopa õigusruumis on aga nii väljendusvabadus kui ka eraelu kaitse põhiõigused, mis on tagatud põhiseaduse ja EIÕK-ga ka eraisikute vahelises õigussuhtes.

EIK-i praktikas on välja kujunenud tingimused, mille esinemine mõjutab väljendusvabaduse ja eraelu kaitse õiglase tasakaalu tulemust: panus avaliku huvi debatti, puudutatud isiku tuntuks, artikli teema, puudutatud inimese enda varasem käitumine ning avaldatu sisu, vorm ja asjaolud; kui tegemist on fotoga, siis selle tegemise asjaolud. EIÕK art 10 rikkumise osa tehtud avalduse puhul tuleb uurida ka informatsiooni saamise viisi ja tõepärasust ning ajakirjanikele või väljaandele määratud karistuse raskust.¹⁴⁰ Hinnates EIÕK-i ja EIK-i mõju on õiguskirjanduses leitud, et ajakirjandusvabaduse teiste väärtustega tasakaalustades on EIK kipunud vähendama isiklike õiguste, isiku au ja teiste väärtuste tähtsust, mida riikide õigussüsteemides võidakse kaalukamaks pidada. Kohus tõlgendab võimalikke piiranguid kitsalt, kuna peab vajalikuks rõhutada ajakirjanduse eluliselt olulist rolli demokraatliku ühiskonna valvekoerana.¹⁴¹

EIK-i praktika pole samuti olnud püsiv ega järjepidev, mis puudutab põhiõiguste tasakaalustamisel määravat tähtsust omavate kriteeriumite kohaldamist. Nii saab täheldada viimastel aastatel olulist nihet reputatsiooni suurema kaitseala suhtes art 8 mõistes. Varasema EIK praktika järgi tuleb EIÕK art 10 lg 2 järgseid piiranguid kohaldada kitsalt just poliitilise kõne või debati tingimustes, kus just väljendusvabadus peaks oma suurimat tähtsust.¹⁴² Sama kehtib ka avaliku huvi alla olevates teemades.¹⁴³ Samuti on EIK korduvalt rõhutanud, et poliitikul peab kriitikatalumise ulatus olema põhimõtteliselt avaram, kuna ta paratamatult ja teadlikult asetub nii laiema avalikkuse kui ka ajakirjanike põhjaliku läbivaatamise alla iga oma sõna ja teoga.¹⁴⁴

Lingensi kaasuses leidis EIK, et poliitikute avaliku hukkamõistu suhtes pole vajadust art 10 lugeda avalike väljaütlemiste puhul art 8 valguses.¹⁴⁵ Samas, ligi 20 aastat hiljem on EIK

¹³⁹ Paul v Davis 424 US 693 (1976) Privaatsusõigus ei piira väljendusvabadust avaldada isikuandmeid, kuna konstitutsioonilist privaatsusõigust saab rakendada ainult riigi sekkumise vastu.

¹⁴⁰ EIKo 40660/08 ja 60641/08, *Von Hannover vs. Saksamaa* (nr. 2), p 109-13; EIKo 39954/08, *Axel Springer AG vs. Saksamaa*, p 90-95

¹⁴¹ Keller, H; Stone Sweet, A. Assessing the Impact of the ECHR on National Legal Systems – Keller, H. A Europe of rights: the impact of the ECHR on national legal systems. Cary (N.C.), USA 2008, lk 700

¹⁴² EIKo 71343/01, *Brasilier vs. Prantsusmaa*, p 41

¹⁴³ EIKo 71343/01, *Brasilier vs. Prantsusmaa*, p 41; EIKo 26682/95, *Sürek vs. Türgi* (nr. 1), p 61.

¹⁴⁴ EIKo 9815/82, *Lingens vs. Austria*, p 42; EIKo 57829/00, *Vides Aizsardzības Klubs vs. Läti*, p 40;

EIKo 71343/01, *Brasilier vs. Prantsusmaa*, p 41

¹⁴⁵ EIKo 9815/82, *Lingens vs. Austria*, p 38

korduvalt lugenud reputatsiooni tervenisti art 8 kohaldumisala sisse.¹⁴⁶ Lugeses reputatsiooni art 8 sisse, käsitleb EIK teda samaväärsena põhiõigusena väljendusvabadusega, mis tähendab, et riikidel lasub kohustus kaitsta reputatsiooni nii, nagu kõiki konventsiooni kaitseala õigusi: iga laimava väite puhul tuleb kontrollida, kas täidetud on piiramiseks vajalikud nõuded nagu seaduslik alus, legitiimne eesmärk ning vajalikkus demokraatlikus ühiskonnas läbi tungiva ühiskondliku vajaduse kriteeriumi. See tähendab aga põhimõtteliselt erinevat käsitlust varasemaga võrreldes, kus laimava väite puhul kontrolliti, kas väljendusvabaduse piiramise nõuded on täidetud. Teisisõnu, reputatsioon on õigusena laias tõlgendusallas, samas kui varem tuli reputatsiooni riivava väite avaldamise piiramist tõlgendada kitsalt, kuna seda mõisteti väljendusvabaduse piiranguna.

Õiguskirjanduses on EIK-i praktika muutus kahtluse alla seatud, kuna reputatsiooni õigus peaks kaitsma inimese staatust just avalikus elus, näiteks poliitikas või ettevõtluses.¹⁴⁷ Teravamad kriitikud on EIK-i praktikamuutust poeetiliselt nimetanud Lingensi vaimu närbumiseks,¹⁴⁸ kuna just poliitilises debatis, avalikkuse jaoks oluliste teemade puhul reputatsiooni sellisel määral esile tõstmine vähendab avalikkuse võimalusi teada saada ühiskondlikult olulistest asjaoludest ja hinnangutest. EIK praktika pinnalt võib järeldada, et Lingensist tulenevad argumendid on asjakohased, kui kõne all on võimalik laim artiklites, mis on akuutse avaliku huvi teemal. Küsimus ei pea olema poliitikas või poliitilises debatis, vaadates ka valdkondi nagu hülgetapmine ning politseinike brutaalsus, siis võib öelda, et pole poliitilisel debatil ja muude avaliku huvi käsitlustel EIK kriteeriumite kohaldamisel suuri erinevusi.¹⁴⁹

EIK varasemad lahendid rõhutavad ühiskonna valvekoera rolli. Õiglase tasakaalu testile mittevastavuse eest on art 8 rikkumist ette heidetud nendele riikidele ja lahenditele, mis algselt olid otsustatud ajakirjanduse väljendusvabaduse kasuks.¹⁵⁰ Le Peni ja Flux kaasused on ebatavalised ja kurssi muutvad EIK praktikas, kuid see ei tähenda, et tasakaal enam ajakirjanduse kasuks ei lange.¹⁵¹ Pigem koorub järeldus, et kaalukauss kaldub ajakirjanduse

¹⁴⁶ EIK 64915/01, *Chauvy jt vs. Prantsusmaa*; EIKo 58729/00, *Abeberry vs. Prantsusmaa*; EIKo 42435/02, *White vs. Rootsi*

¹⁴⁷ Barendt, E. Balancing Freedom of Expression and Privacy: The Jurisprudence of the Strasbourg Court, *Journal of Media Law* 2009, 1:1, 49-72, lk 59

¹⁴⁸ Millar, G. Wither the Spirit of Lingens? *European Human Rights Law Review* 2009, vol 3, lk 277.

¹⁴⁹ Barendt, E., lk 61

¹⁵⁰ EIKo 12556/03, *Pfeifer vs. Austria*; EIKo 78060/01, *Petrina vs. Rumeenia*

¹⁵¹ EIKo 510/04, *Tønsbergs Blad ja Haukom vs. Norra*

kasuks, kui ta tegutseb kõrge standardi järgi, nt White'i kaasuses Palme tapmise kohta avaldatus. EIK leidis sarnaselt Rootsi kohtule, et ajakirjandus ei suutnud küll tõe leida vastavust tõendada, ent tegi selleks piisavaid pingutusi.¹⁵² See kinnitab, et ajakirjanikel on õigus eksida, kui nad rakendavad ajakirjanduses nõutud hoolsust, mis vastab ajakirjanduseetika koodeksile.

Ei ole alust teha lõplikku järeldust, kas tasakaal on kindlasti art 8 ja reputatsiooni kasuks isegi kui mängus on poliitika ja poliitika, kuigi tundub, et Lingensi-aegse argumentatsiooniga võrreldes see nii küll on. Ent teisalt on ka teistsuguseid lahendeid nagu White. Kohati EIK sekkub väga jõuliselt, nagu Le Peni kaasuses eristades oma hinnangus otsustavalt riigisiseste kohtute kaalutlusest ja kvalifitseerides ümber faktiväidet ja väärtushinnangut. Küll on selge, et test on muutunud: nüüd on EIÕK art 8 ja art 10 vahel õiglase tasakaalu leidmine, samas kui varem oli vastava vabaduse piiramise õigustatuse kontroll. Kusjuures arvestada tuleb, et õiglase tasakaalu puhul on kaalukaasil võrdsed õigused, mida tuleb tõlgendada laialt, samas kui piirangu põhjendatust kontrollides mõjutab tulemust asjaolu, et piiranguid tuleb EIKi enda käsitluses tõlgendada kitsendavalt.

¹⁵² EIKo 42435/02, *White vs. Rootsi*

2. FAKTIVÄIDETE JA VÄÄRTUSHINNANGUTE ÕIGUSVASTASE AVALDAMISE MÕJUTEGURID

Faktiväite ja väärtushinnangu õigusvastasuse juures tuleb mõista, et nii „ebaõige faktiväide“ kui ka „ebakohane väärtushinnang“ on määratlemata õigusemõisted, mis tähendab, et need peab sisustama kohtupraktika. Kõik seadused peavad olema põhiseaduspärased ja nende tõlgendamine põhiseadusega kooskõlas. Riigikohtu üldkogu seisukoha järgi tuleb erinevate tõlgendusvõimaluste puhul eelistada põhiseadusega kooskõlas olevat tõlgendust neile tõlgendustele, mis põhiseadusega kooskõlas ei ole.¹⁵³

EIÕK rikkumisi tuvastades rõhutati kohe esimeses au teotamise EIK lahendis hoolsuskohustust fakti ja hinnangu eristamisel.¹⁵⁴ Kuna ebaõigete andmete ja ebakohase väärtushinnangu õigusvastase avaldamise tõendamiseseme asjaolud erinevad, tuleb kohtul alati tuvastada, kas tegemist on faktiväite või väärtushinnanguga. Seega tuvastamata jätmisel või materiaalõiguse normi valel kohaldamisel juhtub pea vältimatult üks kahest – kas sekkutakse ebaproportsionaalselt kellegi väljendusvabadusse või jäävad vajaliku kaitseta kellegi isiklikud õigused.

Kuna VÕSi § 1046 ja § 1047 sätete järgi lasub isiklike õigusi kahjustava ebaõige faktiväite ja ebakohase väärtushinnangu tõendamiskoormis avaldajal, on ka temal oma õiguste kaitseks igal juhul vaja teada, et mida ta peab tõendama: faktiväite puhul väite tegelikkusele vastavust või väärtushinnangu põhjendatust. Isiklike õiguste rikkumise hagi esitanud osapool peab tõendama, et väide on avaldatud.¹⁵⁵ Eesti kohtupraktika tunneb faktiväite ja väärtushinnangu eristamist alates 1997 Riigikohtu tsiviil- ja kriminaalkolleeegiumi vahelise erikogu otsusest tsiviilasjas nr 3-2-1-99-97 ning sellest on Riigikohtu tsiviilkolleeegium ka edaspidistes lahendites lähtunud, et „faktiväide on põhimõtteliselt kontrollitav ja tema tõesus või väärus kohtumenetluses tõendatav.“¹⁵⁶ Väärtushinnangut on küll võimalik põhjendada, mitte aga tõendada selle sisu tõesust või väärust¹⁵⁷.

¹⁵³ RKÜKo 3-2-1-73-04, p 36

¹⁵⁴ EIKo 9815/82, *Lingens vs. Austria*

¹⁵⁵ Tampuu, T. Lepinguvälised võlasuhted. Tallinn: Juura, 2017, lk 261

¹⁵⁶ RTKKo 3-2-1-11-04 p 10

¹⁵⁷ RKEKo 3-2-1-99-97, RKTCo 3-2-1-161-05 p 10 ja 3-2-1-53-07 p 18

Eesti kohtupraktika faktiväidete ja väärtushinnangute eristamise olulisuse õigusvastasuse tuvastamisel on kokku võetud VÕSi kommenteeritud väljaandes: „au teotava faktiväite õigusvastasus oleneb eelkõige avaldatud faktiväite tõele mittevastavusest ning avaldaja hoolikusest faktide kontrollimisel, au teotava väärtushinnangu õigusvastasus saab tuleneda ebakohasusest, avaldamise asjaoludest ning erihuvide kaalumisest. Seega tõendatavad asjaolud erinevad kvalitatiivselt, kusjuures väärtushinnangu õigusvastasuse hindamisel kohaldub üksnes VÕS § 1046¹⁵⁸, „au teotamisel ebaõigete andmete avaldamisega tuvastatakse õigusvastasus täiendavalt VÕS § 1047 lg 1-3 alusel.“¹⁵⁹

Kui kohus on tuvastanud õiguspäraselt, kas tegemist on faktiväite või väärtushinnanguga, siis selle õiguspärasuse juures kattub Eesti praktika EIK-iga, mille kohaselt väärtushinnangu tõendamise kohustus on väljendusvabaduse rikkumine EIÕK-i art 10 mõttes.¹⁶⁰ Väidete määratlemine faktiväiteks või väärtushinnanguks on esmasena riigisiseste kohtute kaalutlusruumis.¹⁶¹ EIK-i suunise kohaselt tuleb faktiväite ja väärtushinnangu eristamisel võtta arvesse juhtumi asjaolusid ja väidete üldist tooni. Eelnevat silmas pidades võivad väited avaliku huvi teemal täita pigem väärtushinnangu kui faktiväite kriteeriumid.¹⁶² Ka Saksamaa õiguskirjanduses on sealse praktika kohta leitud sama. Väärrib märkimist, et kuigi Eesti väljendusvabaduse ja selle piiramise normid on seotud Saksa õigusega, siis tõlgendus erineb märkimisväärselt. Saksa kohtute jaoks on üks mõjutegur konkreetse väite hindamisel avaldatu võimalik panus arvamuse kujundamisse avaliku huvi teemal. Kui subjektiivne hinnang on avaldatud väites kombineeritud faktiliste asjaoludega, tõlgendavad kohtud seda pigem arvamuseks.¹⁶³

Suvmäär otsustamaks, kas tegu on fakti või väärtushinnanguga peaks kuuluma esmajoones riigile, aga EIK on seda ka ise tõlgendanud ja süüdistanud riiki vales tõlgenduses, mille tulemusena on kohustatud isikut väärtushinnangu tõele vastavust tõestama.¹⁶⁴ Samas hiljem ka vastupidi, reputatsiooni kaitse kaasustes art 8 valguses on EIK tõlgendanud riigisisestes

¹⁵⁸ RKTko 3-2-1-5-07 p 31; RKTko 3-2-1-161-05 p 15, p 16.

¹⁵⁹ Varul P. jt (koost.), lk 659

¹⁶⁰ EIKo 34690/05, *Sofranschi vs. Moldova*, p 32

¹⁶¹ EIKo 15974/90, *Prager ja Oberschlick vs. Austria*, p 36

¹⁶² EIKo 54968/00, *Patuarel vs. Prantsusmaa*, p 37

¹⁶³ Coors, C. Restoring lost honour: the assessment of libel damages in Germany. *Entertainment Law Review* 2016, lk 130

¹⁶⁴ EIKo 23118/93, *Nilsen ja Johnsen vs. Norra*; EIKo 19710/02, *Standard Verlags ja Krawagna-Pfeifer vs. Austria*

kohtutes väärtushinnanguks peetava faktiväiteks.¹⁶⁵ Seda võib EIK-i puhul kritiseerida, et praeguse praktika järgi jääb kohati ebaselgeks, millal ja mis asjaoludest tulenevalt peab riigi kaalutlust viimasele jäetud suvamääraga ühildamatuks ning asub ise sisustama väärtusotsustusi.

Õiguskaitsevahendite kohaldamisel, mis enamasti nii faktiväide kui ebakohase väärtushinnangu puhul kattuvad, on üks oluline lisavõimalus ebaõigete andmete avaldamise puhul. VÕS § 1047 lg 4 kohaselt ebaõigete andmete avaldamise korral võib kannatanu andmete avaldamise eest vastutavalt isikult nõuda andmete ümberlukkamist või paranduse avaldamist avaldaja kulul, sõltumata sellest, kas andmete avaldamine oli õigusvastane. VÕSi kommenteeritud väljaande autorite hinnangul on tegemist praktikas väga olulise nõudega, kuna väärtushinnangu õigusvastasuse korral ei paku sisuliselt ainuke õiguskaitsevahend, (mittevaralise) kahju hüvitamise nõue, piisavat õiguskaitset.¹⁶⁶ Siin võib peituda võimalik probleem, kuna esineb nii hagejate motivatsioon tõlgendada väärtushinnangud faktiväideteks kui ka kohtu valdav praktika andmeid sisaldavad väited faktiväideteks tõlgendada või tuletada kaudsed faktiväited,¹⁶⁷ mis võivad koosmõjus tuua kaasa väljendusvabaduse ebaproportsionaalse piiramise ehk rikkumise.

2.1. Faktiväite õigusvastase avaldamise mõjutegurid

Faktiväite ebaõigsuse peamise eeldusena tuleb kõigepealt tuvastada, mida Eesti kohtupraktikas peetakse faktiväiteks. Üldise faktiväite ja väärtushinnangu eristamise kõrval on Riigikohus määratlenud, et „isiku kohta mis tahes andmeid sisaldavat lauset käsitletakse kohtupraktikas faktiväitena.“¹⁶⁸ Tegemist on ebaõigete andmete avaldamisega, kui kontrolli käigus ei suuda avaldaja tõendada, et avaldatu vastab tõele. Riigikohus on ka hilisemates lahendites sama praktikat jätkanud.

Eesti praktika kõigest kohtuastmetest erineb EIK-i omast – kui Eesti lubab suuresti ainult tõde, siis EIK käsitluses ei tohi kedagi tahtlikult valega kahjustada ning sama kriteerium kehtib ka Saksa praktikas. Oluline erisus on ka saadud andmete kontrollistandardis. Eesti praktika

¹⁶⁵ EIKo 12556/03, *Pfeifer vs. Austria*; EIKo 78060/01, *Petrina vs. Rumeenia*

¹⁶⁶ Varul P. jt, lk 660.

¹⁶⁷ RKEKo 3-2-1-99-97, RKTko 3-2-1-161-05, RKTko 3-2-1-53-07, RKTk 3-2-1-11-04, RKTko 3-2-1-159-14

¹⁶⁸ RKTko 3-2-1-11-04, p 10

kohustab ajakirjandust avaldamisel üle kontrollima ka riigiasutuselt saadud avalikud andmed, samas EIK tõlgenduses võib üldiselt avalikke andmeid usaldada, ilma et peaks asuma nende tõe vastavust üle kontrollima. Teisalt, kui tegu on selgelt laimava sisuga andmetega, võib nõuda nende tõe vastavuse kontrolli.

Riigikohus tõlgendas maa- ja ringkonnakohtust erinevalt faktiväiteks ühes ajakirjanduslikus saates avaldatud politseiametniku arvamuse selle kohta, et kõik hageja toime pandud kuriteod ei ole avastatud. Riigikohus leidis, et avaldaja peab ka riigiasutuselt saadud teavet kontrollima, kuna tahtis avaldada teise isiku au teotavaid andmeid.¹⁶⁹ Maakohtu käsitlust osaliselt ümber lükates nägi Riigikohus riigiasutuselt saadud andmete kontrollimise kohustust ka avalikkuse huvi korral ja seda põhjalikkusega, mis vastab võimaliku rikkumise raskusele.¹⁷⁰ Selles käsituses mitu probleemi. Esiteks, subjektiivse õigusliku hinnangu andmise tõlgendamine väärtushinnanguks ning teiseks, ajakirjanduse kohustamine kontrollida politseiuurija väidete tõe vastavust. Viimase puhul oli antud juhul küsimus eluaegset vanglakaristust kandva kurjategija võimaliku avastamata jäänud kuriteo tõendamises, mis võib olla ebaproportsionaalne kohustus nii antud kaasuse kontekstis kui tegelikkuses üleüldiselt riigiasutuse, iseäranis politseiasutuse uurimise pinnalt antud hinnangute tõendamise osas. Teisisõnu, kui ajakirjanikul ei õnnestu tõendada, et kriminaalmenetluses võis mõni kuritegu jääda avastamata, siis poleks tal justkui õigust politseiametniku arvamust avaldada ning see võib olla juba ajakirjandusvabaduse ebaproportsionaalne piiramine.

EIK kriteeriumid suunavad tõe vastavuse tõendamise kõrval arvestama, kas avaldatu oli avaliku huvi teemal ja mis oli avaldatu peamine eesmärk. Kuna ajakirjanik käsitles raskete kuritegude toimepanekut, mis on kahtlemata avaliku huvi teema ning ajakirjanik edastas politseiuurija hinnangut, et eluaegne vang võib olla toime pannud veel kuritegusid, siis EIK standardi kohaselt võib olla ebaproportsionaalne piirang, et ta enne avaldada ei tohi, kui on riigiasutuse esindaja ametlikult öeldu tõe vastavust eraldi kontrollinud ning seda ka siis, kui avaldatu inimese reputatsiooni riivab.¹⁷¹ EIK on leidnud mitmel korral, teadaolevalt kõige varem *Bladet Tromso ja Stensaasi vs Norra*¹⁷² ning hiljem kohtuasjas *Yordanova ja Toshev vs Bulgaaria*, et heas usus, üldistes huvides ja kooskõlas ajakirjanduseetikaga tegutsevatele

¹⁶⁹ RKTko 3-2-1-159-14, p 11

¹⁷⁰ RKTko 3-2-1-83-10, p 13.

¹⁷¹ EIKo 13778/88, *Thorgeir Thorgeirson vs. Island*, p 65, 66.

¹⁷² EIKo 21980/93, *Bladet Tromso ja Stensaas vs. Norra*, p 65 ja p 72

ajakirjanikele ei saa süüks panna oma kirjutistes ja hinnangutes tuginemist avalikele ametlikele materjalidele ning neilt ei saa nõuda ametlike dokumentide, ettekannete vms tõele vastavuse eelnevat täiendavat kontrollimist. Vastupidine võib ülemääraselt kahjustada ajakirjanduse ühiskondlikult olulist rolli.¹⁷³ Riigikohus pidanuks arvesse võtma EIK juhust eelduslikku usaldust ametlikele allikate vastu, hindama politsei avaldatud arvamuse puhul selle vastavust avalikule huvile ning väite avaldamise peamist eesmärki. Riigikohus ei teinud konkreetse kaudse faktiväite avaldamise kohta otsust, vaid saatis asja tagasi ringkonnakohtusse.

Samuti on EIK mitmes lahendis juba 1990ndatest rõhutanud, et ajakirjandusel on õigus provokatsioonidele ja väidetele, mis ei pea tingimata tõele vastama.¹⁷⁴ Eesti praktikas aga on valdav hea usu seostamine tõeste andmete avaldamisega,¹⁷⁵ ka riigiasutuselt saadud andmeid tuleb iseseisvalt üle kontrollida.¹⁷⁶ Nii leiab Tallinna Ringkonnakohtu praktikast lahendi, mis ei näi arvestavat EIK praktika ja väljendusvabaduse piiramise kriteeriumitega avalikkuse huvi, poliitilise debati või avaliku elu tegelase puhul ning tunnistab õiguspäraseks ainult tõe avaldamise.¹⁷⁷ Väärtushinnangute osas pole kohtu hinnangul kellegi suhtes õigust avaldada ebaõige infol põhinevaid hinnanguid.¹⁷⁸ Vahetegu teadlikult ebaõige info avaldamisega või avalik huvi esinemine kohtu seisukohta ei mõjuta. Kokkuvõtvalt on kohus sõnavabaduse piiramist pidanud alati õigustatuks tegelikkusele mittevastavatele faktiväidete või ebaõigetel faktidel baseeruvatele hinnangute puhul, kuna „võimalik sõnavabaduse määr ei hõlma tegelikkusele mittevastavate andmete avaldamist ega tegelikkusele mittevastavatele asjaoludele põhinevate hinnangute andmise õigust.“¹⁷⁹ Selline väljendusvabaduse piiramise laiendamine ei vasta päris kindlasti EIK-i standardile, kus tuleb süvitsi põhjendada kas väljendusvabaduse piiramine on vajalik demokraatlikus ühiskonnas ning kas esineb tungiv ühiskondlik vajadus.

Järgmine Eesti eripära seisneb kriteeriumiga „mõistliku inimese arusaam väidetust“ kaasneva kaudse faktiväite tuletamine Eesti kohtupraktikas. Kommunikatsiooniteoorias on käibetõeks, et tähtis pole see, mida öeldakse, vaid kuidas sellest aru saadakse. Eesti kohtupraktika on sellele igapäevapraktikale andnud õigusliku sisu. Riigikohus on selgitanud, et avaldatud faktiväiteid

¹⁷³ EIKo 5126/05, *Yordanova ja Toshev vs. Bulgaaria*, p 51

¹⁷⁴ EIKo 19983/92, *De Haes ja Gijssels vs. Belgia*

¹⁷⁵ TlnRnKo 2-14-52721

¹⁷⁶ RKTko 3-2-1-159-14, p 11 ja RKTko 3-2-1-83-10, p 13

¹⁷⁷ TlnRnKo 2-14-55913/59, p 11, p 12, p 13, p 16

¹⁷⁸ Ibidem, p 11

¹⁷⁹ Ibidem, p 12

tuleb võtta sellisena, nagu need on, mis tähendab, et kohus peab vaidluse korral tuvastama, mida kostja mõistliku inimese arusaama järgi üldsusele avaldas.¹⁸⁰ Riigikohus varasema hinnangu kohaselt pole asjakohane, mida väite avaldaja ise silmas pidas.¹⁸¹

Samuti on Riigikohus on ebaõigete andmete avaldamiseks pidanud kaudselt avaldatut, kuna „isikut võidakse üldsuse ees kujutada ebaõigesti sel teel, et esitatakse kaudseid asjaolusid, millest mõistlikult saab järelda mingeid otseseid fakte, mis käivad hageja kohta.“¹⁸² Kaudse faktiväite tuletamisel „on oluline, et hageja nimetatud faktiväited järelduvad artikli sisust.“¹⁸³ Kokku joonistub siit Riikohtu praktika, mille kohaselt „VÕS § 1047 lg 4 järgi ebaõigeteks andmeteks võivad olla ka kaudsed faktiväited, st faktiväited, mida kostja avaldatust küll sõnaselgelt ei nähtu, kuid mis sellest mõistlikult võttes järelduvad.“¹⁸⁴

Mõistliku inimese arusaam väidetust ja kaudse faktiväite tuvastamine evib Eesti praktikas vastuolusid tuvastamise viisis. Kui faktiväidete tuvastamisel valdava praktika kohaselt kohus tunnistab ekspertide arvamust tõendina avaldatu määratlemisel, siis Tartu maakohus leidis ühes lahendis, et „artikli seostamiseks konkreetselt hageja isikuga peab tavalugeja olema piisavalt informeeritud ning tegema teatud ulatuses üldisusi. Kohus leiab, et ei ole mõistlik eeldada, et tavalugeja teeb oma artikli analüüsi mahus ja ulatuses, mida on teinud eksperdid arvamuse koostamisel. Kostja ei saa kanda vastutust lugejate mõtete eest.“¹⁸⁵ Nimetud lahendis leidis semiootiline ekspertanalüüs, et “lipsustatud sahkerdaja” öeldi hageja kohta, ent kuna kohus sõna-sõnalt tema kohta sellist väidet ei tuvastanud, siis ei pidanud ta seda ka hageja kohta avaldatuks. Risti vastupidise tõlgenduse jätab jõusse Tallinna Ringkonnakohus Kross vs Äripäev kaasuses leides, et „keeleteadlasena kuulub KK tegevusvaldkonda ka tekstianalüüs, mistõttu ta kindlasti omab eriteadmisi, et tuvastada, mis teatud tekstist mõistlikult võttes järeldub. Kohtu arvates ajalehe Äripäev mõistliku lugeja arvamust ei ole võimalik ega vajalik eraldi välja selgitada.“¹⁸⁶

¹⁸⁰ RKTko 3-2-1-67-10, p 21

¹⁸¹ RKTko 3-2-1-161-05 p 11

¹⁸² RKTko 3-2-1-161-05 p 13

¹⁸³ RKTko 3-2-1-24-15, p 13.

¹⁸⁴ Ibidem, p 13; RKTko 3-2-1-161-05 p 12; RKTko 3-2-1-53-07, p 27; RKTko 3-2-1-145-07, p 13, 17

¹⁸⁵ TMKo 2-15-13846, p 30

¹⁸⁶ TlnRnKo 2-14-58990

Kaudse faktiväite tuletamine ning seejärel väljendusvabaduse piiramine jätab aga kõrvale EIK-i kriteeriumid avaliku huvi kohta ning kuivõrd avaldatuga panustati arutellu ühiskondlikult oluliselt teemal. Viimati nimetatud Äripäeva kaasuses oli tegemist ajalehe juhtkirjaga, mis juhtis tähelepanu korruptsioonivastase võitluse ühe eestkõnelejust poliitiku tegevusele, mis viitas võimalikule vastuolule tema sõnade ja tegude vahel. Samuti kritiseeris ajaleht poliitikut, et viimane pidi aru saama, et tehing, milles ta osaleb on korruptsioonikahtlusega. Kaasus ilmestab kuivõrd ajakirjandus panustas debatti ühiskondlikult olulisel teemal, pidanuks EIK-i kriteeriumite kohaselt olema põhjust segaväidete tõlgendamisel väärtushinnanguks. Samuti vaatab kohus mööda EIK-i kriteeriumist lubada ajakirjandusel avaldada ka spekulatsioone ning väiteid, mis ei vasta tõele.¹⁸⁷ Tõsi, Eesti praktika eripäraks on mitte avaldatud lause tõlgendamine, vaid öeldust uue lause tuletamine. Kaudse faktiväite tuletamisega piiratakse sisuliselt õigust avaldada arvamust, kuna arvamusest järelduda võivate tõendamata faktiväidete eest järgneb vastutus. Kaalumata jääb, kas seda pidanuks konkreetselt juhul tegema ja kas kaudsete väidete tuletamine poliitikute tegevuse kritiseerimisel ühiskondlikult olulisel teemal on põhjendatud. Ajakirjanduses avaldatu pinnal võttis EIK selle kaasuse kohta tehtud kaebust küll menetlusse, ent kojale menetlemiseks seda ei saadetud.¹⁸⁸ Ajalehes püstitatud hüpotees, et asjas sai määravaks ainuotsustanud kohtuniku karistusõiguse taust ei pruugi olla alusetu, kuna EIK-i kaasused väljendusvabaduse piiramisest on valdavalt kriminaalmenetluste kohta.

Tõsi on, et faktiväidete puhul nõuab EIK üldjuhul, et need tõele vastaksid ja valemäited, mida esitatakse väärtushinnanguna art 10 kaitset ei saa.¹⁸⁹ Eestis peab õigustatud huviga koos olema täidetud VÕS § 1047 lg 3 tingimus, mille kohaselt ei ole ebaõigete andmete avaldamine õigusvastane, kui avaldaja kontrollis andmeid või asjaolu põhjalikkusega, mis vastab võimaliku rikkumise raskusele. Õigusvastasuse välistamiseks peab kohus need asjaolud ka tuvastama ning määravaks saab kontrollimise põhjalikkus: „valeandmete avaldamine on õiguspärane, kuna avalikkusel oli õigustatud huvi teada korruptsiooni käsitlevaid andmeid ning artikli allikatena kasutati keskkriminaalpolitsei üleskutset avalikkusele ja prokuröri avaldatut. /.../. Samas peavad need andmed olema enne avaldamist kontrollitud põhjalikkusega, mis

¹⁸⁷ EIKo 19983/92, *De Haes ja Gijssels vs. Belgia*

¹⁸⁸ Reiljan, P. Inimõiguste Kohtu ohtlik praktika: otsuseid ei põhjendata. – Äripäev 27.04.2017

¹⁸⁹ EIKo 48898/99, *Perna vs. Itaalia*, p 45-47

vastab võimaliku rikkumise raskusele. Kolleegiumi arvates ei saa aga maakohtu üldsõnalisest viitest andmete allikale, teha üldse mingit järeldust andmete kontrollimise kohta.¹⁹⁰

Eesti riigikohus panebki andmete avaldamisel kohustuse tõendada väite vastavust tegelikkusele ka siis, kui andmed on ametlikult saadud riigiasutuse esindajalt. Saates esitas politseiametnik arvamuse selle kohta, et kõik hageja toime pandud kuriteod ei ole avastatud. Kostjaks olnud meediaorganisatsioon leidis, et ta ei saa vastutada kriminaalasja uurimisega seotud olnud ametiisiku väljendatud arvamuse eest. Siinkohal on oluline mõista, et Riigikohus tõlgendas politseiametniku väite erinevalt maa- ja ringkonnakohtust mitte väärtushinnanguks, vaid tuletas öeldust kaudse faktiväite ning leidis, et avaldaja pidanuks politseiametniku väidet kontrollima, kuna „VÕS § 1047 lg-s 3 sätestatud asjaolude tõesuse kontrollimise kohustus lasub isikul ka juhul, kui ta tahab avaldada teise isiku au teotavaid andmeid, mida ta saab riigiasutuselt.“¹⁹¹ Avaliku huvi teemal avaldatud artiklite puhul avalike allikate usaldamisel on Eesti ja EIK-i praktikas ebakõla, kuna EIK üldiselt ei sunni ajakirjanike avalikke allikaid kontrollima, näiteks võimaldab usaldada avalikku allikat, näiteks politsei raportit.¹⁹² EIK ei pidanud, erinevalt riigi ametivõimudest, põhjendatuks et ajakirjanik pidanuks neid ametiasutuse andmeid üle kontrollima. EIK suunise järgi peaks ajakirjanikud üldiselt saama tugineda ametlikele raportitele ilma iseseisva eraldi uurimistööta, kuna vastasel juhul ajakirjanduse ühiskondlikult oluline valvekoera roll võib saada õõnestatud.¹⁹³ Küll aga võib nõuda ajakirjanduselt laimavate väidete tõendamist.¹⁹⁴ EIK on kontrollimise kohustust esile tõstnud, kui allikas on laimav sisu¹⁹⁵, samuti rõhutanud väljaande kohustusi ja vastutust.¹⁹⁶

EIK käsitluses võib väidete tõe vastamise tõendamiskoormust asendada heas usus tegutsemine. EIK rõhutab ajakirjanduse puhul õiguste kõrval kohustusi ja vastutust käituda eetilise ajakirjanduse käitumisreeglite järgi ning juhinduda vastutustundliku ajakirjanduse põhimõtetest. Seda hinnatakse mitte pelgalt sisu järgi, aga ka ajakirjandusliku teabe kogumise ja materjali esituse viisi järgi. Taolised eetilised piirangud on tavaliselt meedia eneseregulatsiooni küsimus ning riigisiseste ajakirjanduseetikakoodeksite pärusmaa. Kuigi

¹⁹⁰ RKTko 3-2-1-83-10, p 13

¹⁹¹ RKTko 3-2-1-159-14, p 11

¹⁹² EIKo 21980/93, *Bladet Tromso ja Stensaas vs. Norra*; EIKo 56767/00, *Selisto vs. Soome*; EIKo 13909/05, *Lepojic vs. Serbia*

¹⁹³ EIKo 21980/93, *Bladet Tromso ja Stensaas vs. Norra*, p 68

¹⁹⁴ EIKo 46311/99, *McVicar vs. Ühendkuningriik*

¹⁹⁵ EIKo 3627/03, *Rumyana Ivanova vs. Bulgaaria*, p 57

¹⁹⁶ EIKo 22824/04, *Flux vs. Moldova*, p 26

formaalses mõttes pole tegemist õigusliku regulatsiooniga, seab see ootuspärase hoolsusstandardi, mille järgimist ajakirjanikud enese kohuseks peavad. Eetikakoodeksiga vastuolus olev käitumine võib saada aga kaalukeeleks, mis kallutab EIK-i otsuse meediavabaduse kahjuks.¹⁹⁷ Seda on EIK-i praktika osutanud¹⁹⁸ ning ka Eesti praktikas on ajakirjanduse eetikakoodeksi järgimine tihti mõõdupuuks ajakirjaniku heas usus tegutsemisele. Õiguskirjanduses on EIK-ile eetika ja õiguse piiride hägustamist ette heidetud, kuna EIK peab eetikakoodeksist lähtuvat ajakirjanduse vastutustundlikkust oma kaalutluses üheks proportsionaalsuse aspektiks, ent seadus, ja mitte eetiline soovitus, peaks määratlema, mida õiguslikult võib teha ja mida mitte.¹⁹⁹ Teisalt mõõndakse õiguskirjandus ka ajakirjanduse rollist tulenevatele eristustele, mistõttu meediavabadus on väljendusvabaduse suhtes *lex specialis*.²⁰⁰ Eesti ajakirjandust ei peeta ülemäära reguleerituks ning Uno Lõhmus on Eesti konteksti kohta märkinud, et võrreldes paljude teiste Euroopa riikidega reguleeritakse Eestis ajakirjanduse tegevust minimaalselt. Sellise olukorra säilimine eeldab tõhusat eneseregulatsiooni ja selgeid eetikareegleid.²⁰¹

Eestis kohus lubab heas usus faktiväidete avaldamist andmete eelneva kontrolli korral, mida tagantjärele kontrollimise puhul väita ei saa. Krjutškova, Paas ja OÜ Vaba Kiri vs Kofkin lahendis seostas Ringkonnakohus ajakirjaniku dokumentaalse raamatu avaldamise puhul hea usu ja tõese teabe avaldamise, kuna „autoril lasub ajakirjaniku kohustusele sarnane kohustus tegutseda heauskselt ja avaldada vaid tõest teavet.“²⁰² Nii Eesti kui ka EIK praktika kohaselt peab avaldaja peab oma tegevuse õiguspärasuses olema veendunud ning suutma seda tõendada teabe pinnalt, mida ta on kogunud enne avaldamist. Seda peavad kohtud heausksuse eelduseks, samas kui õiguspärase avaldamise kohta kogutud hilisemaid tõendid Eesti praktikas, vähemalt toodud lahendis kohus ei arvesta. Hagejal sellist piirangut aga pole, mis asetab pooled kohtuvaidluses selgelt asümmeetrilisse positsiooni. Nimetatud probleemistik on juba pelgalt toodud kaasuse valguses aktuaalne ja terav, ent käesoleva magistritöö fookusest väljas.

¹⁹⁷ Oster, J. *Media Freedom as a Fundamental Right*. Cambridge University Press 2015, lk 47

¹⁹⁸ EIKo 30210/06, *Ricci vs Itaalia*, p 57; EIKo 4020/03, *Pipi vs Türgi*, p 8

¹⁹⁹ Oster, J. *Media Freedom as a Fundamental Right*. Cambridge University Press 2015, lk 47

²⁰⁰ West, S.R. *Awakening the Press Clause*. UCLA Law Review 2011; Stewart, P. *Or of the Press*. Hastings Law Journal 1975; Bezanson, R.P. *The New Free Press Guarantee* 1977.

²⁰¹ Lõhmus, U. *Meedia suukorvistamisest – ERR uudised 14.06.2018* – <https://www.err.ee/839509/uno-lohmus-meedia-suukorvistamisest> (18.04.2020)

²⁰² TlnRnKo 2-14-52721

Riigikohus on õigusvastaseks pidanud ebaõigete andmete avaldamist, mis võimaldavad inimest halvustavat hinnangut, kuna „au ja head nime kahjustav on mis tahes viisil ja vormis levitav informatsioon, mis sisaldab või mis võimaldab halvustava tähendusega hinnanguid ning faktiväide võib olla isiku au teotav selle tõttu, et see võimaldab isiku "väärtustamist" negatiivse hinnanguga.“²⁰³

Ebaõige faktiväite avaldamise õigusvastasus on tingitud ka väite subjektist ja Eesti kohtupraktika tunnustab sarnaselt EIKi praktikaga, et teatud positsiooniga isikud peavad arvestama kõrgema talumisstandardiga. Eesti kohtupraktikas on siiani leidnud käsitlemist juhtumid, kus avaliku elu tegelaseks nimetati poliitikud nagu minister, linnapea, linnavalitsuse või -volikogu liige, samas kui EIK on avaliku elu tegelasena käsitlenud ka suurärimeest tema positsiooni tõttu ühiskonnas.²⁰⁴ Eestis ärimeeste avaliku elu tegelasena käsitlemise praktika on ebaühtlane, näiteks tuvastas Tallinna ringkonnakohus Vjatšeslav Leedo avaliku elu tegelasena tema hagi Hiiu Lehe vastu.²⁰⁵ Teisalt näiteks samuti Eesti mõistes tuntud ettevõtja, endise peaministri ja linnapeaga isiklikke ja ärialaseid suhteid omav Alexander Kofkin avaliku elu tegelase kriteeriumi ringkonnakohtu hinnangul ei täitnud.²⁰⁶ Poliitikute ja võimuesindajate kõrval on Eestis kohus möönnud, et ka „korterühistu juhatuse esimees peab arvestama võimalusega, et korteriühistu liikmed võivad tema tegevust kritiseerida ka põhjendamatult. Tulenevalt VÕS § 1046 lõike 1 teisest lausest ei pruugi tema kohta ebaõigete faktiväidete ja/või ebakohaste väärtushinnangute avaldamisega tehtud kriitika olla õigusvastane.“²⁰⁷ Paraku sellist EIK kriteeriumitega kooskõlas olevat avaliku elu tegelase kõrgema talumiskohustusega praktikat saab Eestis täielikult jaatada ainult keskkonnaminister Reiljani kritiseerimise kaasuses.²⁰⁸

Avaliku elu tegelase ja tema suurema talumiskohustuse osas kaldub Eesti praktika valdavalt suuremat talumiskohustust eitama, mis viitab ebakõlale EIK praktikaga. Tallinna ringkonnakohus on oma lahendites asetanud avaliku elu tegelasse samasse positsiooni kõigi teiste inimestega leides, et „eraisikul ja avaliku elu tegelasel on võrdne õigus aule ja heale nimele nii era- kui ka avalikus elus. Avalik huvi ei saa kaaluda üles isiku õigust aule ja heale

²⁰³ RKTko 3-2-1-83-10, p 12

²⁰⁴ EIKo 43912/10, *Jalaba vs Rumeenia*, p 35

²⁰⁵ TlnRnKo 2-16-15205, p 6

²⁰⁶ TlnRnKo 2-14-52721

²⁰⁷ RKTko 3-2-1-161-05, p 15

²⁰⁸ RKTk 3-2-1-53-07

nimele ega õigustada tegelikkusele mittevastavate faktiväidete, sealhulgas kaudsete faktiväidete avaldamist isiku kohta. Seda ka juhul, kui isiku puhul on tegemist avaliku elu tegelasega.²⁰⁹ Viimati viidatud kohtu tõlgendus läheb vastuollu Riigikohtu ja EIK praktikaga, kuna avaliku elu tegelaste avaliku tegevuse osas võib avalikkusel olla õigustatud ootus saada teavet kiiremini ja vähem hoolsama eelneva kontrolli tulemusel ning see on õigusvastasuse tuvastamise juures oluline kriteerium. Kuna Eesti kehtivas õiguses VÕS § 1047 lg 4 puhul pole õigusvastasus ümberlükkamise nõude puhul oluline, siis VÕS § 1047 lg 4 sätestatud õiguskaitsevahendi kohaldamise korral saab pelgalt VÕSi kohaldades tõesti tinglikult kõiki inimesi „ühe puuga“ kohelda, mida kinnitab ka Riikohtu praktika.²¹⁰ Küll aga avaliku elu tegelase suurema talumiskohustuse tühjaks tõlgendamine isiklike õiguste rikkumise tuvastamisel võib kaasa tuua väljendusvabaduse ülemäärase riive.

2.2. Ebaõige faktiväite ümberlükkamise kohustus kui väljendusvabaduse piirang

EIK on kujundanud aastakümnete jooksul standardi, mille järgi põhiõigusesse sekkumise õiguspärasust kontrollida. See peab olema seaduse alusel, eesmärgipärane ning proportsionaalne kitsamas tähenduses. Proportsionaalsus kitsamas tähenduses viitab EIK-i kriteeriumile vajalik demokraatlikus ühiskonnas, mida omakorda on sisustatud tungiva ühiskondliku vajaduse mõistega. Eesti kohtupraktika põhjal tekib aga põhjendatud kahtlus viimati nimetatud kriteeriumitega arvestamisel. Väljendusvabaduse piiramine alati, kui väide ei vasta absoluutsele tõele viitab ebakõlale EIK-i praktikaga, kus on olulised mõjud subjektina avaliku elu tegelasel, avalikul huvil ning avaldamise asjaoludel.

VÕSi kohaldamisel ja kaalutlemisel tuleb arvestada ka EIK-i kriteeriumeid tulenevalt põhiõiguste mõjust eraõigusele väljendusvabaduse kontekstis. Avaliku elu tegelase suuremat talumiskohustust on EIK jaatanud, mistõttu tuleks seda väljendusvabaduse piiramisel arvestada ka siis, kui VÕSi sätted seda otse ei nõua. Avaliku elu tegelase suurem talumiskohustus ei tähenda, et tema kohta on alati lubatud valeväiteid esitada, vaid võimalust, et alati ei pea kõike ümber lükkama. Eesti kohtupraktika kohaselt ei ole ebaõigete andmete kehtima jätmiseks mingisugust õigustatud huvi ning VÕS § 1047 lg 4 tulenev ebaõigete andmete ümberlükkamise

²⁰⁹ TlnRnKo 2-14-58990

²¹⁰ RKTko 3-2-1-24-15 p 14

nõue peab olema igal juhul tagatud, kui tuvastatud on andmete ebaõigsus ja nende avaldamine. Kohus on leidnud, et „puudub mõistlik õigustus jätta ebaõigete andmete avaldamise õiguspärasuse tuvastamisel need kehtima. Seetõttu ongi nende ümberlükkamise kohustus sätestatud seaduses objektiivse vastutusena, sõltumata andmete avaldamise õigusvastasusest ja avaldaja süüst (VÕS § 1043).“²¹¹ Riigikohtu praktika kohaselt kohaldub ümberlükkamise nõue ka kaudsetele faktiväidetele, mis faktiväidetest või väärtushinnangust mõistlikult järeldub.

Ebaõigete andmete avaldamise õigusvastasuse tuvastamisel on mitmeid mõjutegureid. Ebaõigete andmete avaldamise õiguspärasus võib tuleneda näiteks avalikkuse huvist selle teabe järele. Kohaldatav on see eeskätt ajakirjanduses avaldamisele, tulenevalt meedia rollist ühiskonna valvekoerana. Seejuures märgib Riigikohus, et avalikkuse huve teeniv ajakirjanduse vabadus pole piiratud, sest „kommunikatsioonivabadus on demokraatliku ühiskonna toimimise üheks eeltingimuseks ning seadust järgivat ajakirjandust ei tohi piirata ega takistada informatsiooni avaldamisel. Samas ei saa ükski vabadus olla absoluutne. Sõnavabaduse, sealhulgas ajakirjandusliku sõnavabaduse, kasutamisel peab PS § 19 lg-st 2 tulenevalt austama ja arvestama teiste inimeste õigusi ja vabadusi ning järgima seadust.“²¹²

EIK on oma praktikas kinnitanud, et paranduse või ümberlükkamise või näiteks ka laimu puudutava kohtuotsuse avaldamine võib olla riigi positiivse kohustuse osa art 10 mõttes.²¹³ EIK leidis, et paranduse või vastulause avaldamise õiguslikku kohustust võib vaadata kui normaalset osa õiguslikust raamistikust väljendusvabaduse kohaldamisel.²¹⁴ Samas on õiguskirjanduses sellist seisukohta kritiseeritud ning leitud, et kohustus parandus või vastulause avaldada peaks olema osa reputatsiooni kaitsest ehk pigem väljendusvabaduse piirang art 10 lg 2 mõttes, mitte aga osa riivatud reputatsiooniga isiku väljendusvabadusest.²¹⁵ Siinkohal väärrib mainimist, et vastulause avaldamise juures pole EIK pidanud vajalikuks, et ajaleht kuidagi kontrolliks vastulauses avaldatud väidete tõele vastavust.²¹⁶ Sellisel moel vastutusest vabastamist ebaõigete faktiväidete tekkiva võimaliku kahju eest Eesti senine käsitus küll seni pole võimaldanud, kuna Riigikohtu praktika järgi on meediaväljaandel solidaarne vastutus avaldatu eest.

²¹¹ RKTko 3-2-1-17-05, p 27

²¹² RKTko 3-2-1-138-02, p 9

²¹³ EIKo 28743/03, *Melnychuk vs. Ukraina*, p 6; EIKo 43206/07, *Kaperzynski vs. Poola*, p 66

²¹⁴ EIKo 43206/07, *Kaperzynski vs. Poola*, p 66

²¹⁵ Oster, J., lk 81

²¹⁶ EIKom 13010/87, *Ediciones Tiempo SA vs. Hispaania*, p 254.

Põhiseaduspärane tõlgendamine pole üksnes Riigikohtu ülesanne, seda peavad järgima Eestis kõik kohtuastmed. Just kaalumata jätmine, eriti mis puudutab kontrolli, kas põhiõiguse piiramine on vajalik demokraatlikus ühiskonnas, saab pidada Eesti kohtupraktika peamiseks kritiseerimise põhjuseks. Nii näiteks tuvastas EIK *Traustason jt* lahendis, et riigisisised kohtud ei võtnud arvesse EIK-i kohtupraktikas välja toodud asjakohased kriteeriumeid kaebajate ning avaldaja õiguste vahel tasakaalu leidmisel.²¹⁷ Kui ka EIK praktika kese on nihkunud piiramise põhjendatuse kontrollilt kohase tasakaalu leidmisele kaasuse põhiselt, siis Eesti praktikas on paraku nii õigusvastasuse tuvastamisel kui ka VÕS 1047 lg 4 ümber lükkamise nõude rahuldamisel piirdutud EIK-i standardi järgi enamasti vaid seadusliku alusel tuvastamise ning legitiimse põhjuse kontrolliga. Iseäranis ümberlükkamise nõude puhul esineb valdavalt eraõiguse normi kohaldamine, subsumeerimine, mitte printsiibile iseloomulik kaalumine. Eesti praktika näib valdavalt koguni üldse eitavat väljendusvabaduse riive olemasolu ümberlükkamise nõude rahuldamisel. Kui ka mööndakse riivet, siis piiratakse enamasti paljasõnalise nendinguga, et ebaõigeks osutuva väite ümberlükkamine on väljendusvabaduse proportsionaalne riive ning selle väite kontroll kohtuotsusest kuidagi ei ilmne. Hüpooteetiliselt on võimalik kohtuniku rolli astudes jõuda järeldusele, et enamikel juhtudel kohus tõepoolest tagajärje mõttes väljendusvabadust kui põhiõigust ei riku. Teisalt on nii riigikohus kui EIK korduvalt rõhutanud, et konkreetse kaasuse puhul otsusele jõudmisele peaks eelnema igakordne kaalutlemine kas ka antud juhul väidet ümberlükkama kohustamine on tõepoolest proportsionaalne väljendusvabaduse riive. Kaalutlemata jätmine ise on protsessuaalne viga, mida kohus saab ja peaks vältima ning see on ka VÕS § 1047 lg 4 sätestatuga kooskõlas. Juba nõudeõiguse sõnastus „on õigus nõuda“ viitab kaalutlemiskohustusele, mitte absoluutsele reeglile, et alati peab ümber lükkama. Väljendusvabaduse absoluutne piiramine kõigi ebaõigete väidete ümberlükkamiseks ei saa olla proportsionaalne, kuna normi selline tähendus, mida kohtud näivad olema Eestis andnud ümberlükkamise nõudele, ei ole põhiõiguspärase tõlgendamisega kooskõlas. Veelkord, põhiõiguste konflikt eeldab põhiõiguste teooria kohaselt kaalutlemist, adekvaatse tasakaalu leidmist igal konkreetsel juhul. Veelgi enam, kohtupraktikas kohati esinev arusaam, et VÕS 1047 lg 2 ei oma VÕS § 1047 lg 4 ümberlükkamise nõude puhul tähtsust, ei saa pidada õigeks kui see tähendab üldse kaalutlemata jätmist ümberlükkamise nõude rahuldamisel. Nii EIK kui ka riigikohus on jaatanud tingimust, et mida intensiivsem põhiõiguse rikkumine, seda enam peab see olema

²¹⁷ EIKo 44081/13, *Traustason jt vs. Island*, p 56

põhjendatud. Kui aga õigusvastasuse kaalutluse tulemusel tuleb jõuda järeldusele, et ebaõigeks osutunud väite avaldamine oli õiguspärane, siis vähendab see loogilise tagajärjena ka põhiõiguse, näiteks informatsioonilise enesemääratluse või au ja hea nime kaitstuse rikkumise intensiivsust. Seega rikkumise intensiivsuse tingimus ümberpööratult tähendab, et ebaõige väitega väljendusvabadusele vastanduva põhiõiguse rikkumine polnud kuigi intensiivne. Järelikult tuleb ikkagi põhjalikult kaaluda, kas vähesel määral põhiõigust riivava ebaõige väite ümberlükkamine konkreetsel juhul on demokraatlikus ühiskonnas vajalik ehk EIK-i seatud proportsionaalsuse test tuleks läbida. Kõige selgemalt on see ilmnunud Eesti kohtupraktikas, kus ajalehele pandi kohustus ümber lükata avaldatud aprillinaljas sisalduvad faktiväited. Ajaleht heitis nalja kohaliku suurärimehe Nikolai Ossipenko üle, kes võidab avalikke hankeid enne, kui on osalemisestki teavitanud. Õiguskirjanduses on leitud, et kohus on eksinud kaasuse asjaolusid tuvastades väidete klassifitseerimisel ning Ernits leidis, et kohus pidanuks hoopis kontrollima, kas naljas avaldub väärtushinnang, mille omistamine kohalikule mõjukale suurärimehel oli põhjendatud või mitte.²¹⁸ Teisalt on EIK jõudnud Lindoni kaasuses järeldusele, et väljamõeldiste puhul, milles kujutatakse päris inimesi, ei saa pidada Lingensi kriteeriumi kohalduvaks, vaid sellega võidakse isiku suhtes väljendada faktiväiteid, mille tõele vastavust saab ja peab kohus kontrollima. Siit saab teha Eesti praktika kontekstis järelduse, et kui ka kohus kontrollib fiktsioonis avaldatud faktiväidete avaldamise õiguspärasust ning leiab, et väidete avaldamine oli õiguspärane, kuigi väited ei vasta tõele, siis peab nende ümberlükkamise kohustuse tuvastamiseks kontrollima, kas ümberlükkama kohustamine on põhjendatud. Konkreetsel juhul saab Ossipenko kaasuse puhul jõuda järeldusele, et avaldati küll faktiväiteid, kuid need riivasid aprillinalja kontekstis Ossipenko au ja head nime proportsionaalselt ning ümberlükkamise nõude rahuldamata jätmine on väljendusvabaduse kaitsealas ning väljendusvabadus kaalub üle isiku õiguse olla õigesti kujutatud.

VÕS 1047 lg 4 normi sisu ja ulatuse tõlgendamisel on ilmne, et nii võimalik riive informatsioonilise enesemääratluse õigusele ühest küljest kui ka ümberlükkamise nõue kui väljendusvabaduse riive, on mõlemad madala intensiivsusega. See aga viitab taaskord igakordse kaalumise kohustusele, et jõuda igal konkreetsel juhul õigele ja õiglase lahendini. Loomulikult kehtib põhimõtteliselt võrdsete põhiõiguste puhul ka vastupidine – kuna valeväite ümber lükkama kohustamine pole intensiivne riive, siis ei pea seda süvitsi põhjendama. Riive intensiivsuse hulka tuleb aga lugeda ka menetluskulude küsimus. Kui kergekäeliselt ja

²¹⁸ Ernits, M.(2011). Põhiõigused, demokraatia, õigusriik. Tartu Ülikooli kirjastus, lk 237

kaalumist läbi viimata nõudeid rahuldadakse, kaasneb sellega kostjale ka menetluskulude tasumise kohustus, mis suurendab riivet. Lisaks tekitab absoluutne ümberlükkamine ebakõla EIK-i suunisega lubada avaldada spekulatsioone, mille puhul ei ole ülekaaluka avaliku huvi teema puhul alati õigus nõuda väite tõele vastavust ning seega ka ümberlükkamist. Põhjendamise aluseks olevast kaalutlusest aga EIK-i proportsionaalsuse testi tõttu pääsu olla ei tohiks.

Olgugi et väljendusvabaduse piiramise vajalikkus on küsitav, kohaldatakse seda Eestis hoolimata asjaolust, et näiteks nalja puhul võib küsimus olla mujal, kui faktiväite tegelikkusele vastavuses. Olemuselt liigitub probleem taaskord kalduvusse tõlgendada kõik andmetega väited faktiväideteks. Kui igapäevaelus võib nalja pidada läbikukkunuks, kui selle autor peab nalja selgitama hakkama, on ometi ilmselge, et keegi ei pea küsitavaks, kas tegemist oli tõeste asjaolude avaldamisega, vaid kas nali oli kohatu või mitte. Õiguslikus mõttes peaks analoogia tavaeluga olema samuti ilmne ning isiklikke õigusi rikkuv nali ei tohiks olla ebaõigete andmete kohaldamisalas, vaid ebakohase väärtushinnangu küsimus – kas sellisel moel kellegi arvelt naljategemine oli õiguslikult lubatav või kahjustas see ülemääraselt andmesubjekti õigusi. Naljade ümberlükkamise kohustust võib pidada õiguslikku absurdi liigituvaks väljendusvabaduse ülemääraseks piiramiseks.

Eesti praktika mitmesugusteks tõlgenduseks kohati ruumi ei jäta. Madis Ernits on analüüsinud Viru maakohtu ja Ringkonnakohtu otsuseid ning jõudnud järeldusele, et tegemist on tõlgendusveaga, kus nali on tõlgendatud faktiväiteks, kui seda saab olla ainult tõsimeeli väidetu.²¹⁹ Samas tuvastati ka maakohtu otsuses, et tegemist on naljaga.²²⁰ Sellisteks puhkudeks on EIK andnud selge suunise “avaldatu klassifitseerimisel tuleb arvestada muuhulgas selle satiirilist ja iroonilist tooni”,²²¹ mida Eesti kohtud toona paraku ei adresseerinud. Värskem teadaolev praktika aga jõuab teise äärmusse, kus maakohus tuvastas, et väide avaldati satiirižanris ning „väited ja hinnangud, mis on esitatud lubatud satiiri žanris (olenemata sellest, kas satiir on hea või või mitte), ei saa kellegi isiklikke õigusi rikkuda.”²²² Sellise kohtu argumentatsiooniga on raske nõustuda, eriti kuna kohtu hinnangul vaidlusaluse väitega „üks inimene, kes on rohkem mures Eesti elu kõlbelise olukorra pärast, on heteromees,

²¹⁹ Ernits, M. Avalik väljendusvabadus ja demokraatia, *Juridica*, 2007, nr 3, lk 169

²²⁰ VMKo 2-05-1110, p 17

²²¹ EIKo 75955/01, *Sokolowski vs Poola*, p 46

²²² HMKo 2-18-19018, p 45

kes mõtleb gayseksile kolm korda rohkem kui tavaline homoseksuaal“ ei ole võimalik anda ka väärtushinnangut.²²³ Kuna hakis väärtushinnanguga isiklike õiguste rikkumist kostjale ette ei heidetud, siis kohus pikemat analüüsi ei teinud. Sellist käsitlust, kus satiirižanriga põhimõtteliselt pole võimalik väärtushinnanguid anda, mis võiksid isiklike õigusi rikkuda, ei saa kuidagi nõustuda. EIK on kutsunud satiiri puhul eriliselt kaaluma sekkumise põhjendatust, mitte aga seda põhimõtteliselt välistanud.²²⁴ Põhiõiguspäraselt VÕSi tõlgendades ning arvestades nii Eesti kui ka EIK-i kohtupraktikat väidete tõlgendamise osas, näiteks keskmisemõistliku inimese arusaama järgi, tuleb iga kord tuvastada väidetu ning kaaluda, et leida põhiõiguste õiglane tasakaal.

Eesti praktika järgi ebaõigete andmete avaldamisel on nende igal juhul ümber lükkama kohustamine ajakirjandusvabaduse proportsionaalne riive. See järeldus tuleneb VÕS § 1047 lg 4, mille kohaselt võib ebaõigete andmete avaldamise eest vastutavalt isikult nõuda andmete ümberlükkamist või parandamist avaldaja kulul, sõltumata sellest, kas andmete avaldamine oli õigusvastane. Ei ole oluline, kas avaldatud väide on au ja head nime teotav. Oluline on see, et väide on ebaõige. Eesti kohtupraktika kohaselt on see kooskõlas PS § 45 lg 1 teise lausega, mis lubab väljendusvabadust seadusega piirata muu hulgas teiste inimeste õiguste, sh au ning hea nime kaitseks.²²⁵

Riigikohtu praktika kohaselt pole oluline, kas andmete avaldamisel avaldaja teadis või pidi teadma andmete ebaõigsusest või mittetäielikkusest (VÕS § 1047 lg 1). Samuti pole tähtsust sellel, kas avaldajal oli avaldamise vastu õigustatud huvi ning kas avaldaja kontrollis andmeid põhjalikkusega, mis vastab rikkumise raskusele (VÕS § 1047 lg 3), ning asjaolul, et vaidlustatud andmete esmaavaldajaks ei ole kostja. VÕS § 1047 lg 4 kohaselt on isikul õigus nõuda ebaõigete andmete parandamist. Seega tuleb avaldatud ebaõiged andmed parandada, sõltumata sellest, kui hoolikas ajakirjandus oli.²²⁶ Riigikohus on leidnud, et ebaõigete andmete kehtima jäämisel puudub mõistlik õigustus isegi siis, kui need on avaldatud õiguspäraselt.²²⁷ Riigikohus on läinud ka kaugemale ning märkinud koguni, et ebaõigete faktiväidete ümberlükkamist ei ole üldse ajakirjandusvabaduse piirang: „kolleegium on seisukohal, et

²²³ HMKo 2-18-19018, p 48

²²⁴ EIKo 68354/01, *Vereinigung Bildender Künstler vs. Austria*, p 33

²²⁵ RKTko 3-2-1-145-07, p 14.

²²⁶ *Ibidem*

²²⁷ RKTko 3-2-1-17-05, p 27

ebaõigete andmete ümberlukkamise kohutuse²²⁸ panemine nende avaldajale on nii kannatanu efektiivse õiguste kaitse kui ka ajakirjandusvabaduse huvides. Kolleegium leiab, et tõepärase informatsiooni levitamise nõude tagamist ebaõigete andmete avaldajale nende ümberlukkamise kohustuse panemisega, ei ole põhimõtteliselt võimalik käsitada ajakirjandusvabaduse piiranguna.²²⁹ Formaalselt võiks seega öelda, et kuna väljendusvabadust ei piiratud, pole ka vastuolu EIK praktikaga, pole vaja kontrollida ei tungivat ühiskondlikku vajadust jt väljendusvabaduse piiramise kriteeriume, ent Riigikohus ei saa sellist formalismi endale lubada. Riikidele jäetud kaalutlusruumi kohaselt riigisisestel kohtutel riive sisu, ulatust ja intensiivsust üsna sõltumatult kehtestada, kuid see peab sisuliselt vastama EIK-i kehtestatud standarditele ning on seega allutatud Euroopa järelevalvele.

Väljendusvabaduse riive eitamise kõrval esineb riigikohtu tõlgenduses ka teistsugune seisukoht, mille kohaselt ebaõige faktiväite ümberlukkamine riivab ajakirjandusvabadust. Kohus leidis, et „avaldaja kohustamine lükata ümber või parandada ebaõiged andmed on kolleegiumi hinnangul ajakirjandusvabaduse proportsionaalne riive. Väljendusvabadusele (sõnavabadusele) vastandub isiku isiklik õigus sellele, et tema kohta ei avaldataks ebaõigeid asjaolusid, sh õigus aule ja heale nimele.“²³⁰ Inimesel on *prima facie* õigus mitte öelda teiste poolt suhu pandud sõnu.²³¹ Avaldatud ebaõigete väidete korral tuleb pigem nõustuda Madis Ernitsa mõttekäiguga, et lisaks levitamise vabadusele kaitseb PS § 45 esimene lause ka negatiivset väljendusvabadust. Andmete ümberlukkamise kohustuse väljendusvabaduse kohaldamisalast väljaarvamine läheb vastuollu EIK-i praktikaga. Küll aga saab jaatada riive proportsionaalsust kaalutlemise tulemusel ja vastaval põhistel, mida Eesti kohtud ümberlukkamise nõude puhul kahjuks vaid väga harva on teinud.

Kohtute praktika kujundajana on magistritöös juba korduvalt tõstetud esile lahendit 3-2-1-161-05. Selles lahendis sisaldub problemaatiline tõlgendus, mille kohaselt ebaõige faktiväite avaldamine võib muu hulgas VÕS § 1046 alusel olla õigusvastane ka siis, kui isiku au ei teotata.²³² Au teotamise õigusvastasuse puhul VÕS § 1046 mõttes sisustab õigusvastasuse

²²⁸ Riigikohtu lahendis on sõna kohutus, mis EKI õigekeelsussõnaraamatu järgi tähendab kohutamise tulemust, kohutama tähendab *hirmutama, kohkuma panema*. (arvutivõrgus <http://www.eki.ee/dict/qs/index.cgi?Q=kohutama&F=M>). Kuigi ümberlukkamisega hirmutamine võib olla täiesti võimalik tegevus isikute omavahelises suhtluses, siis Riigikohus oma lahendis siiski mõtles ilmselgelt kohutust, mitte kohutust.

²²⁹ RKTko 3-2-1-17-05, p 27

²³⁰ RKTko 3-2-1-145-07, p 14

²³¹ Ernits, M. Avalik väljendusvabadus ja demokraatia, *Juridica*, 2007, nr 1, lk 19

²³² RKTko 3-2-1-161-05, p 16.

isikliku õiguse rikkumisena just au teotamine ise. Ebaõigete andmete avaldamisel saab kõne alla tulla muude isiklike õiguste rikkumine, sama ei saa aga kohaldada väärtushinnangu kohta. EIK praktika kohaselt on riigi suvamäär kõrgem just faktiväidete puhul, oluliselt kitsam aga arvamuse piiramise õigustamisel. Antud kaasuse puhul ei ole Riigikohus täpsustanud, kas peeti silmas teisi isiklike õigusi, põhiseaduspärane ja EIK-i praktikaga kooskõlaline saab olla vaid tõlgendus, mis au teotamise kohta ei käi ning samuti pole tõlgendus analoogia korras ülekantav väärtushinnangutele.

Alexy on rõhutanud, et mida intensiivsem põhiõiguste riive, seda mõjuvamad peavad olema seda õigustavad põhjused.²³³ Tõele mittevastava ümberlükkamise või ebatäpse väite parandamise kohustus ei pruugi olla ülemäära intensiivne väljendusvabadusse sekkumine, mis ei tähenda, et see üldse puuduks. Põhiõiguse piiramine peab igal konkreetsel juhul olema põhjendatud, mida ei saa öelda olukorras, kus on kohus on jätnud kaalutlemata riive õigustatuse üle. VÕS § 1047 lg 4 kohaldamine lihtsa valemiga “kui ebaõige, siis ümber lükata” läheb vastuollu kogu põhiõiguste käsitlemisega, mille järgi põhiõigustel on printsiipi iseloom, mis osutab optimeerimiskäsule. Põhiõiguste vastuollu sattudes tuleb leida igal konkreetsel juhul mõistlik tasakaal. See tähendab, et vahel peab väljendusvabadus taanduma isiku õiguse ees olla kujutatud õigesti avalikkuse ees. Teisipidi, vahel peab ka inimene leppima, et tema õigus olla õigesti kujutatud ei kaalu üles kellegi väljendusvabadust. Fundamentaalselt vajalik eeldus on aga kaalutlemine iseenesest, nii õiglase protsessi kui ka tagajärje saavutamiseks.

Kohtupraktikas on kinnistunud Riigikohtu seisukoht, et „tõepärase informatsiooni levitamise nõude tagamist ebaõigete andmete avaldajale nende ümberlükkamise kohustuse panemisega, ei ole põhimõtteliselt võimalik käsitada ajakirjandusvabaduse piiranguna.”²³⁴ Seda erinevates lahendites läbivalt ja korduvalt, kuigi Riigikohus on juba 2007 lahendis pidanud VÕS § 1047 lg 4 nõuet väljendusvabaduse proportsionaalseks riiveks.²³⁵ Nii on Riigikohtu varasem, väljendusvabaduse piirangut eitav lähenemine argumendiks ka Maakohtu otsuses aastal 2012, kui kohus märgib, et “Ebaõigete andmete ümberlükkamise kohustuse panemine nende avaldajale on nii kannatanu efektiivse õiguste kaitse kui ka ajakirjandusvabaduse huvides ning seda kohustust ei ole põhimõtteliselt võimalik käsitada ajakirjandusvabaduse piiranguna.

²³³ Alexy, R., lk 40

²³⁴ RKTko 3-2-1-17-05, p 27

²³⁵ RKTko 3-2-1-145-07, p 14

/--/ Seega puudub mõistlik õigustus jätta ebaõigete andmete avaldamise õiguspärasuse tuvastamisel need andmed kehtima. VÕS § 1047 lg 4 sätestatud kaitsevahend teenib avalikkuse teavitamise kõrval ka kannatanule suunatud eesmärki – tagada isiku õigust olla üldsuse ees kujutatud tõeselt. Seetõttu ongi andmete ümberlukkamise kohustus sätestatud seaduses objektiivse vastutusena, sõltumata andmete avaldamise õigusvastasusest ja avaldaja süüist.²³⁶

Tegemist oli Reformierakonna ja Äripäeva vahelise vaidlusega, kus Reformierakond hages Äripäeva viimase juhtkirjas ja artiklites avaldatud faktiväidete ümberlukkamiseks.²³⁷ Teema laiemalt puudutas toonase valitsusjuhi erakonna rahastamise küsimusi, mistõttu on tegemist nii Eesti kui EIK-i kohtupraktika järgi vaidlematult avaliku huvi objektiga ning ajakirjandus täitis oma kohustust ühiskonna ees pakkuda ühiskondlikult olulist informatsiooni, mida ka maakohus jaatas²³⁸. Samamoodi on Moskva pank nõudnud Krediidipanga osanikult viimase väidete ümberlukkamist²³⁹, kus kohus 2015 aastal samuti osutas väljendusvabaduse riive puudumisele ümberlukkamise nõude puhul.²⁴⁰

Sama objektiivse vastutuse loogikat järgib maakohus ka 2015. aastal ning mingisugust vajadust väljendusvabaduse piiramise kaalumise järele, kui Facebooki grupis “Kassisõbrad” avaldati loomakliiniku kohta ebaõiged faktiväited²⁴¹. Kordub kriteeriumina objektiivne vastutus²⁴², näiteks tuleb igal juhul ümber lükata kui põgenike vastasele meeleavaldusel massimõrvarist terroristi pilti kandvale vargale ja sõidukiärandajale omistati ekslikult ka surmaga lõppenud liiklusõnnetuse põhjustamine.²⁴³ 2016. aastast pärineb otsus, mis kordab teisi samalaadseid, kus Õhtuleht kirjutas teisi korrale kutsunud mehe tapmise kohta avaldatud väiteid, jaatatakse samuti objektiivset vastutust, millest järeldub, et ümberlukkamist ei käsitleta põhiõiguse piiramisena.²⁴⁴

²³⁶ HMKo 2-12-24746, p 22

²³⁷ Kangro, K. Kohus: Äripäev peab Reformierakonna kohta esitatud valeväited ümber lükkama – Postimees 15.10.2012 – <https://www.postimees.ee/1006374/kohus-aripaev-peab-reformierakonna-kohta-esitatud-valevaited-umber-lukkama> (20.04.2020)

²³⁸ HMKo 2-12-24746 p 8

²³⁹ Stadnik, A. Krediidipank sai nuhist aktsionäri üle kohtuvõidu – Äripäev 17.09.2015 – <https://www.aripaev.ee/uudised/2015/09/17/krediidipank-sai-nuhist-aktsionari-ule-kohtuvoidu> (29.02.2020)

²⁴⁰ HMKo 2-13-49409, p 113 ja 114

²⁴¹ HMKo 2-15-3860, p 10

²⁴² HMKo 2-15-12127 p 56

²⁴³ Vao meeleavaldusel Breiviki särgiga edvistanud mehed: liiklusmõrvar* ja salakaubitseja, vargad mõlemad – Eesti Ekspress 28.09.2015 – <https://ekspress.delfi.ee/teateid-elust/vao-meeleavaldusel-breiviki-sargiga-edvistanud-mehed-liiklusmorvar-ja-salakaubitseja-vargad-molemad?id=71936887> (5.03.2020)

²⁴⁴ HMKo 2-15-15724, p 9

Märkimisväärne konkreetsus ja üheselt mõistetavus pärineb Tallinna halduskohtult, kus 2016. aasta lahendis märgiti drakooniliselt: “/.../ ei hõlma sõnavabadus õigust avaldada isiku kohta ebaõigeid väiteid.”²⁴⁵ Objektiivse kohustuse korduv muster on põhiõiguse riivet eiravates lahendites, nii ka näiteks Nordea Panga vastu ebaõigete väidete esitamise ümber lükkamise nõudes märkis kohus 2016. a lahendis, et ümberlükkamine on objektiivne kohustus.²⁴⁶

Riigikohus jaatas esimest korda väljendusvabaduse riivet VÕS § 1047 lg 4 puhul 2007. aastal, kui märkis, et “kohustus ümber lükata ebaõiged väited on ajakirjandusvabaduse proportsionaalne riive.”²⁴⁷ See peaks küll tähendama risti vastupidist seisukohta riive eitamisele, ent Riigikohus pole põhimõttelise seisukoha muutust ja vastandliku praktika kujunemist pidanud vajalikuks kogu tsiviilkolleegiumile arutamiseks anda. Mõneti on see ka loogiline, kuna tegelikkuses kaalumist otsusest ei leia, vaid tegemist on paljasõnalise nendinguga riive proportsionaalsuse kohta ning otsusest võib teha järelduse, et see on alati nii ning mingit põhiõiguse piiramise proportsionaalsuse kontrolli või põhiõiguste tasakaalustamist otsusest ei nähtu. Riigikohtu uut seisukohta edaspidi teistes kohtuastmetes küll mõnel korral taasesitatakse, kuid analoogselt Riigikohtu praktikaga neist otsustest ei nähtu, et selle juures oleks toimunud konkreetsetest faktilisest asjaoludest lähtuv kaalumine. Tuleb tunnistada, et ka Riigikohtu 2007. a lahendis, kus esmakordselt VÕS § 1047 lg 4 nõuet hinnatakse ajakirjandusvabaduse proportsionaalseks riiveks jääb tegemata riive proportsionaalsuse kontroll. Kohus tõdeb, et tegemist on põhiõiguste vastandumisega ning PS § 45 teine lause näeb ette väljendusvabaduse piiramise aluse au ja hea nime kaitseks. EIK standardi kohaselt peaks seadusliku aluse tuvastamisel kontroll jätkuma eesmärgipärasuse tuvastamise ning väljendusvabaduse piiramise vajalikkusega demokraatlikus ühiskonnas. Teisisõnu, kas esineb tungiv ühiskondlik vajadus konkreetsel juhul väljendusvabadust piirata. Nii leiab Harju maakohus, et “Kohus on eelnevalt tuvastanud, et avaldatud artiklist järelduvad kolme lause kaudu ebaõiged väited hageja kohta. Hageja saab avaldajalt nõuda, et ta lükkaks ümber asjaolu, mis avaldatust järeldub. Avaldaja kohustamine lükata ümber või parandada ebaõiged andmed on ajakirjandusvabaduse proportsionaalne riive (vt Riigikohtu lahend nr 3-2-1-145-07, p 14).²⁴⁸ Kohtuotsuses kinnitatakse meediaväljaandel kohustus ja vastutust täpse ja usaldusväärse informatsiooni edastamiseks ning viidatakse ka EIK praktikale, et mida tõsisem on isiku vastu esitatud väidete iseloom, seda tugevam peab olema faktiline aluspõhi (Ziemiński vs. Poola,

²⁴⁵ TlnHKo 3-15-1701, p 29

²⁴⁶ HMKo 2-15-13614, p 58

²⁴⁷ RRTKo 3-2-1-145-07, p 14

²⁴⁸ HMKo 2-15-15724, p 10

avaldataks ebaõiged andmeid.²⁴⁹

Viimati kohtu poolt viidatud EIK lahendist tõukuvalt tuleb nentida, et Eesti kohtu kaalutlus jääb pooleli sedastusega, et tegemist on ajakirjandusvabaduse ja isiku kohta ebaõigete väidete avaldamise vastandumisega. Vaja oleks aga kaalutlust, miks antud juhul peab ajakirjandusvabadus taanduma, kuna taolise ebaõige väite kehtima jäämise korral kahjustaks see ülemääraselt isiku huve, mistõttu on ümberlukkamine õigustatud. Tuleb tunnistada, et selles maakohtu lahendis on EIK-i standardile kõige lähemale jõutud, mis puudutab VÕS § 1047 lg 4 nõude kui põhiõiguse riive proportsionaalsuse tuvastamist. Samas kohtuotsuses käsitletud väärtushinnangu puhul on EIK standardi kohane väljendusvabadusse sekkumise põhjendatuse kontroll läbi viidud, mis viitabki Eesti praktikale kohelda faktiväiteid ja väärtushinnanguid väga erineva standardi järgi.

EIK praktikaga kooskõla pole võimatu ka faktiväidete puhul ning VÕSi sätteid saab põhiõiguse kolmikmõju arvestavalt kohaldada, näitab paari aasta tagune kohtuotsus. Oma 2018. a lahendis tõi Harju maakohus EIK standardile vastava kaalutluse esile viisil, mille puhul ei jää kahtlust, et VÕS § 1047 lg 4 nõuet on käsitletud väljendusvabaduse riivena ning konkreetseid asjaolusid kaaludes on tasakaalustatud vastanduvad põhiõigused: nii seaduslik alus kui ka vajalikkus põhiõigust riivata ning teiselt poolt au ja hea nime kaitse kui põhiõigus on mõlemad selgelt kaalukaasil.²⁵⁰ Taolise praktika kinnistumine aitaks vabaneda ebakõlast tänase valdava praktika puhul, kus kas eitatakse väljendusvabaduse riivet või jäetakse riive jaatamise korral kohaldamata EIK standardile vastav väljendusvabaduse piiramise kontroll.

2.3. Väärtushinnangu õigusvastase avaldamise mõjutegurid

Riigikohus kordab mitmes lahendis põhilisi kriteeriume väärtushinnangu ebakohasuse osas: väärtushinnangu ebakohasus võib olla tingitud selle põhjendamatuses, st sellest, et avaldaja on oma negatiivse hinnangu kujundanud kas ebaõigete faktide alusel, asjaolusid selgitamata või ilmselgelt meelevaldselt, arvestamata faktilisi asjaolusid või nende puudumist.²⁵¹ Riigikohus on märkinud, et väärtushinnangu põhjendatus ei tähenda seejuures mitte millegi

²⁴⁹ HMKo 2-15-15724, p 10

²⁵⁰ HMKo 2-17-9739, p 36, p 42-45

²⁵¹ RRTKo 3-2-1-67-10, p 20

tõesuse kindlakstegemist, vaid eelkõige seda, kas väärtushinnangu avaldajal oli mõistlik õigustus teist isikut üldsuse ees halvustada.²⁵²

Kohtupraktika kohaselt on ebaõigete andmete põhjal antud väärtushinnang eelduslikult ebakohane. Riigikohus märkis praktika ühtlustamiseks menetlemise lõpetamise määruises olulist VÕS § 1046 lg 1 tõlgendamise osas, et „Võlaõigusseaduse § 1046 lg 1 esimese lausest tulenevalt on isiku au teotamine, muu hulgas ebakohase väärtushinnanguga, eelduslikult õigusvastane. Sellest eeldusest tulenevalt ei ole isikul juhul, kui ta esitab tema mainet kahjustava väärtushinnangu avaldamisega seoses hagi oma õiguste kaitseks, kohustust vaidlustada väärtushinnangu põhjendamiseks kasutatud faktiväiteid. Seega lasub nende faktiväidete tõendamise koormis kostjal sõltumata sellest, kas hageja on neid faktiväiteid eraldi vaidlustanud.“²⁵³ See on üks olulisemaid järeldusi ja kinnitab Eesti kohtupraktikat, mille kohaselt iga inimene, oma arvamuse seaduspäraseks avaldamiseks millegi kohta, peab enne olema veendunud, et on oma arvamuse kujundanud tõe vastava teabe pinnalt. Vastasel juhul saab teda kohtus vastutusele võtta. Eesti kohtupraktika kohaselt tagantjärele kontrollimine ei aita, kuna ei kvalifitseeru heauskseks tegutsemiseks. Selline standard viitab selgele ebakõlale EIKi praktikaga.

EIK on pidanud aga avaliku huvi teemal teistelt kuuldu avaldamise tõendamist ebaproportsionaalseks, kui mitte võimatuks ülesandeks ning lubanud kuulujuttude pealt kujundatud väärtushinnanguna politseiametnike kohta öelda ajaleheartiklis „vormis metsikud elukad.“²⁵⁴ Eesti praktika küll sõnades kinnitab, ent väärtushinnangu õigusvastasuse tuvastamisel erineb EIK järeldustest. Kui sisuliselt peab väärtushinnangu andja oma väite aluseks olevaid andmeid tõendama hakkama, on tegemist samaväärse tõendamiskoormisega tegevusega nagu faktiväite puhul väite tõe vastavuse tõendamisega.

Eesti kohtupraktikas fakti ja arvamuse eristamisel üheks sõlmkaasuseks kujunenud Riigikohtu lahendis ilmneb iseloomulik arutluskäik, millega pannakse väärtushinnangu andjale väärtushinnangu aluseks olnud andmete tõe vastamise tõendamise kohustus. Kohtu hinnangul kannab „VÕS § 1047 lg 2 mõttest tulenevalt avaldaja faktiväidete tegelikkusele vastavuse tõendamise koormust ka siis, kui faktiväited iseenesest ei ole hageja au teotavad,

²⁵² RKTko 3-2-1-161-05, p 12

²⁵³ RKTkm 3-2-1-37-15, p 11

²⁵⁴ EIKo 13778/88, *Thorgeir Thorgeirson vs. Island*, p 65, 66.

kuid avaldaja oli nende faktiväidetega põhjendanud hageja mainet kahjustavat väärtushinnangut.²⁵⁵ Samas otsuses küll nenditakse, et väärtushinnangu põhjendatus ei tähenda mitte millegi tõesuse kindlakstegemist, vaid eelkõige seda, kas väärtushinnangu avaldajal oli mõistlik õigustus teist isikut üldsuse ees halvustada. Eeldus on siiski see, et ebaõigetele andmetele tuginemine ei ole õigustatav. Samas ühes teises Riigikohtu otsuses väärtushinnangu andjale pannakse siiski selgelt väite tõendamiskohustus, kui väärtushinnangu aluseks olev faktiväide on au teotav.²⁵⁶ EIK praktikaga oleks selline tõlgendus kooskõlas, kui tegemist oleks teadvalt ebaõigetele andmetele tuginemisega, mitte et igal juhul andmete ebaõigsus muudab väärtushinnangu ebakohaseks.

Hinnates kuivõrd rohkearvuliselt kohtupraktikas viidatud lahendiga on 3-2-1-161-05 näol tegemist, võib julgelt väita, et taoline tõlgendus on valdav. Riigikohtu lahenties kordub järjepidavalt loogika, et väärtushinnangu ebakohasus võib olla tingitud selle põhjendamatuses, st sellest, et avaldaja on oma negatiivse hinnangu kujundanud kas ebaõigete faktide (asjaolude) alusel, asjaolusid selgitamata või ilmselgelt meelevaldselt, arvestamata faktilisi asjaolusid või nende puudumist.²⁵⁷

Teadaolevalt värskeim suunis Riigikohtult paneb kostjale väärtushinnangu aluseks oleva teabe tõendamise kohustuse kui kriteeriumi väärtushinnangu kohaseks tunnistamisel.²⁵⁸ Eesti kohtupraktikast nähtub jäikus ja asjaoludega arvestamata jätmine, mille tulemuseks on imperatiivne konstateering – „väärtushinnang ei ole põhjendatud, kui hinnang on kujundatud ebaõigete faktide alusel, asjaolusid ei ole selgitatud ja arvestatud või arvestatud nende puudumist“²⁵⁹. Praktikast „võib olla“ ja „on“ õigusvastane kalduvad tähendama sama asja.

Samas EIK praktika suunab kaalutlema, et kuivõrd põhjendatud peab väärtushinnang olema: vajalik seos väärtushinnangu ja seda toetavate faktide vahel võib varieeruda erinevates kaasustes tulenevalt konkreetsetest asjaoludest.²⁶⁰ Eesti kohtupraktika jäikus kriitilise väärtushinnangu aluseks oleva teabe tõendamise osas tekitab ebakõla EIK praktikaga. Ajakirjanik ei pea hoiduma kriitilisest väärtushinnangust, kui ta ei suuda tõendada selle aluseks

²⁵⁵ RKTko 3-2-1-161-05 p 13

²⁵⁶ RKTko3-2-1-24-15, p 13

²⁵⁷ RKTko 3-2-1-159-14 p 17

²⁵⁸ RKTkm 3-2-1-37-15, p 11

²⁵⁹ RKHko 3-3-1-3-12, p 42

²⁶⁰ EIKo 29032/95, *Feldek vs Slovakkia*, p 86

oleva väite tõe vastu.²⁶¹ Kuigi ka Eesti ei kohusta otsesõnu väärtushinnangute toetus tõendama, siis probleem tuleneb asjaolust, et EIK käsitleb õiguslikku hinnangut sisaldavaid väiteid pigem väärtushinnangutena. Eesti praktika käsitleb neid ühe erandiga²⁶² pigem faktiväidetena, peab õigustatuks avaldaja kohustamist tõendama nende tõe vastu ning võimaldab nõuda väidet ümber lükkamist ka juhul, kui nende avaldamine polnud õigusvastane. Seega saab järeldada, et Eesti ja EIK kohtupraktika faktiväite ja arvamuse erinevad klassifitseerimise tingimused loovad aluse kohtupraktika ebakõladeks.

Eestis praktikas on siiski üksikuid näiteid, kus EIK-i praktikas läbivalt oluline avaliku elu tegelase kõrgem taluvuskohutus võib mõjutada ka väärtushinnangute põhjendatust. Ebaõigete andmete alusel kujundatud väärtushinnangu või ebaõigete andmete avaldamise õigusvastasust välistavaks asjaoluks võib Riigikohtu praktika kohaselt kujuneda asjaolu, et kelle kohta hinnang anti, kuna „teatud isikud peavad arvestama võimalusega, et nende tegevust võidakse kritiseerida ka põhjendamatult ning tulenevalt VÕS § 1046 lõike 1 teisest lausest ei pruugi tema kohta ebaõigete faktiväidete ja/või ebakohaste väärtushinnangute avaldamisega tehtud kriitika olla õigusvastane.“²⁶³ Taoline käsitlus on kahtlemata EIK praktikaga kooskõlas, kuna avaliku elu tegelaste, iseäranis poliitikute ja võimuesindajate kõrgemat taluvuskohustust on EIK rõhutanud korduvalt.²⁶⁴ Olgugi et RKTko 3-2-1-161-05 on kujunenud faktiväidete ja väärtushinnangute avaldamise õigusvastasuse tuvastamisel tõeliseks maamärgiks, tuleb nentida, et vähemalt avaliku elu tegelase kõrgema taluvuskohustuse sedavõrd EIK varasema praktikaga harmoneeruv tõlgendus pole jäänud kõlama ning kohtud on selle jätnud pelgalt võimaluseks, mitte praktiliseks, vaid pigem intellektuaalselt huvitavaks teoreetiliseks väljavaateks. Paraku pole Eestis kohtupraktikas ei enne ega pärast muus osas teedrajavaks kujunenud lahendit jaatatud võimalust, et teatud inimesed peavad nende kohta taluma ebaõiged faktiväited või ebakohased väärtushinnangud. Ikka kehtib Eestis väga kõrge tõe vastu vastamise standard nii avaldatud faktiväidetele kui ka väärtushinnangu faktilisele baasile. Kriteeriumitena pole Eestis valdavalt olnud olulised ei panus avaliku huviga teema arutellu ega ka poliitiline debatt. Seetõttu peab nentima, et kooskõla EIKiga on pigem teoreetiline, mis praktikas ei näi realiseeruvat, iseäranis kui see puudutab avaliku elu tegelase kõrgema taluvuskohustuse faktilist sisustamist ning sellest tingitud õiguslike tagajärgi.

²⁶¹ EIKo 28114/95, *Dalban vs. Rumeenia*, p 49

²⁶² RKTko 3-2-1-53-07

²⁶³ RKTko 3-2-1-161-05, p 15

²⁶⁴ EIKo 20834/92, *Oberschlick vs. Austria*, p 29

Väärtushinnangu põhjendamatus võib olla tingitud ka üksnes ebakohasest väljendusviisist.²⁶⁵ Eesti kohtupraktika järgi on õigustamatu ebasünnis väljendusviis, kuna see viib arusaamisele, et avaldatu eesmärk ongi rikkuda inimese isiklikke õigusi au teotamise või ebaõige kujutamise näol.²⁶⁶ PS § 17 kommentaaris nimetatakse pahausksuse ühe tunnuseks siiski teadvalt valede andmete kasutamist ning õigustatud kriitika piiri teadlikku ja tarbetut ületamist sooviga teist inimest kahjustada ning häbistavat ja alandavat viisi selle tegemisel.²⁶⁷ Samas EIK praktikas on maamärgiks kujunenud kaasuses *Oberschlick* lubatud poliitikut nimetada idioodiks.²⁶⁸ Kuna autor oli seda põhjendanud, see polnud päris ilma igasuguse faktilise aluseta, siis poliitiku kõrgemast taluvuslävist tulenevalt jäi see EIK hinnangul art 10 tagatud väljendusvabaduse raamidesse.²⁶⁹ Politseiametnike kohta võib ajakirjanduses öelda „vormis metsikud elukad“, kui see on kantud avaliku huvi teemal väljendatud siirast emotsioonist sooviga tõstatada ühiskondlik probleem, mitte pahatahtlikkusest.²⁷⁰ Tasub tähele panna, et kui ajakirjandus täidab väärtushinnanguid avaldades oma ühiskonna valvekoera rolli, mille kriteeriumid kujundas EIK *Observer* ja *Guardian* otsuses²⁷¹, siis võib ta tugineda solvavaid väiteid avaldades ka kuulujuttudele. Teistelt kuulud väidete tõendamist pidas EIK ebamõistlikuks, kui mitte võimatuks ülesandeks.²⁷² EIK rõhutab, et mitte ainult ajakirjanikul pole õigus kuulujutte ja neil põhinevaid hinnanguid avaldada, vaid ka avalikkusel on õigus neid saada.²⁷³ Teisisõnu annab EIK kaalutluse tulemusel õiguse astuda üle reputatsiooni kaitse piiridest teatud tingimustel nagu avalikkuse tõsine mure, vajadus selle kohta infot jagada ja saada. Kui väärtushinnangu peamine eesmärk polnud solvata, siis ei tohiks avaliku huvi teemal väidete avaldamist piirata.²⁷⁴ Väärneb märkimist, et lõpliku otsuse puhul mängisid rolli ka kriminaalkorras süüdimõistmine ja karistuse raskus, mis EIK hinnangul võib mõjuda heidutavalt ning pärssida ühiskondlikku diskussiooni avalikkuse jaoks olulisel teemal.²⁷⁵

Kui seda EIK arutluskäiku kõrvutada Eesti kohtupraktikaga, on ebakõlad ilmsed. Eesti tsiviilkolleegiumi kogu koosseisu tehtud otsuses märgitakse, et „väärtushinnangu

²⁶⁵ RKTko 3-2-1-161-05, p 12

²⁶⁶ RKTko 3-2-1-67-10, p 20; RKTko 3-2-1-80-13, p 36;

²⁶⁷ Maruste, R. PS § 17 komm 5 ja 7. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura, 2017

²⁶⁸ EIKo 20834/92, *Oberschlick vs. Austria*, 8 ja 9.

²⁶⁹ *Ibidem*, p 29

²⁷⁰ EIKo 13778/88, *Thorgeir Thorgeirson vs. Island*, p 65, 66.

²⁷¹ EIKo 13585/88, *Observer ja Guardian vs. Ühendkuningriik*, p 59

²⁷² EIKo 13778/88, *Thorgeir Thorgeirson vs. Island*, p 65

²⁷³ *Ibidem*, p 63

²⁷⁴ *Ibidem*, p 66

²⁷⁵ *Ibidem*, p 68

põhjendamatus võib olla tingitud ka üksnes ebakohasest väljendusviisist.²⁷⁶ Sellest ajast on maakohtudes seda seitsmel korral jaatatud. Niisamuti on Riigikohus märkinud, et „ebakohased on väärtushinnangud (väärtusotsustused), milliste vulgaarne, inimväärikust alandav ja inimest mõnitav tähendus on mõistlikule lugejale ilmne.“ Riigikohus lisab samas, et „keelelises väljenduses ebakohaste au teotavate väärtushinnangute avaldamist ei ole VÕS § 1047 lg-s 3 märgitud asjaoludele tuginedes võimalik õigustada: need hinnangud ei järeldu avaldatud andmetest, vaid on koostatud ja avaldatud au ja hea nime kahjustamise eesmärgil.“²⁷⁷ Sedagi seisukohta on Eesti kohtutes edaspidi seitsmel korral jaatatud. EIK praktika järgi tuleb väärtushinnangute avaldamise eesmärk eraldi tuvastada, see ei pruugi ilmnedagi pelgalt väljendusviisist. Teisisõnu, keelekasutuse vulgaarsus ja solvav iseloom ei tähenda et avaldamise eesmärk oligi solvata. Väljendite vulgaarsus üksi pole solvava iseloomu juures määrav ning kohustust tuvastada avaldamise eesmärk, kordab EIK üle mõne aasta taguses praktikas.²⁷⁸ Eesti sisustab oma praktikas väljendusvabaduse kohaldamisala kitsamalt, jättes sealt välja vulgaarsed ja solvavad väljendid juba pelgalt väljendusviisi tõttu, samas kui EIK kohustab eraldi kontrollima väidete avaldamise eesmärki. Juhul kui selgub, et peamine eesmärk polnud tahtlikult alandada või solvata, vaid näiteks juhtida tähelepanu olulisele ühiskondlikule probleemile, võib kaalutluse tulemus pidada solvamist ja vulgaarsuste ütlemist väljendusvabadusega kaitstuks. Teisalt, EIK praktikas on näide ebamõistlikult solvavast sõnakasutusest, mis polnud üldise huviga õigustatud, just Eesti VÕSi eelsest õiguspraktikast, kus ajakirjaniku küsimuses sisalduv väljend „rongaema“ oli EIK hinnangul põhjendamatu sekkumine eraellu ning väljendusvabaduse piiramine oli õigustatud.²⁷⁹

2.4. Mõistliku inimese arusaam

Eesti kohtupraktikas võib väärtushinnang tuleneda ka faktiliste asjaolude esitamise viisist ning sellisel juhul kohaldatakse ka väärtushinnangute sisu tuvastamisel faktiväidete tõlgendamisele omast mõistliku inimese arusaama väidetust. Riigikohus märkinud, et „avaldatud faktiväiteid tuleb võtta sellisena, nagu need on, st kohus peab vaidluse korral tuvastama, mida kostja mõistliku inimese arusaama järgi üldsusele avaldas. Sama kehtib kolleegiumi arvates ka juhul, kui kohus tuvastab faktide esitamise viisist või kontekstist tulenevalt, kas kostja on lisaks

²⁷⁶ RKTko 3-2-1-161-05, p 12

²⁷⁷ RKTko 3-2-1-43-09, p 16

²⁷⁸ EIKo 8918/05, *Grebneva ja Alisimchik vs. Venemaa*, p 52.

²⁷⁹ EIKo 41205/98, *Tammer vs Eesti*

faktiväidetele avaldanud ka väärtushinnangu ja kas see väärtushinnang on hageja mainet kahjustav.“²⁸⁰

Mõistliku inimese arusaamaga võib kohtupraktikas tekkida aga tõsine probleem. Õiguskirjanduses on analüüsitud uuringutulemusi, mille järgi inimesed mõistavad keskmist mõistlikku tavalist inimest viisil, mis võib viia väljendusvabadust ülemääraselt piiravate tagajärgedeni kohtumenetluses.²⁸¹ Nimelt hindavad inimesed üle sõnumite mõju mitte niivõrd endale, vaid pigem teistele inimestele. Selle omistamise järgi on nähtus saanud kommunikatsioonimõjude uurimisel nime „kolmanda isiku efekt.“²⁸² Hindamaks kolmanda isiku efekti mõju laimuõigusele, võtab ta uurimuses kokku kolmanda isiku mõju uuringud,²⁸³ mis kinnitavad, et inimesed niivõrd ei alahinda meedias avaldatud sõnumi mõju iseendale, vaid ülehindavad selle efekti teistele.²⁸⁴ Nii Coheni ja Guntheri uuringutes leidis kolmanda isiku efekt kinnitust, kui küsitlavad pidid hindama väljamõeldud uudistartiklite mõju reputatsioonile.

Austraalias läbi viidud empiirilised uuringud kinnitavad lühidalt, et „tavaline mõistlik inimene“ pole kogu nende mõistlikkuses mitte ratsionaalne ja sünnis, vaid kergeusklik ja kitsarinnaline.²⁸⁵ Võib vaielda, kuivõrd tavaliste inimeste küsitamine aitab meil mõista kohtunike arutluskäiku, kuid vähemalt Bakeri uuringus küsitlud kohtunike ja advokaatide arvates esindavad kohtunikud ja vandemehed tavalisi inimesi, keda kohtus otsustele jõudmisel instrueeritakse kõrvale jätma enda isiklik arvamus ja väärtused ning juhinduma just „tavalise mõistliku inimese“ arusaamisvõimest ning isikustatud kollektiivsetest väärtustest.²⁸⁶

Kas Austraalias tehtud põhjalikud uuringud võiks anda mõtteainet ka meil õiguslikult laimavate väidete ümberhindamiseks, iseäranis kaudsete faktiväidetega isiklike õiguste

²⁸⁰ RKTko 3-2-1-67-10, p 21

²⁸¹ Baker, R. Defamation and the Moral Community. Deakin Law Review 2008, Vol 13 no 1

²⁸² Davison, P.W. The Third-Person Effect in Communication. Public Opinion Quarterly 1983, 1.

²⁸³ Perloff, R.M. 'Perceptions and Conceptions of Political Media Impact: The Third-Person Effect and Beyond. – Ann N Crigler (ed) The Psychology of Political Communication 1996; Paul, B. et al. The Third-Person Effect: A Meta-Analysis of the Perceptual Hypothesis. Mass Communication & Society 2000; ; Cohen, J. et al. Perceived Impact of Defamation: An Experiment on Third-Person Effects. Public Opinion Quarterly 1988; Gunther, A. What We Think Others Think: Cause and Consequence in the Third-Person Effect. Communication Research 1991; Mason, L. Newspaper as Repeater: An Experiment on Defamation and Third-Person Effect. Journalism and Mass Communication Quarterly 1995.

²⁸⁴ Gunther, A., lk 366

²⁸⁵ Baker, R., lk 30

²⁸⁶ *Ibidem*, lk 23

rikkumise osas? Baker leiab, et mis iganes metodoloogiat kasutada hindamaks, kas avaldatu on laimav või mitte, moonutab kolmanda isiku efekt seda protsessi ning vältimatult kallutab seda laimu pärast hageja kasuks. Tagajärjeks on siin teadvustamatu ja ebavajalik väljendusvabaduse piiramine.²⁸⁷ Mõistliku inimese arusaama järgi kujundatud kriteeriumite põhjal tekib praktika, mis näitab, millised avaldatud väited on sanktsioneeritavad. Kui see kohtu projitseeritud mõistlik inimene pole üldse mõistlik ega tegelikult esinda väärtusi, mida demokraatlik ühiskond tähtsaks peab, ja mitte ainult EIK kohtupraktikas sõnastatuna, nagu mitmekesisus ja sallivus, siis taoline kohtupraktika tekitab taandarengu teel õiglasema ja sallivama ühiskonna poole.

Eestis on see kohtu hinnata ja tuvastada, mida väljendatuga öeldi mõistliku inimese arusaama kohaselt. Selle juures vahel lubatakse kasutada keele või semiootikaeksperte ning lähtutakse täielikult sellest²⁸⁸ või siis peetakse eksperdi kaasamist tarbetuks ning kohtunik ise on pädev võtma mõistliku inimese positsiooni²⁸⁹. Kui keeleekspertid ja kohtunikud hindavad, milliseid väiteid tekstist saab tuletada ning hindavad nende mõju mainele, siis võib sellega liikuda juba liiga kaugemale väljendusvabaduse lubatud piirangutest. Seda just kaudsete faktiväidete ja väärtushinnangute tuletamisel, pidades neid laimavateks või lihtsalt tõele mittevastavateks, mis võimaldab ümber lükkamise nõude esitada õiguspärasusest sõltumata. Paraku sama põhjalikku uuringut võrdlusmaterjalina Eestist veel võtta pole, kuid see võiks olla kindlasti huvitav interdistsiplinaarne edasiarendus – sotsioloogilise uuringu ning õiguspraktika kõrvutamise leidmaks vastus küsimusele, kas mõistliku inimese arusaama kohaldamine võimaldab saavutada ikka õigusele ja õiglusele vastavat põhiõiguste tasakaalu väljendusvabaduse ja isiklike õiguste vahel. Bakeri järgi võib keskmise mõistliku inimese arusaama määravaks saamine tähendada õigusmõistmises, et otsustajaks saab keegi irratsionaalne, kitsarinnaline, seksistlik, homofoob ehk täielik vastand sellele, kes enamik meist olla tahab.²⁹⁰ Hiljutises kaasuses, mis käsitles avaliku elu tegelase kohta satiirisaates väidetut leidis aga Eesti kohus, et „keskmiseks mõistlikuks vaatajaks tuleb kohtu hinnangul lugeda inimese seksuaalse määratluse suhtes neutraalset ja eelarvamuste vaba inimest.“²⁹¹ Selliselt defineerituna erinevad austraallased ja eestlased märkimisväärselt ning mure keskmise mõistliku inimese arusaama ja sellest väljendusvabaduse ülemäärasele piiramisele kalduvate arusaamade pärast on alusetu.

²⁸⁷ *Ibidem*, lk 28-29.

²⁸⁸ TlnRnKo 2-14-58990

²⁸⁹ TMKo 2-15-13846

²⁹⁰ Baker, R., lk 35

²⁹¹ HMKo 2-18-19018, p 38

KOKKUVÕTE

Magistritöö uuris põhiõiguste mõju eraõigusele väljendusvabaduse kontekstis, sõnavabaduse kasutamise ja selle õiguse piiramise tingimusi. Taolistes erahuvide vahel tekkivates konfliktides avaldub põhiõiguste kolmikmõju, mis tähendab, et kohtud peavad tsiviilkohtumenetluses arvestama põhiõiguste mõjuga eraõigusele. Väljendusvabaduse kasutamine võib tekitada konflikti mõne teise põhiõigusega, enim juhtub seda eraelu kaitsega. EIK on kujundanud väljendusvabaduse piirangute kriteeriumid, mida aga tuleb tõlgendada kitsendavalt. Põhiõiguste konfliktis tuleb kohtul tuvastada nende igal konkreetsel juhul õiglane tasakaal. EIK-i praktikas on välja kujunenud tingimused, mille esinemine mõjutab õiglast tasakaalu väljendusvabaduse ja eraelu kaitse konfliktis: panus avaliku huvi debatti, puudutatud isiku tunnus, artikli teema, puudutatud inimese enda varasem käitumine ning avaldatu sisu, vorm ja väite avaldamise asjaolud. Väljendusvabadust nagu ka teisi põhiõigusi saab EIK-i kujundatud kriteeriumite kohaselt piirata vaid seaduse alusel, legitiimse eesmärgi saavutamiseks ning selle vajalikkus demokraatlikus ühiskonnas tuleb igal konkreetsel juhul tuvastada ning põhjendada. Kohtupraktikas peab eraõiguse sätteid kohaldama põhiõiguspäraselt. EIK-i praktika annab meile suunise põhiõiguste sisustamise ja piiramise kriteeriumite kohta, et Eesti oma kohtupraktikas neid kooskõllaliselt kohaldaks.

Eesti ja EIK-i kohtupraktika võrdlev analüüs keskendus ebakõllade tuvastamisele ning millest tulenevalt need võivad õiguse rakendamisel tekkida. Magistritöö teaduslik uudsus seisneb analüüsi tulemusel, mis osutab, et Eestis kohaldatakse ja tõlgendatakse võlaõigusseadust kohati moel, mis ei arvesta piisavalt põhiõiguste mõjuga eraõigusele. Selle tulemusel on kohtupraktikas põhiõiguste kohaldamisala kas üldse eitatud või pole toimunud igakordset põhiõiguste tasakaalustamist. EIK-i kriteeriumid mõjutavad faktiväidete tõele vastavuse ja väärtushinnangute tõestel andmetel põhinemise tähtsust. Ebakõllad jagunevad kolme kategooriasse: esmalt faktiväidete ja väärtushinnangute erinevatel tingimustel eristamine, teisalt faktiväidete ja kolmandaks väärtushinnangute puhul EIK-i tingimustega vähene arvestamine Eesti praktikas õigusvastasuse tuvastamisel.

Teravaimad ebakõllad on tõele vastavuse tähtsuses õigusvastasuse kriteeriumina nii faktiväidete ja väärtushinnangute avaldamisel. Eesti ja EIK-i praktika langevad kokku

arusaamas, et laimava väite avaldamisel on eelnev kontrollkohustus suurem. Küll on EIK kujundanud suunise, mille järgi ajakirjanikud võivad üldiselt ametlikke allikaid usaldada ilma täiendava tõele vastavuse kontrollita. Enim puudutab see avaldatud faktiväiteid, aga ka väärtushinnanguid, mille aluseks oleva teabe absoluutselt alati tõele vastavuse kriteerium on EIK-i hinnangul ebaproportsionaalne väljendusvabaduse riive. Eestis ajakirjanikele kohus sellist avalike allikate usaldamise võimalust ei jäta. Nii on Eesti kohus pidanud näiteks ajakirjaniku kohustuseks ise välja selgitada, kas vastab tõele politseiuurija arvamus, et politsei pole kõiki eluaegse vangide kuritegusid avastanud. EIK on samas pidanud ülemäärases kohustuseks, et ajakirjanik täiendavalt kontrolliks prokuröri öeldut kahtlustatava toime pandud kuritegude kohta.

Politseiuurija arvamus nähti Eesti praktikas faktiväidet. Vaieldavaks tuleb pidada kuivõrd kooskõlas on Eesti ja EIK-i praktika faktiväite ja väärtushinnangu eristamisel. Eesti praktikas on tugev kalduvus tõlgendada väärtushinnangu tunnustega väiteid alati faktiväideteks, kui need faktilisi andmeid sisaldavad. See eitab EIK kriteeriumit arvestada segaväite korral, kas see on avaldatud avaliku huvi teemal ja panustab ühiskondlikku arutellu. Kuna EIK enda praktika on ebaühtlane konventsiooniga liitunud liikmesriigile jääva kaalutlusruumi osas, siis ei saa analüüsi põhjal kindlalt väita et EIK asuks kaebuse korral segaväiteid alati ümber klassifitseerima. Väärtushinnanguid ekslikult faktiväiteks tõlgendades kohustatakse avaldajaid nende tõele vastavust tõendama. EIK-i praktikaga vastuollu sattudes on vägagi tõenäoliseks tulemuseks väljendusvabaduse ebaproportsionaalne piiramine EIÕK-i art 10 mõttes. Faktiväiteks ja väärtushinnangu vaheteol avalikkuse huviga arvestamisel on Riigikohtu praktikas lahend, mis on kooskõlas EIK praktikaga, kus toonase keskkonnaministri kohta avaldatud kriitilised segaväited tõlgendati võimukriitikana väärtushinnanguks ning öeldust faktiväidete tuletamist ei peetud vajalikuks. Kaudse faktiväite tuletamine on seotud keskmise mõistliku inimese arusaamaga väidetust ja peamine vaieldavus on faktiväite tuletamise kohustuslikkuses. Eesti kohtupraktika kohaselt tuletatakse kaudne väide või hinnang alati, kuigi igal konkreetsel juhul kaudse faktiväite või väärtushinnangu tuletamine ning vastava õiguskaitsevahendi kohaldamine väljendusvabaduse piiramiseks pole EIK-i kriteeriume arvestades alati põhjendatud. Vajadust tuvastavat kaalumist praktikas aga ei esine.

Ebaõigete väidete ja reputatsiooni riivavate väärtushinnangute puhul tuleb õigusvastasuse tuvastamisel võtta arvesse, kelle kohta väide öeldi. Nii Eesti kohus kui EIK jaatavad avaliku elu tegelase suuremat talumiskohustust. EIK-i praktika kohaselt võib ajakirjanduses poliitiku

kohta öelda idioot ja politseiametnike kohta „vormis metsikud elukad“, kui see on kantud avaliku huvi teemal väljendatud siirast emotsioonist sooviga tõstatada ühiskondlik probleem, mitte pahatahtlikkusest. Sellest hoolimata esineb Eesti kohtutes juhtumeid, kus käsitletakse kõikide inimeste taluvuskohustust samaväärsena olenemata sellest, kas avaldatu käib avaliku elu tegelase, tema avaliku või eraelu kohta, mis eitab otseselt nii Riigikohtu, aga eriti EIKi praktika käigus kujundatud kõrgemat talumiskohustust avalik elu tegelasele, iseäranis poliitikule. Nii on Eesti kohtupraktikas tuletatud hinnangust faktiväide, kui ajakirjanduses avaldati korruptsiooni vastu võitleva poliitiku kohta, et ta pole hoidunud käitumast sarnaselt neile, kelle vastu ta võitleb. Kohus tuletas faktiväite eksperdi hinnangule toetudes ning leidis, et avalik huvi ei tõsta poliitiku talumiskohustust ka avalikus elus. Kõrgema talumiskohustuse eitamine ning kõikide ausate eksimiste õigusvastaseks pidamine, kas faktiväidete avaldamisel või väärtushinnangute andmise alusena, ei vasta EIK-i tingimustele õiglase tasakaalu tuvastamisel ja võib tuua kaasa väljendusvabaduse rikkumise.

Kõige ilmekamalt tuleb esile, et väljendusvabaduse kui põhiõiguse piiramisel ei arvestata tema optimeerimist nõudva printsiibi iseloomu selles, kuidas Eestis sisustatakse VÕS § 1047 lg 4 ümber lükkamise nõuet. Eesti praktikas kohaldatakse võlaõiguse sätteid kui reeglit: kui vale, siis ümber lükata. Tänapäev on kohtupraktikas läbivalt kahesugune praktika. Ühel käsitluse kohaselt peetakse valeks osutunud väite ümberlükkamist objektiivselt kohustuseks, kus ei pea nõude rahuldamiseks tuvastama muud peale selle, et väidetut on avaldatud ja see on vale. Teise käsitluse kohaselt on väite ümber lükkamine küll väljendusvabadusse sekkumine, kuid alati proportsionaalne riive, kuna puudub õigustus tõele mitte vastava väite kehtima jäämisele. Seega sellist näidet, et ebaõigeks osutunud väite ümber lükkamise nõue jääks rahuldamata, Eesti praktikas pole. Mõlemad käsitlused väärivad aga kriitikat, kuna eiravad mõlemad igakordset kaalumise kohustust tuvastamaks põhiõiguste konflikti korral igal konkreetsel juhul kohane tasakaal. Tasakaalu seadmisel tuleb arvestada EIK kriteeriumitega nagu artikli teema, avaliku elu tegelane väite adressaadina ning avaldamise asjaolusid. Kõige ilmekamalt on see ilmnunud Eesti praktikas kohaliku suurärimehe avalike hangete võitmise kohta tehtud aprillinalja ümber lükkamise kohustamises, mida võib liigitada välditavaks õiguslikuks absurdiks.

Kohtupraktika ebakõlade õigusliku tähenduse mõistmiseks vajab vastust küsimus, kas tänased eraõiguslikud kohtulahendid võiksid vastata EIK-i käsitluses suvamäärale (*margin of appreciation*), mis on jäetud riigisisestele kohtutele nii faktiväidete ja väärtushinnangute

tuvastamisel, väljendusvabadusse sekkumise põhjendatuses ning kohase tasakaalu leidmises põhiõiguste konfliktis. Kuigi magistritöös on välja toodud Eesti praktikas kaalutluse puudumine, teemade puhul avaliku huvi ja subjektide puhul avaliku elu tegelaste mõju eiramisele, siis võib see kõik jääda teisejärguliseks sekkumise intensiivsuse ees ning EIK ei pruugi tingimata näha lõppkokkuvõttes põhiõiguse rikkumist. Põhjus on sanktsiooni leebus, ja pelga kaalumispatu puhul ei pruugi EIK pidada vajalikuks asendada enda arusaama Eesti kohtute omaga, kuna EIK arvestab just sanktsiooni raskust ühe otsustava faktorina, kas sekkumine oli proportsionaalne. Eestis määratud hüvitised väljendusvabaduse piiramisel isiklike õiguste rikkumise eest on keskmiselt olnud üsna väikesed ja suunatud tekkinud kahju hüvitamisele. Tõrjuva kahjuhüvitise kehtestamise järel on aga Eesti kohtutes väljamõistetud hüvitiste suurus kasvanud kordades. Nii võib selle suundumusega kaduda EIK-i kaasuste mõistes leebe sekkumise ulatus, kuna siingi kehtib seos – mida intensiivsem on põhiõigusesse sekkumine, seda enam peab see olema põhjendatud. Teisalt on EIK pidanud ülemäärases sekkumiseks juba kohtuotsust ennast, kui on eksitud õigusvastasuse tuvastamisel, mis on toonud kaasa väljendusvabaduse piiramise. EIK-i praktika põhjal võib järeldada, et ülemäärane külmutav mõju avalikkuses oluliste teemade arutelule, mis jätab ühiskonna ilma tähtsust omavast infost ja arvamustest, võib saada määravaks EIK hinnangus, kas riigisisene kohus on väljunud enda kaalutlusruumist ning ülemääraselt piiranud väljendusvabadust. Selle vältimiseks Eestis pole tarvis muud, kui suuremat järjepidevust EIK-i kriteeriumite järgimisel.

Sellega sai täidetud magistritöö peamine eesmärk jõuda Eesti ja EIK-i kohtulahendite võrdleva analüüsi ja sellest sünteesitud järeldustega arusaamisele faktiväidete ja väärtushinnangute avaldamisel õiguslikku tähtsust omavatest erinevustest Eesti kohtute ja EIK-i tõlgenduste vahel. Loodan, et magistritöö käsitus loob võimaluse edaspidi senisest järjepidevamalt siduda EIK-i väljendusvabaduse piiramise kriteeriumid Eesti kohtute käsitlusega. See tähendab ühtset arusaama, millal on põhjendatud faktiväidete või väärtushinnangute avaldamise suhtes õiguskaitsevahendite kohaldamine ning mis puhul sellele Euroopa inimõiguste konventsiooniga ühinenud riigis õigustust olla ei tohiks.

Relevance of Truth in Determining the Unlawfulness of Statements of Fact and Value Judgments. Abstract

The fundamental right to freely express oneself is one of the cornerstones of a democratic society as the European Court of Human Rights (ECtHR) declared in *Handyside*, one of its landmark judgments. Nevertheless, it is not an absolute freedom and democratic societies in different countries have set restrictions on that freedom. Whether and under what circumstances it can be considered proportional to restrict the freedom of expression in the case of statements of fact or the passing of value judgments is not so much a question of ending up in a post-truth era, but rather a question of being allowed to make honest mistakes.

This master's thesis attempts to identify possible problems in Estonian case law with regard to its interpretations of permitted restrictions of freedom of expression in relation to statements of fact and the passing of value judgments. The thesis is mainly focused on statements published in media due to the considerable effect of such statements on society and also due to the role of journalism as a guarantor of democracy and a shaping force in the public sphere. Given the media's privileged position in society, the freedom it enjoys comes with certain responsibilities. The media is obligated to provide people with diverse knowledge and information that can be seen as the backbone of the pluralism of opinions that characterizes the free world. It is yet to be defined what is the exact nature of the standard for journalists to verify the truthfulness of the information they obtain and, furthermore, how that standard interacts with other fundamental rights like the protection of privacy and private life, the latter also involving one's reputation.

In the case of statements of fact, the issue lies in the central importance of the criterion of truthfulness and whether or not this criterion can necessarily be used as the sole basis for the restriction of freedom of expression. This unwavering quest for truth poses a question of proportionality. Estonian case law has established a precedent based on which a statement can be interpreted as giving rise to derivative statements that follow from the original statement. It is a goal of this thesis to ascertain whether this kind of logic is always justified, seeing as it leads to defendants having to rectify statements that were actually never made.

Over time, the EcHR has developed a standard for supervising the lawfulness of intervention of fundamental rights in member states of the European Council – the intervention must be prescribed by law, serve a legitimate aim and be proportional in the narrower sense. The latter implies that the criterion of “being necessary in a democratic society” must have been met based on the standard of “pressing social need”.

Research into Estonian case law indicates that there are grounds for reasonable doubt as to whether Estonian courts take these criteria into account while making judgments in private law. According to well established general principles of international law and the Constitution of the Republic of Estonia, legal norms have to be interpreted in accordance with fundamental rights. In other words, choosing between different interpretations, there is an obligation to prefer the one consistent with fundamental law. Always restricting freedom of expression whenever a statement is not absolutely true is not consistent with EcHR case law or the general principles of the Estonian constitution. One of the objects of the present master’s thesis is to identify whether Estonian case law applying section 1047, subsection 4 of the Law of Obligations Act (VÕS) is consistent with EcHR case law.

Estonian case law is divided in terms of situations where information must be refuted or a correction published in accordance with section 1047, subsection 4 of VÕS being considered a restriction on the freedom of expression. Customarily, the obligation in question is either not considered to be a restriction of fundamental rights or, alternatively, is seen as always being proportional. In either case there is usually no actual balancing being carried out. Identifying the lawfulness of value judgments is also tied to the matter of truthfulness, since according to Estonian case law, value judgments that are not based on entirely accurate factual grounds are most certainly unlawful and other criteria are relegated to the background if they come into consideration at all. In most cases, statements are not just factual statements or value judgments, but rather mixed statements combining the characteristics of both. In Estonian case law there is an overwhelming tendency to classify them as statements of fact or to derive a factual statement from the original proposition and to restrict the right to publish it, if it turns out to be untrue.

To study the hypothesis of the master’s thesis, a combination of analytical and comparative methods was used. The first part of the thesis focuses on the effect of fundamental rights on private law in the context of freedom of expression. It is in question whether the provisions of

private law should be interpreted as rules or applied more as principles. The basis of this study lies in the horizontal effect of fundamental rights and the obligatory nature of the EcHR criteria for member state courts and the margin of appreciation left to the latter in applying the criteria. The second part of the master's thesis focuses on Estonian case law and its conformity to the case law of EcHR and conclusions are made with regard to its legal significance.

Statements being truthful or value judgments having a sufficient factual basis can be decisive on whether the restriction of freedom of expression can be considered appropriate and lawful. The discord in case law calls into question the margin of appreciation in applying the criteria. The issue at hand is broader than differentiating between factual statements and value judgments, since EcHR case law can also be criticized for its inconsistency with regard to the conditions that are used to determine when exactly a European supervisory institution is justified in stepping into the shoes of state institutions and changing the interpretation of the nature of a statement.

Due to firsthand knowledge of societal and cultural peculiarities, it is primarily in the remit of the domestic authorities to assess whether there exists a need to restrict freedom of expression, for example in the interest of security and public safety. Whereas these institutions may be best equipped to do so, the principle of margin of appreciation means that their assessment has to go hand in hand with European supervision, embracing both the legislation and the decisions applying it, even those given by an independent court. The EcHR is therefore empowered to give the final ruling on whether a "restriction" is reconcilable with freedom of expression as protected by Article 10 of the convention. There is no reason for the domestic court to be better prepared to classify statements as factual or value judgments, so it is only logical that the margin of appreciation is much more strictly construed. It has to be mentioned that EcHR has been criticized for not holding a consistent position on developing the criteria that allow for the domestic courts to always understand their scope of margin of appreciation.

The Estonian constitution is deeply influenced by the European Convention on Human Rights. Estonia has assured its full commitment to and affiliation with the European legal family by means of a referendum and by later joining the convention. The Supreme Court of Estonia has stated that the general principles of European law are legally binding to Estonia. EcHR case law guides us with regard to the criteria for construing fundamental rights and restricting them in conformity with European standards. This master's thesis provides a comparative analysis

of possible discrepancies between the Estonian and EcHR case law involving restrictions of freedom of expression in private law. Ever since the Handyside case in 1976 and Lingens case in 1986, the EcHR has shaped its case law concerning the criteria for restricting freedom of expression. The analysis indicates that there is an occasional disregard for the horizontal effect of fundamental rights on a decision making process in civil litigation involving freedom of expression. Exercising one's right to freedom of expression may create a conflict with certain other fundamental rights, most probably the right to respect for private and family life. The conflict between the rights pertaining to private life and freedom of expression is also where the horizontal effect on fundamental rights most frequently appears. The EcHR has developed criteria for restricting freedom of expression, but they must be construed strictly. Over the last 15 years or so, ever since the case of Chauvy, the EcHR has considered the protection of a person's reputation not as a legitimate basis for a strictly construed restriction of freedom of expression, but rather in connection with one's right to the respect for private life. The latter is to be interpreted in the wide scope of the protection of private life, bringing along a shift in the fair balance between them. Robert Alexy has characterized section 17 of the Estonian constitution, which prohibits the defamation of one's honour or good name, as redundant, since the second sentence of section 45 of the constitution contains essentially the same stipulation. In light of the development of EcHR case law over the years, however, the foresight of the framers of the Estonian constitution must be commended, since one's honour and good name have, in principle, always been considered an equal fundamental right in Estonia's non-hierarchical catalogue of fundamental rights. Meanwhile, for years, the convention and EcHR case law considered it a strictly construed restriction of freedom of expression. Since 2005, the Estonian constitution and EcHR case law have been in greater accordance than ever before with regard to how the freedom of expression and the protection of reputation are construed.

However, the same cannot be said for conformity between Estonian case law and EcHR case law. The greatest discrepancies occur regarding the importance of truth as a criterion of unlawfulness pertaining to statements of fact as well as value judgments. EcHR case law has established criteria according to which journalists can generally trust official sources without conducting additional checks on truthfulness. This relates primarily to factual statements, but also to value judgments, which are based on information that, in the opinion of the EcHR, cannot be subjected to the criterion of absolute truthfulness without disproportionately restricting freedom of expression. The Estonian and EcHR case law do correspond with each other in terms of there being an increased obligation to conduct checks in the case of

defamation. When it comes to expressing untrue statements and undue value judgments, the issue at hand is the object of such statements or value judgments, since Estonian as well as EcHR case law has affirmed that in accordance with legal theory, the limits of acceptable criticism are wider in the case of public figures. However, there have been cases in Estonian courts, where the limits of acceptable criticism have been deemed to be the same for everyone, regardless of whether a person is a public figure and whether the statement or value judgment relates to their public or private life. This is in direct contravention of case law established by the Supreme Court of Estonia and especially the EcHR, according to which the limits of acceptable criticism must be wider in the case of public figures and most specifically politicians. The rejection of the wider limits of criticism, whereby all honest mistakes are considered unlawful both in the case of factual statements and value judgements, is an excessive restriction of freedom of expression that does not pass the EcHR's fair balance test.

The degree of conformity between Estonian and EcHR case law in terms of differentiating between factual statements and value judgments is debatable. In Estonian case law, there is a strong tendency to consider statements that contain value judgments but also factual information as statements of fact. This is a rejection of the EcHR's criterion according to which allowance should be made for mixed statements if they occur in a debate on a subject of public interest. Since EcHR case law is itself inconsistent with regard to the margin of appreciation left to the member states that have ratified the convention, it is not possible to claim that the EcHR would always classify mixed statements differently than Estonian courts. The erroneous interpretation of value judgments as factual statements creates an obligation for their authors to prove the truthfulness of such judgments. A very likely result of contravening the European Convention on Human Rights and EcHR case law is disproportionately restricting freedom of expression within the meaning of article 10 of the convention.

The best illustration for the need to interpret fundamental rights as a principle is the split in how Estonian courts construe the obligation to refute incorrect information as stipulated in section 1047, subsection 4 of VÕS. The case law is divided to this day. According to one approach, the refutation of information that has been deemed incorrect is considered to be an objective obligation and the satisfaction of a claim depends solely on whether the information in question is found to have been disclosed and to have been incorrect. According to the other approach, the obligation to refute incorrect information is indeed considered to be a restriction of freedom of expression, but one that is always proportional, since there is no justification for

allowing an incorrect statement to remain unrefuted. As a result, there is no instance in Estonian case law where a claim for the refutation of a statement that has been deemed incorrect has remained unsatisfied. However, both approaches can be criticized for ignoring the duty to give consideration to fair balance individually in every case involving a conflict of fundamental rights. The most spectacular example of preventable legal absurdity that has resulted from the current situation is a case where a party was obliged to refute claims made in an April Fools' Day joke.

In my analysis of case law, I presented a comparison of the main differences between the interpretation of value judgments and factual statements by Estonian courts and the EcHR. In Estonia, statements that contain factual information are always considered to be statements of fact, while the EcHR may interpret a subjective statement made in the public interest as a value judgment. Although Estonian courts do in principle allow the expression of a subjective legal opinion to be interpreted as a value judgment, in practice they tend to follow the rule that a statement which contains information is a statement of fact. Meanwhile, the EcHR tends to interpret such subjective legal opinions as value judgments, especially when expressed on a matter of public interest. In certain situations, EcHR case law allows for provocation by the media and even the publication of incorrect factual statements. Estonian case law, in comparison, is inclined to always require that incorrect statements be refuted, even if they are satirical in nature or have been recognized as humour by the court. While the Estonian approach overwhelmingly only allows for value judgments based on information that is correct and considers it obligatory for the factuality of the information to be proved, the EcHR permits the expression in good faith of value judgments based on incorrect information and considers the denial of the opportunity to do so a breach of freedom of expression.

The novelty of the research involved in this master's thesis stems from the result of the analysis which indicates that in Estonia the Law of Obligations Act is applied and interpreted in a way that does not allow the effect of fundamental rights on private law to be taken into account to a sufficient degree. As a result, case law has either ignored the scope of application of fundamental rights completely (in the case of expression of statements that have been deemed incorrect) or there has been no case by base balancing between fundamental rights. The latter indicates that the nature of fundamental rights as principles is being ignored and a provision of the Law of Obligations Act is being used to apply a rule according to which incorrect information must always be refuted.

Thus, the primary aim of the master's thesis has been achieved – the comparative analysis of decisions by Estonian courts and the EcHR and the conclusions based thereon have revealed whether or not different interpretations by Estonian courts and the EcHR lead, in practice, to legally relevant differences in how factual statements and value judgments are construed as legal concepts. I hope that this master's thesis will contribute to a greater harmonization between the legal bases for restricting freedom of expression deriving from EcHR case law and the regulatory approach adopted by Estonian courts. In the future, this would make it clearer which conditions should be met in order for the application of legal remedies to be considered justified with regard to factual statements or value judgments and, conversely, when the application of such remedies would be unjustified in a country that is a party to the European Convention on Human Rights.

I consider it important that according to the findings of this master's thesis the aspects that give rise to the discrepancy in case law do not necessitate the modification of Estonian law. Instead, it would be enough to increase in practice the courts' reliance on the criteria established by the EcHR, so that there would be a greater harmony between the substance and meaning of legal provisions in Estonian courts and the stipulations of the European Convention on Human Rights as construed by the EcHR.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Alexy, R. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. *Juridica* 2001 eriväljaanne
2. Alexy, R. Kollisioon ja kaalumine kui põhiõigusdogmaatika põhiprobleemid. *Juridica* 2001, nr 1
3. Baker, R. Defamation and the Moral Community. *Deakin Law Review* 2008, Vol 13 no 1
4. Barak, A. Constitutional Rights and Private law. *Human Rights in Private Law – Friedmann, D., Barak-Erez, D. (toim).* Human Rights in Private Law. Hart Publishing. Oxford-Portland Oregon 2003
5. Barendt, E. Balancing Freedom of Expression and Privacy: The Jurisprudence of the Strasbourg Court, *Journal of Media Law* 2009
6. Barkhuysen, T., van Emmerik, M. Constitutionalisation of Private Law. The European Convention of Human Rights Perspective – Tom Barkhuysen and Siewert Lindenbergh (toim.), *Constitutionalisation of Private Law.* Koninklijke Brill NV. Printed in The Netherlands 2006
7. Belling, D.W. Põhiõiguste tähendus eraõigusele. *Juridica* 2004, nr 1
8. Bernard, N. Väljendusvabaduse piirid väärtushinnangu avaldamisel tsiviil- ja kriminaalõiguses. *Magistritöö.* Tallinn 2019
9. Bezanson, R.P. The New Free Press Guarantee 1977, Vol. 63, No. 5
10. Cherednychenko, O.O. Fundamental rights and private law: A relationship of subordination or complementarity? *Utrecht Law Review* 2007, Volume 3, Issue 2
11. Cherednychenko, O.O. Towards the control of private acts by the European Court of Human Rights? *Maastricht Journal of European and Comparative Law* 2006, volume 13, issue 2
12. Coors, C. Restoring lost honour: the assessment of libel damages in Germany. *Entertainment Law Review* 2016
13. Davison, P.W. The Third-Person Effect in Communication. *Public Opinion Quarterly* 1983, 1
14. Dworkin, R. *Taking Rights Seriously.* Harvard University Press 1977
15. Dworkin, R. Rights as trumps – Waldron, J. (toim.). *Theories of rights,* Oxford University Press 1984
16. Ernits, M. Avalik väljendusvabadus ja demokraatia, *Juridica*, 2007, nr 1
17. Ernits, M. Avalik väljendusvabadus ja demokraatia, *Juridica*, 2007, nr 3

18. Ernits, M. Põhiseaduse § 19 kommentaar, komm 17. – Ü. Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura, 2017
19. Ernits, M. Põhiõigused, demokraatia, õigusriik. Tartu Ülikooli kirjastus 2011
20. Gunther, A. What We Think Others Think: Cause and Consequence in the Third-Person Effect. *Communication Research* 1991
21. Hesselink, M.W. The Horizontal Effect of Social Rights in European Contract law. – Hesselink, M.W. et al. *Privaatrecht tussen autonomie en solidariteit*. Boom Juridische uitgevers 2003
22. Keller, H; Stone Sweet, A. Assessing the Impact of the ECHR on National Legal Systems. – Keller, H. *A Europe of rights: the impact of the ECHR on national legal systems*. Cary (N.C.), USA 2008
23. Klein, E. Germany. – Gerards, J; Fleuren, J (toim.). *Implementation of the European Convention on Human Rights and of the Judgements of the ECHR in National Case-law. A comparative analysis*. Cambridge – Antwerp – Portland. Intersentia 2014
24. Kull, I. jt. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi praktika seadusandja mõjutajana. *Juridica* 2009, nr 8
25. Laursoo, L. Ebakohase väärtushinnangu klassifitseerimine ja õigusvastasus Eesti kohtupraktikas. *Magistritöö*. Tallinn 2015
26. Leitjen, I. A Hole in the Dike? Dignity, Rights and the Dutch Constitution. – Guiseppe France Ferrari et al. (toim). *The Dutch Constitution Beyond 200 Years* 2018
27. MacDonald, R.A. Postscript and Prelude. – *The Jurisprudence of the Charter: Eight Theses* – Belobaba, E.T, Gertner, PE. *The New Constitution and the Charter of Rights*. Toronto:Butterworths 1982
28. Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura, 2017.
29. Maruste, R. EIÕK staatus Eesti õigussüsteemis. *Juridica* 1996, nr 9
30. Millar, G. Wither the Spirit of Lingsen? *European Human Rights Law Review*, 2009 vol 3
31. Nimmer, MB. The Right to Speak from Times to Time: First Amendment Theory Applied to Libel and Misapplied to Privacy. *California Law Review* 1968
32. Oster, J. *Media Freedom as a Fundamental Right*. Cambridge University Press 2015
33. Rosentau, M. Tõe ja vale vahel. Arusaamatuste epistemoloogia. *Studia Philosophica Estonica*.11.1, 2018, 9-43

34. Schauer, F. Free Speech, the Search for Truth, and the Problem of Collective Knowledge, 70 SMU L. Rev.231, 2017
35. Stewart, P. Or of the Press. Hastings Law Journal 1975 (viidatud: Oster, J. Meedia Freedom as a Fundamental Right. Cambridge University Press 2015)
36. Žurakovskaja, K. Liberaalsete väljendusvabaduse kontseptsioonide juriidiline teostamine. Juridica 2007, nr 8
37. Tammelo, I. Õigus ja hool. Ilmamaa 2006
38. Tampuu, T. Lepinguvälised võlasuhted. Tallinn: Juura, 2017
39. Varul P. jt (koost). Võlaõigusseadus III. Komm. vlj. Tallinn: Juura 2009
40. Vutt, M. Mittevaralise kahju hüvitamise nõuded tsiviil- ja kriminaalasjades esimese ja teise astme kohtutes 2016. aastal. Kohtupraktika kordusanalüüs. Tartu 2017. – <https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/analyysid/2017/Mittevaralise%20kahju%20h%C3%BCvitamine%20tsiviil-%20ja%20kriminaalasjades%202016.pdf> (25.04.2020).
41. West, S.R. Awakening the Press Clause. UCLA Law Review 2011 (viidatud: Oster, J. Meedia Freedom as a Fundamental Right. Cambridge University Press 2015)
42. Šipilov, V. Põhiõiguste kolmikmõju. Ülevaade Justiitsministeeriumi 2010. aasta teadustööde konkursi võidutööst pealkirjaga „Põhiõiguste kolmikmõju ja Euroopa Liidu õiguse horisontaalne kohaldatavus“. *Sine loco, sine anno*. Arvutivõrgus https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/vitali_sipilov._pohioiguste_kolmikmoju.pdf (22.04.2020)

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

43. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2
44. Hollandi karistusseadustik – mitteametlik tõlge http://www.ejtn.eu/PageFiles/6533/2014%20seminars/Omsenie/WetboekvanStrafrecht_ENG_PV.pdf (21.04.2020)
45. Hollandi Põhiseadus – https://www.government.nl/binaries/government/documents/reports/2019/02/28/the-constitution-of-the-kingdom-of-the-netherlands/WEB_119406_Grondwet_Koninkrijk_ENG.pdf (22.04.2020)
46. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. - RT II 2010, 14, 54

47. Karistusseadustik. – RT I, 28.02.2020, 5
48. Saksamaa Põhiseadus (GG) – <http://www.gesetze-im-internet.de/gg/GG.pdf>,
mitteametlik ingliskeelne tõlge http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.pdf
49. Võlaõigusseadus – RT I, 08.01.2020, 10

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

Ameerika Ühendriikide kohtupraktika

50. Abrams v. United States, 250 U.S. 616, 630 (1919) (Holmes, J., eriarvamus).
51. Gertz v Robert Welch 418 US 323 (1971)
52. New York Times v Sullivan 376 US 254 (1964)
53. Paul v Davis 424 US 693 (1976)

Hollandi kohtupraktika

54. HR, Nov. 10, 1989, NJ 1990, No. 628

Eesti kohtupraktika

Riigikohtu lahendid

55. RKTko 2-15-16007
56. RKTkm 3-2-1-37-15
57. RKTko3-2-1-24-15
58. RKTko 3-2-1-159-14
59. RKTko 3-2-1-80-13
60. RKÜko 3-4-1-6-12
61. RKHko 3-3-1-3-12
62. RKTko 3-2-1-67-10
63. RKTko 3-2-1-43-09
64. RKTko 3-2-1-53-07
65. RKTko 3-2-1-5-07
66. RKTko 3-2-1-145-07
67. RKPJKo 3-4-1-5-05

68. RKTko 3-2-1-161-05
69. RKTko 3-2-1-17-05
70. RKTk 3-2-1-11-04
71. RKÜko 3-2-1-73-04
72. RKTko 3-2-1-138-02
73. RKEko 3-2-1-99-97
74. RKPJKo III-4/A-5/94

Ringkonnakohtu lahendid

75. TlnRnKo 2-16-15205
76. TlnRnKo 2-14-58990
77. TlnRnKo 2-14-52721
78. TlnRnKo 2-14-55913/59

Maakohtu lahendid

79. HMKo 2-18-19018
80. HMKo 2-17-9739
81. TlnHko 3-15-1701
82. TMko 2-15-13846
83. HMKo 2-15-12127
84. HMKo 2-15-13614
85. HMKo 2-15-15724
86. HMKo 2-15-3860
87. HMKo 2-13-49409
88. HMKo 2-12-24746
89. VMko 2-05-1110

Saksamaa kohtupraktika

90. BGH VI ZR 38/03, lk 6 – <http://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&nr=28184&pos=0&anz=1>
(21.04.2020)
91. BVerfG 7, 198 – <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv007198.html>, mitteametlik tõlge
<https://germanlawarchive.iuscomp.org/?p=51> (20.02.2020)

92. BVerfG, 10 BVerfGE 118, p 14 (arvutivõrgus
<https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv010118.html>)
93. BVerfG, 61, 1 – <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv061001.html> (22.04.2020)
94. BVerfG 82, 272, p 41 – <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv082272.html> (23.04.2020)
95. BVerfG 1 BvR 699/06 –
https://www.bundesverfassungsgericht.de/e/rs20110222_1bvr069906en.html
 (22.04.2020)
96. BVerfGE 42, 163, 170 – <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv042163.html>
 (22.04.2020)
97. BVerfGE 60, 234 – <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv060234.html#242> (22.04.2020)
98. BVerfGE 85, 23 – mitteametlik tõlge <https://law.utexas.edu/transnational/foreign-law-translations/german/case.php?id=624> (22.04.2020)

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika

99. EIKo 44081/13, *Traustason jt vs. Island*
100. EIKo 18597/13, *GRA Stiftung gegen Rassismus und Antisemitismus vs. Šveits*
101. EIKo 17224/11, *Medžlis Islamske Zajednice Brčko jt vs. Bosnia ja Hertsegoviina*
102. EIKo 43912/10, *Jalaba vs. Rumeenia*
103. EIKo 64569/09, *Delfi AS vs. Eesti*
104. EIKo 32131/08 ja 41617/08, *Tuşlap vs. Türgi*
105. EIKo 36769/08, *Ashby Donald jt vs. Prantsusmaa*
106. EIKo 39954/08, *Axel Springer AG vs. Saksamaa*
107. EIKo 40660/08 ja 60641/08, *Von Hannover vs. Saksamaa (nr. 2)*
108. EIKo 33846/07, *Wegrzynowski ja Smolczewski vs. Poola*
109. EIKo 40454/07, *Couderc ja Hachette Filipacchi Associés vs. Prantsusmaa*
110. EIKo 43206/07, *Kaperzynski vs. Poola*
111. EIKo 28955/06, 28957/06, 28959/06 ja 28964/06, *Palomo Sánchez jt vs. Hispaania*
112. EIKo 30210/06, *Ricci vs. Itaalia*
113. EIKo 8918/05, *Grebneva ja Alisimchik vs. Venemaa*
114. EIKo 5126/05, *Yordanova ja Toshev vs. Bulgaaria*
115. EIKo 6339/05, *Evans vs. Ühendkuningriik*

116. EIKo 13909/05, *Lepojic vs. Serbia*
117. EIKo 34690/05, *Sofranschi vs. Moldova*
118. EIKo 510/04, *Tønsbergs Blad ja Haukom vs. Norra*
119. EIKo 39401/04, *MGN Limited vs. Ühendkuningriik*
120. EIKo 22824/04, *Flux vs. Moldova*
121. EIKo 12556/03, *Pfeifer vs. Austria*, koos kohtunik Schäfferi eriarvamusega
122. EIKo 12697/03, *Mamère vs. Prantsusmaa*
123. EIKo 28743/03, *Melnychuk vs. Ukraina*
124. EIKo 23472/03, *Grinberg vs. Venemaa*
125. EIKo 3627/03, *Rumyana Ivanova vs. Bulgaaria*
126. EIKo 4020/03, *Pipi vs. Türgi*
127. EIKo 36109/03, *Leroy vs. Prantsusmaa*
128. EIKo 19710/02, *Standard Verlags ja Krawagna-Pfeifer vs. Austria*
129. EIKo 21279/02 ja 36448/02, *Lindon, Otchakovsky-Laurens ja July vs. Prantsusmaa*, koos kohtunike Rozakis, Bratza, Tulkens, Šikuta ja Loucaidese eriarvamusega
130. EIKo 25968/02, *Dyuldin and Kislov vs. Venemaa*
131. EIKo 42435/02, *White vs. Rootsi*
132. EIKo 64915/01, *Chauvy jt vs. Prantsusmaa*
133. EIKo 64772/01, *Leempoel vs. Belgia*
134. EIKo 68354/01, *Vereinigung Bildender Künstler vs. Austria*
135. EIKo 68416/01, *Steel and Morris vs. Ühendkuningriik*
136. EIKo 69698/01, *Stoll vs. Šveits*
137. EIKo 71111/01, *Hachette Filipacchi Associés vs. Prantsusmaa*
138. EIKo 71343/01, *Brasilier vs. Prantsusmaa*
139. EIKo 71503/01, *Assanidze vs. Gruusia*
140. EIKo 72208/01, *Klein vs. Slovakkia*
141. EIKo 72713/01, *Ukrainian Media Group vs. Ukraina*
142. EIKo 75955/01, *Sokolowski vs. Poola*
143. EIKo 78060/01, *Petrina vs. Rumeenia*
144. EIKo 59320/00, *Von Hannover vs. Saksamaa*
145. EIKo 53984/00, *Radio France jt vs Prantsusmaa*
146. EIKo 54968/00, *Paturel vs. Prantsusmaa*
147. EIKo 56767/00, *Selisto vs. Soome*

148. EIKo 57829/00, *Vides Aizsardzības Klubs vs. Lāti*
149. EIKo 58148/00, *Editions Plon vs. Prantsusmaa*
150. EIKo 58729/00, *Abeberry vs. Prantsusmaa*
151. EIKo 46311/99, *McVicar vs. Ühendkuningriik*
152. EIKo 48898/99, *Perna vs. Itaalia*
153. EIKo 49017/99, *Pedersen ja Baadsgaard vs. Taani*
154. EIKo 43425/98, *Skalka vs Poola*
155. EIKo 41205/98, *Tammer vs Eesti*
156. EIKo 40287/98, *Alinak vs. Türgi*
157. EIKo 37698/97, *Lopes Gomes da Silva vs. Portugal*
158. EIKo 29032/95, *Feldek vs Slovakkia*
159. EIKo 26682/95, *Sürek vs. Türgi (nr. 1)*
160. EIKo 28114/95, *Dalban vs. Rumeenia*
161. EIKo 24839/94, *Bowman vs Ühendkuningriik*
162. EIKo 25181/94, *Hertel vs. Šveits*
163. EIKo 23168/94, *Karataş vs. Türgi*
164. EIKo 21980/93, *Bladet Tromso ja Stensaas vs. Norra*
165. EIKo 23118/93, *Nilsen ja Johnsen vs. Norra*
166. EIKo 19983/92, *De Haes ja Gijssels vs. Belgia*
167. EIKo 20834/92, *Oberschlick vs. Austria*
168. EIKo 19983/92, *De Haes ja Gijssels vs. Belgia*
169. EIKo 18954/91, *Zana vs. Türgi*
170. EIKo 15974/90, *Prager ja Oberschlick vs. Austria*
171. EIKo 15890/89, *Jersild vs. Taani*
172. EIKo 13585/88, *Observer ja Guardian vs. Ühendkuningriik*
173. EIKo 13778/88, *Thorgeir Thorgeirson vs. Island*
174. EIKo 12726/87, *Autronic AG vs Šveits*
175. EIKom 13010/87, *Ediciones Tiempo SA vs. Hispaania*
176. EIKo 11798/85, *Castells vs. Hispaania*
177. EIKo 10737/84, *Müller ja teised vs. Šveits*
178. EIKo 9815/82, *Lingens vs. Austria*
179. EIKo 6538/74, *Sunday Times vs Ühendkuningriik*
180. EIKo 5493/72, *Handyside vs. Ühendkuningriik*
181. EIKo 5029/71, *Klass jt vs Saksamaa*

KASUTATUD MUUD ALLIKAD

182. Vao meeleavaldusel Breiviki sargiga edvistanud mehed: liiklusmõrvar* ja salakaubitseja, vargad mõlemad – Eesti Ekspress 28.09.2015 – <https://ekspress.delfi.ee/teateid-elust/vao-meeleavaldusel-breiviki-sargiga-edvistanud-mehed-liiklusmorvar-ja-salakaubitseja-vargad-molemad?id=71936887> (5.03.2020)
183. Reiljan, P. Inimõiguste Kohtu ohtlik praktika: otsuseid ei põhjendata. – Äripäev 27.04.2017 – <https://www.aripaev.ee/uudised/2017/04/27/euroopa-inimoiguste-kohtu-ohtlik-praktika-otsuseid-ei-pohjendata> (25.04.2020)
184. Stadnik, A. Krediidipank sai nuhist aktsionäri üle kohtuvõidu – Äripäev 17.09.2015 – <https://www.aripaev.ee/uudised/2015/09/17/krediidipank-sai-nuhist-aktsionari-ule-kohtuvoidu> (29.02.2020)
185. Kangro, K. Kohus: Äripäev peab Reformierakonna kohta esitatud valeväited ümber lükkama – Postimees 15.10.2012 – <https://www.postimees.ee/1006374/kohus-aripaev-peab-reformierakonna-kohta-esitatud-valevaided-umber-lukkama> (20.04.2020)
186. Lõhmus, U. Meedia suukorvistamisest – ERR uudised 14.06.2018 – <https://www.err.ee/839509/uno-lohmus-meedia-suukorvistamisest> (18.04.2020)